

ANADOLU AĞIZLARINDA YAVRU ADLARI

TOR, Gülseren

KUZEY KIBRIS/TRNC/СЕВЕРНЫЙ КИПР

ÖZET

Anadolu ağızlarının söz varlığındaki öğelerden büyük bir bölümünü hayvan adları oluşturmaktadır. Hayvanlar türlerine, yaşlarına, cinsiyetlerine, renklerine, doğal yapılarına, görünüşlerine ya da huylarına göre ayrı ayrı adlandırılmaktadır. Bu çalışmada Anadolu’da kullanılan hayvan ve böcek yavru adları ele alındı. Yavru yaşı canlıdan canlıya değişiklik gösterdiği için, çalışma yeni doğmuş yavru adlarıyla sınırlandırılmadı, canlıların gençlik dönemine dek değişik yaşlarda aldığı adlar da araştırıldı. Hayvan yavru adlarının insanlara aktarımı, bu adlardan türetme ve birleştirme yoluyla oluşturulmuş sözcükler üzerinde duruldu.

Veri tabanını **Derleme Sözlüğü** başta olmak üzere diğer yazılı kaynaklardan taranan hayvan yavru adları ve çevreden soruşturma yoluyla elde edilen birimler oluşturmaktadır. Bu bildiri metni, diğer Türk lehçelerindeki hayvan adlarını da kapsayacak olan daha geniş bir çalışmanın bir bölümüdür.

Anahtar Kelimeler: Anadolu ağızları, ad bilimi, kavram bilimi, hayvan adları, yavru adları.

ABSTRACT

Names of Animal Youngs in Anatolian Dialects

Elements concerning the animal names occupy a significant proportion of the vocabulary of the Anatolian Turkish dialects. Animals have usually been given different names according to their families, age, sex, colour, natural appearance and behaviour. This study focuses on the names of the youngs of animals and insects used in Turkish dialects in Anatolia. Since the age of the young varies among the animals, this study has limited itself to the names of newly born animals and insects while investigating the names given to them in different periods of their lives. The study has also concentrated on these names being transferred onto and adapted by human beings as well as words created through derivation and blending.

The data-base comprises names of animal youngs taken from various written sources and mainly “**Derleme Sözlüğü**” as well as information acquired from area studies. The text of this paper is a part of an extended study which will include research on animal names in other Turkic languages.

Key Words: Anatolian dialects, onomastics, semasiology, names of animals and their youngs.

GİRİŞ

Geçimini hayvancılıkla sağlayan, doğayla iç içe yaşayan Anadolu insanının kavramlar dünyası da elbette çevresinde bulunan canlılar üzerine kurulacaktır. Bireylerinin toplumdaki yeri, saygınlıkları bile, kendilerine yarar sağlayan hayvanlarının sayısına göre belirlenen bir toplumda hayvancılıkla ilgili kavramların önem ve değerinin başka kavramlara göre daha farklı olması doğaldır. Bu bakımdan Anadolu ağızlarının geniş söz varlığı içinde hayvan adlarının önemli bir yeri vardır. Temel söz varlığımızın üyelerinden sayılan hayvan adları kadar, yavrularının adları da kavramlaştırmaya elverişli dil birimleridir.

Bu çalışmada, **Derleme Sözlüğü**'nde yer alan hayvan yavru adları bir araya getirilip, kendi içinde sınıflandırılarak ad bilimi ve kavram bilimi açısından genel bir değerlendirmeye gidilmiştir. DS'den taranan veriler, diğer yazılı kaynaklardan taradığımız ve çevremizden soruşturma yoluyla derlediğimiz birimlerle de desteklenmeye çalışılmıştır. Bu bildiri metni, Türkçede hayvan adları üzerine yapılacak geniş bir çalışmanın yavru adlarıyla ilgili bölümüdür. Çalışmamız, hayvanların bebeklik, çocukluk ve genç erişkinlik döneminde aldığı adları içermektedir. Amacımız, yavru adlarının çeşitliliğine, hayvanların doğumundan itibaren erişkinlik dönemine dek, aşama aşama nasıl adlandırıldığına dikkati çekmektir. Bu nedenle çalışma yeni doğmuş yavru adıyla sınırlandırılmamıştır. İnsan yavru adları kapsam dışı bırakılmıştır. Yalnızca, yavru adlarının kavramlaştırma açısından önemine parmak basılırken, hayvan yavru adlarının insan yavrusuna aktarımı üzerinde de durulmuştur. Yavru adlarının Türkçenin kavramlaştırma yollarından aktarmalar (Yun. *metaphora* ve yine Yun. *metonümia*) yanında, türetme ve birleştirmedeki rolü, ikilemeler, deyimler ve atasözlerindeki yeri de gösterilmeye çalışılmıştır.

1. Anadolu'da 'Yavru' Adının Kullanımı ve Karşılığı 'Yavru' Olan Adlar

Canlıların ortak niteliklerine dayanarak verilen 'yavru' adı, genel bir kavramdır. Alanı çok geniş olan bu kavram, Anadolu'da büyük bir salkım oluşturur. Sadece anlamı canlıların küçüğü ile sınırlandırılmamakta, başka nesnelere küçüğü için de kullanılmaktadır. Batı grubu ağızlarında, 'yavru' adı genellikle küçük ünlü uyumuna uygun olarak kullanılır:

yavru yavru (Batı grubu ağızları) (DS XI / 4205)

yavru (I) küçük, bakır leğen (-Nğ.) *yavru* (II) hayvanlara takılan çanın içinde bulunan dil gibi parça (Fili *Biga -Çkl.) *yavru* (III) civciv, piliç (Kumdanlı *Yalvaç -Isp.; *Bozdoğan -Ay.) *yavru* (IV) kağrı tekerleğinin orta parçası (Uluşiran *Şiran -Gm.) (DS XI / 4205)

Anadolu'da 'yavru', birleşik sözcüklerin, ikilemelerin, tamlamaların yapısında da yer almaktadır:

yavraz [**yavrağzı**, **yavruağız**, **yavruağzı**] sarı çiçekli bir kır bitkisi (Batı grubu ağızları) (DS XI / 4205). Bilindiği gibi ‘**yavruağzı**’ adı, ölçünlü dilde “1.kavuniçi ile pembe arası bir renk 2.bu renkte olan” anlamlarında kullanılmaktadır (Tü.S./1608). Bir nesnenin adı başka nesnelere aktarılırken, Anadolu’da ‘aslanağzı’ örneğinde olduğu gibi iki varlık arasında biçim benzerliği kurularak, ölçünlü dilde ise renk benzerliğinden yararlanılarak aynı biçimbirim, başka başka kavramlara ad olmuştur.

yavrubaş çayıra yetişen, ince başaklı, çayır otuna benzer bir ot (Karacaköy *Çatalca –İst.) (DS XI / 4205)

yavrulutavuk yerlere çukur kazarak, topla oynanan bir çocuk oyunu (*Bayramiç –Çkl.) (DS XI / 4206)

yavrim yavrim küçümseme ünlemi: *Sen bu çalışmayınan mı sınıf geçeceksin yavrim yavrim*(*Bor –Nğ.) (DS XI / 4205).

yavri saman harman savrulurken yelin yığından uzağa götürdüğü küçük saman parçaları (*Bor –Nğ.; Silifke –İç.)

Derleme Sözlüğü’nde, eğer tanımında bir eksiklik yoksa, cins, cinsiyet, yaş gözetilmeden genelleştirilerek verilen pek çok hayvan yavru adı bulunmaktadır. Bu adlar arasında kimi yörelerde belli bir hayvanın yavrusuna özgü olanlar da vardır. Bunlar yeri geldikçe verilecektir.

bala (I) [**balaca**, **balah (I) -3**, **balak (I) -5**, **bale**] 1. çocuk, yavru, küçük (Hem Doğu, hem de Batı grubu ağızları; Kerkük ve Bulgaristan) (DS II/496). ‘Bala’ adının Anadolu’da daha çok “çocuk” anlamıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır. DS’ye “manda yavrusu, malak” anlamıyla sadece Erzurum’dan gitmiştir. Orta Türkçede **bala** “kuş ve hayvan yavrusu” (DLT IV / 64), Eski Anadolu Türkçesinde **bala (I)** yavru. Ne belâdur gönülüm kuşına gözün sanemâ / ‘Aceb olmaya çü ol şeh-balaban balasıdır (TS I/386). TS’de verilen bu örneğe göre Eski Anadolu Türkçesi’nde de ‘bala’nın kuş yavrusu anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Demek ki ‘bala’ da, Türkçenin tarihî gelişimi içinde hayvandan insana aktarılmış bir addir.

bibi (II) 6. küçük yavru (-Ed.) (DS II / 678).

bidi (V) 2. ufak, yavru (-Ed.) (DS II / 687)

boduk (I) 4. genel olarak hayvan yavrusu (İğneciler *Mudurnu, *Düzce –Bo.) (DS II / 721)

bukuk1 yavru (-İç.) (DS II / 748).

¹ Bu sözcüğün “köpek yavrusu” anlamındaki ‘**bukiyh**’ (*Bulanık –Mş.) (DS II / 784) sözcüğü ile bir bağlantısı kurulabilir; fakat derleme çalışmalarım sırasında İçel’de böyle bir sözcüğe rastlamadığım için, bu biçimin “boduk” sözcüğünün yanlış okunup yanlış yazılmış biçiminin olabileceğini düşünmekteyim.

cimcime körpe, yavru (Bayat *Emirdağ –Af.) (DS III / 971)

cücek (I) 1.hayvan yavrusu (Kadıçiftliği –İst.) (DS III / 1021)

cükül yavru (-Ada.) (DS III / 1025)

encek 2. hayvan yavrusu (Tepeköy *Torbalı –İz.; -Ba. ve çevresi; *Gölpazarı –Bil.; -Ama.; -Tk.) (DS V / 1744)

vāvuş yavru, bebek (-Ks. ve çevresi) (DS XII / 4802)

Eski Uygurca'da “döl, nesil, torun, zürriyet” anlamlarında geçen **töl** (EUTS / 249), Orta Türkçede “yavrulama zamanı; yavru, döl” anlamlarındadır (DLT IV / 645). Eski Anadolu Türkçesinde **döl** biçimini alan ve “1. yavru 2. soy, nesil” (TS II / 1229) anlamlarında geçen bu ad, Anadolu ağızlarında da **döl (I) 3.** inek, koyun, keçi, köpek, kedi gibi hayvanların yavruları (Genel olarak bütün ağızlarda) (DS IV / 1575) anlamında da karşımıza çıkmaktadır.

hortik (I) [hortuk (I)] eşek, katır, domuz, deve gibi hayvanların yavruları. *Eşek hortik doğurmuş* (Uzunmusa –Or.; *Tirebolu –Gr. ve köyleri) **[hortuk (I)]** (Balaç *Kavak –Sm.; Sumya *Erbaa –To.; *Çandır, *Ünye –Or.) (DS VII / 2413). Tanımından bu adın daha çok geviş getirmeyen hayvanların ve binek hayvanlarının yavrularına verilen ad olduğu anlaşılmaktadır.

muğal (I) dana, tay, kuzu vb. evcil hayvan yavruları (*Gemerek –Sv.; -Yz.; Köşker –Krş.) (DS IX / 3216)

yepelek (III) körpe, yavru, çok genç (Kavuncu *Tefenni –Brd.) (DS XI / 4248)

Ağızlarda yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi genel adlandırma yanında, yavruların cinsleri belirtilmeden, yaşına ve değişik niteliklerine göre ayrı ayrı adlandırıldığı da görülür:

cıback [**cıbilik, cıcık (VII) -2**] yeni doğmuş tüysüz yavru (*Gölcük –Kc.) [**cıbilik**] (*Uluşiran *Şiran –Gm.) [**cıcık (VII) -2**] (*Şarkikaraağaç –İsp.; -Gr.) (DS III / 888).

kada (II) yeni doğmuş hayvan yavrusu (-İst.) (DS VIII / 2587)

sütemen süt emme çağında hayvan yavrusu (Bağlıca *Ardanuç –Ar.; Pazar *Kızılcahamam –Ank.) (DS X / 3726)

yaşatma bir yaşında hayvan yavrusu (-Çr.) (DS XII / 4815)

yenidünya (I) 1. yeni doğmuş çocuk **2.** yeni doğmuş hayvan yavrusu (İğneciler *Mudurnu –Bo.) (DS XI / 4245)

yuva dibi en son çıkan yavru (*Fethiye –Mğ.) (DS XI / 4322)

Aynı zamanda yavrular, doğal yapısı ya da dış görünüşüne göre de ayrı ayrı adlandırılmıştır:

kata 1. iyi gelişmemiş hayvan yavrusu (Gökköy, *Lapseki –Çkl.) (DS VIII / 2681).

bambal (I)2. tombul, şişman, gürbüz çocuk, hayvan yavrusu (Batı grubu ağızları) (DS II / 513).

pompul (II) [pomak] 1. iri yarı, şişman, etli (İğneciler Mudurnu –Bo.) **2.** sevimli ve şişman (çocuk ya da hayvan yavrusu) (*Düzce –Bo.) (DS IX / 3468).

sütyanığı [sütvurgunu] ana sütü emmediği için kavruk kalan hayvan yavrusu (*Bor –Nğ.) **[sütvurgunu]** (-Gaz.) (DS X / 3728).

Anadolu ağızlarında vakitsiz doğan yavruların bile ayrı ayrı adları bulunmaktadır:

bağanak 1. doğum vakti gelmeden hayvan karnından çıkarılan yavru (-Sm.) (DS II / 474).

brağıntı 1. düşük yavru (hayvanlar hakkında): *Bu yıl çok brağıntı oldu.* (*Mut –İç.) (DS II / 668) .

eksik (I) zamanı gelmeden doğan insan ya da hayvan yavrusu (*Refahiye çevresi –Ezc) (DS V /1697).

kıdıman (I) zamanından önce doğan koyun, keçi, sığır (Ergücek *İspir –Ezm.; -Ezc.) (DS VIII / 2787)

picine 2. sığırlarda, davarlarda belli zamanlarda doğan yavru (-Kr. ve köyleri) **3.** erken doğan dişi yavru (-Kr. ve köyleri) (DS XII / 4648).

Yerel dilde yavrular, cins ve cinsiyeti belirtilmeden adlandırıldığı gibi, her canlının yavrusunun cinsiyetine, yaşına, değişik niteliklerine, hatta doğuş sırasına göre ayrı ayrı adlandırıldığı da pek çok örnekle tanıklanabilir.

2. Canlıların Türlerine Göre Yavrularına Verilen Adlar

2.1. Evcil Hayvanlar

2.1.1. Binek Hayvanları

2.1.1.1. Deve Yavrusu

Devede erişkinliğe ulaşma, diğer hayvanlara göre daha uzun süre aldığı için, yavrunun yaşı değiştikçe adı da değişmektedir:

bidı (IV) [bıdık (I) –1, bıdık (I) -2] deve yavrusu, bir aylık deve yavrusu (*Eşme çevresi –Uş.; *Ermenek –Kn ; Uzuncaburç *Silifke, *Anamur –İç.; *Yerkesik –Mğ.) **[bıdık (I) –1]** (Adala *Salihli –Mn.) **[bıdık (I) -2]** (Mersinli –Mn.; Bađtepe *Kozan –Ada.; Mersin Köyleri, *Mut –İç.; *Lüleburgaz –Krk.) (DS II / 687).

patlak (I) 3. yeni doğmuş deve yavrusu (Yendiğin *Ilgın –Kn.) (DS IX / 3411).

podı bir yaşından küçük deve yavrusu (Karaabat *Bodrum –Mğ.) (DS IX / 3465).

yelek (IV) 2. bir yaşındaki deve (Sokular –Ank.; Hortu *Ereğli –Kn.; Kırıklı *Karaisalı –Ada.) (DS XI / 4232).

daylak 2. iki yaşını geçmiş dişi deve (Mersin köyleri) (MAS / 108). **daylak (I) 4.** deve yavrusu (Batı grubu ağızları) (DS IV / 1388).

taylak (I) 7. deve yavrusu (Hacılar, *Eğridir ve köyleri –Isp.; -İz.; Bergaz –Çkl.; *Bor –Nğ.). Bu adın diğer anlamları için bkz.: at yavrusu.

Eski Anadolu Türkçesinde de **taylak** adı “henüz yük vurulmamış genç deve” anlamıyla geçmektedir (TS V / 3781).

köşek, köşsek 5-6 aylık deve yavrusu (Mersin köyleri) (MAS / 268) **çöşsek (I)** deve yavrusu (*İğdır –Kr.) (DS III / 1296) **köşek (I) [koşak (II), koşsek, köcek (III), köçek (I)-1, körşek, köşkek, köşseyh, köşsek, küçek]** deve yavrusu (Batı grubu ağızları) (DS VIII / 2979). Muğla İli Ağzı Sözlüğü’nde **köçek** (<köşek) “yeni doğmuş deve yavrusu” (*Marmaris -Mğ.) biçiminde de geçmektedir (MİAS / 208).

Ölçünlü dile de geçmiş olan **köşek** “deve yavrusu” adının Anadolu ağızlarında önses ve içses ünsüz değişimine uğramış biçimleri de görülür:

göçek (II) [göcek (XII), göşek] deve yavrusu (*Gölpazarı –Bil.; Ereğli –Kn.) **göcek (XII)** (Lapseki –Çkl.) **göşek** (Afşar –Ky.) (DS VI / 2121).

dorum (I) [darum, doğrum, doğurum (I), dörüm, dorumcuk (II), dorun (I)] deve yavrusu (Batı grubu ağızları) (DS IV / 1566).

dorum köşegin bir büyüğü, bir iki yaşlarında deve yavrusu (Mersin köyleri) (MAS / 123).

dorum havut geçirilme yaşına yaklaşmış deve yavrusu (*Eşme –Uş.) (DS XII / 4487).

torum [türün] deve yavrusu (Batı grubu ağızları) (DS X / 3970)

Anadolu’da Batı grubu ağızlarında yaygın olarak kullanılan **dorum**, eskicil sözcüklerimizden biridir. Orta Türkçede **torum** “deve yavrusu” (DLT IV / 642), Eski Anadolu Türkçesinde **torum** “deve yavrusu, genç yavru” (TS V / 3830) biçiminde geçmektedir.

gayalak [gayalık, gaylak] genç dişi deve (*Bodrum, *Ula –Mğ.) **gayalık** (Uzuncaburç *Silifke, *Anamur, *Mut –İç.; Eskiyörük *Serik –Ant.) **gaylak** (Eymir *Bozdoğan –Ay.; *Milas –Mğ.) (DS VI / 1943). **gayalık** iki yaşına ulaşmış boz dişi deve (Mersin köyleri) (MAS / 169)

kaylak (II) -2. üç yaşındaki deve yavrusu (-Nğ.) (DS VIII / 2703). **kayalık** 1.iki yedi yaş arasındaki dişi deve (Şerefler /-Mğ.) 2.iki yaşından küçük, doğurmamış deve (Bodrum, Fethiye /-Mğ.) (MİAS / 186). Görüldüğü gibi, aynı bölgede bile aynı ad, değişik yaş grubundaki hayvanlar için kullanılabilir.

hadun üç dört yaşındaki dişi deve (Karamanlı *Tefenni –Brd.) (DS VII / 2250)

havudu yeni semer vurulan üç dört yaşındaki deve yavrusu (Çukurkuyu *Bor –Nğ.; Yeniköy *Ereğli –Kn.) (DS VII / 2313)

iki havdu dört yaşında deve yavrusu (Yeniköy *Ereğli –Kn.) (DS VII / 2514)

batalak (II) deve yavrusu (Bereketli *Tavas –Dz.) (DS II / 568)

boduk (I) 1. deve yavrusu (Batı grubu ağızları). Bu madde altında [**bocuk (II) -1, boduç (II), boduḥ -1, bodan (II), bodanak -2, bodē, bodi (I), bodik-1, bodu (IV), bortlak, borum, bot (III), bota, botlak, botuk, bödü (II) -2, bödük (IV)**] biçimleri de yer almaktadır (DS II / 721). Çok anlamlı yavru adlarından biri de ‘boduk’tur. Bu sözcük için ayrıca bkz.: ayı yavrusu, manda yavrusu.

‘**Boduk**’ sözcüğü eskicil öğelerdendir. Orta Türkçede **botu, botuk** “potuk, deve yavrusu” (DLT IV / 105) biçimlerinde geçmektedir.

Anadolu ağızlarında ‘**botuk**’ sözcüğünün b->p- değişimine uğramış biçimi de kullanılmaktadır:

potuk (II) deve yavrusu (*Silifke –İç.) (DS XII / 4652). Bu biçimin yanında, **optuk** “deve yavrusu” (-Ur.) (DS IX / 3285) ve **topuk (III)** “deve yavrusu” (*Kilis –Gaz.) (DS X / 3965) biçimleri de karşımıza çıkmaktadır. Bu adlardan ilki, ‘potuk’ sözcüğünde bir ünlü bir ünsüzün, ikincisi ise ünsüzlerin yer değiştirmesiyle oluşmuş yan biçimler olmalıdır.

dölim [doli, dovli,döli] “deve yavrusu” (*Bodrum –Mğ.), **doli** (Düğrek –Mğ.), **dovli** (-Mğ.), **döli** (-Mğ.) (DS IV / 1546). Muğla’da bu adın bir başka değişkesi daha bulunmaktadır: **doğlu** deve yavrusu (DS IV /1537).

dopru deve yavrusu (*Reşadiye –To.) (DS IV / 1563). Aynı biçim Marmaris’te de görülmektedir (MİAS / 107).

dulun (IV) deve yavrusu (*Marmaris –Mğ.) (DS IV / 1599)

güli(I) 1. deve yavrusu (Kocaköy –Çkl.). Birçok hayvan yavrusu ile küçüklük kavramının aynı adla karşılanmasının yanı sıra, bir adın tek olduğunda yavru adı, ikileme olarak küçüklük kavramını karşılamak üzere kullanıldığı da görülür: **güli (II)** küçük (-Bil.) (DS VI / 2043)

gulum deve yavrusu (*Fethiye / -Mğ.) (FDD / 34).

haddik deve yavrusu (-Ezm.) (DS VII / 2250)

kirkinci deve yavrusu (KKTC) (KTS / 184)

koduk (I) 4. deve yavrusu (Kinederiç –El.) (DS VIII / 2899)

kotmak (I) 2. deve yavrusu (Kızılköy *Manyas –Ba.; Büyükçekmece –İst.) (DS VIII / 2937)

kükürt (I) 1. anası tüylü, babası boz deve yavrusu (Eski oba *Tire –İz.; *Biga –Çkl.; Çakalkuyusu, Topluköyü –Ada.; *Anamur –Mut –İç.; -Ant.) **2.** üç yaşını bitirmiş buhur deve (Ferizler *Silifke –İç.) (DS VIII / 3026).

kürküt II. yoz² deve ile tüylü deveden olan yavru (Köyceğiz *Fethiye, Mesken –Mğ.) (DS VIII / 3045)

kürküt 4. uzun tüylü deve yavrusu (Köyceğiz *Fethiye –Mğ.) (MIAS / 217).

kürsük (I) 2. deve yavrusu (-Ur.) (DS VIII / 3046).

maylak (II) deve yavrusu (-Dz.; *Demirci –Mn.; -Çr.; *Merzifon köyleri –Ama.) (DS IX / 3141)

mocuk deve yavrusu (Gölkonak *Şarkikaraağaç –İsp.; -Çr.) (DS XII / 4597)

mocuk (I) 1. deve yavrusu (Karacaahmet, Beylerli –Dz.; İnköy *Alayunt –Kü.; -Çkr.) **moçuk (I)-1.** (Hocaköy *İnegöl –Brs.) (DS IX / 3206). ‘Mocuk’ adı için ayrıca bkz.: domuz yavrusu.

pulmuk deve yavrusu (-To.) (DS IX / 3485)

puydu deve yavrusu (Karacahisar *Milas –Mğ.) (DS IX / 3493)

Aynı hayvan adı, eğer tanımında bir yanlışlık yoksa, kimi yörelerde yetişkin hayvan, kimi yörelerde de yavrusunun adı olabilmektedir:

buğur (II) –1. damızlık deve **2.** burulmuş erkek deve **3.** erkek deve **4.** deve yavrusu (Kızılcıla *Divriği –Sv.) (DS II / 781). Bu örnekte olduğu gibi, kimi adların hem erişkin hayvanlar için hem de yavruları için kullanıldığı görülmektedir.

daylak (I) –1. dişi deve **2.** damızlık erkek deve **3.** boynunda tüy olmayan pehlivan deve **4. deve yavrusu** (Daha çok Batı grubu ağızları) [**daylah (II) –2**] (Taşburun *İğdir –Kr.) (DS IV / 1389). Ayrıca bkz.: at-eşek yavrusu.

Ölçünlü dilde **şebek** “daha çok Afrika’nın dağlık bölgelerinde yaşayan, uzun ya da kısa kuyruklu türleri olan maymunlara verilen ad” iken, Anadolu’da değişik anlamlar da kazanmıştır: **şebek (V) 1.** çok küçük (*İskilip –Çr.) **2.** deve yavrusu (*Güdül –Ankara) (DS X / 3755)

teran deve yavrusu (-Ank.) (DS X / 3888)

Anadolu’da değişik yörelerde aynı ad, farklı hayvan yavrularının adı olabilmektedir:

² Bu sözcüğün ‘yoz’ değil, ‘boz’ olması gerektiğini düşünüyorum.

“Koduk” adının bir değişkesi olan **hoduk (I)-1.** sıpa (-Ama.) **2.** tavşan yavrusu (Karahalık *Havza –Sm.) **3.** deve yavrusu (Köşektaş *Avanos –Nş.) (DS VII / 2392) **4.** manda yavrusu (Köşektaş *Avanos –Nş.) **5.** kedi yavrusu (*Dere *Havza –Sm.) (DS VII / 2392) anlamlarında da geçmektedir.

potuk (II) [paduk (I)-1., poduh, poduk-1, potak (I) –2, potik (III) –1., potlak –1, potok, pötik, puduk, putuh (II), putuk] **1.** deve yavrusu (Anadolu’da yaygın) **2.** manda yavrusu (Anadolu’da yaygın) **[paduk (I) –2, poduk-2, potak (I)-1]** (Batı grubu ağızları ağırlıklı olmakla birlikte, doğu grubu ağızlarında da geçmektedir) (DS IX / 3475) **3.** köpek yavrusu (-Brs.) (DS IX / 3475) **4.** ayı yavrusu (Batı grubu ağızları) **[portanak, potak (I) –3, potik (III)-3, potnak -2]** (Batı grubu ağızları) **5.** domuz yavrusu **[pot (II), potak (I)-4, potar, potik (III)-2, potlak –2, potnak –1]** (DS IX / 3475)

portlak (II) [portmak (II)] **1. deve yavrusu (*İncesu –Ky.; -Nğ.; *Alanya –Ant.) [portmak (II)]** (İğde –Mr.) (DS IX / 3470) **2. manda yavrusu (Dereköy –Ky.)** (DS IX / 3470)

2.1.1.2. At Yavrusu

Ölçünlü dilde de kullanılan ‘tay’ “1-3 yaş arasındaki at yavrusu” adını, Anadolu ağızlarında da görmekteyiz (EİA / 301). Yerel dilde, deve yavrusunda olduğu gibi, tayın da yaşına ve cinsiyetine göre adı değişmektedir. Özellikle de dişi taylar için verilen adlar çeşitlilik göstermektedir.

Eski dönemlerden beri hiç değişmeden günümüze kadar gelen **kulun** adı, yazı dilinde de, ağızlarda da kullanılmaktadır:

kulun [kuli, kuluk] yeni doğmuş at yavrusu, tay (*Gediz –Kü.; Afşar, Pazarören *Pınarbaşı –Ky.; Kemaller, Bulgaristan) **[kuli]** (-Krş. ve çevresi; Şumnu, Bulgaristan) **[kuluk]** (-Çr.) (DS XII / 4571). Eski Anadolu Türkçesinde **kulun** adı +**cak** ekiyle genişletilerek, küçüklük kavramı daha da pekiştirilmiştir: **kuluncak** küçük tay, yeni doğmuş tay (TS IV / 2729).

Anadolu’da, batı grubu ağızlarında ‘kulun’ adının sözcük başı **k-** > **g-** değişimiyle, **gulun** “yeni doğmuş at yavrusu, kulun” (Tepetaşpınar / Tarsus; Elmapınarı / Mut) (MAS / 205) biçimi de görülmektedir. **gulun** at yavrusu (Beyceli *Fatsa –Or.) (BS / 130). **gulum** “yeni doğmuş tay” (Muğla) (MİAS / 153).

kurka (I) yeni doğmuş tay (-İst.) (DS VIII / 3008)

toh, toh (I) yeni doğmuş tay (*Nazimiye –Tr.) (DS XII / 4765)

kunu (III) altı aylığa kadar at yavrusu, tay (*Mahmudiye, Bozan, Tokat –Es.) (DS VIII / 3003)

kürük (I) 2. at yavrusu (Kuz *Akkuş, *Ünye –Or.; -Mr.; -Sv.; -Ky.; *Ceyhan –Ada.) **kürü (I)-2.** (Terme –Sm.; *Pozanti, *Kadirli –Ada.; Civanyaylağı *Mersin –İç.) (DS VIII / 3048).

celep (II) [celeb] 1. bir yaşını aşmış dişi tay (-Isp. ve ilçeleri; -Brd. ve ilçeleri; -Dz. ve ilçeleri; -Kü.; *Tercan –Ezc.; *Nallıhan –Ank.; Kepez –Ant.; -Ada.) (DS III / 877)

taylak bir iki yaşında, üstüne binilmeyen at yavrusu, tay (*Güdül ve köyleri –Ank.) (DS XII / 4744). Ayrıca bkz.: deve yavrusu.

yoz (I) -9. bir iki yaşında tay (Apturrahmanlar *Serik –Ant.) (DS XI / 4302).

yelek (IV)-1. bir yaşında tay (Bayındır –İz.) (DS XI / 4232).

yelek tay bir yaşından üç yaşına kadar olan tay (Karaabat *Bodrum-Mğ.) (DS XI / 4233).

yülek (II) birle iki yaş arasındaki at (*Vezirköprü –Sm.) (DS XI / 4329).

şilhor iki yaşındaki tay (Kaçköy *Arpaçay –Kr.) (DS X / 3777).

göre (VI) iki üç yaşındaki dişi tay (-Bo.) (DS VI / 2158).

gulan (II) üç, dört yaşındaki dişi tay (Çıldır *Arpaçay –Kr.) (DS VI / 2191).

kapak (IV) üç yaşındaki tay (-Ama.) (DS VIII / 2629).

öre (IV) üç yaşında dişi tay (Hacıhamzalı *Osmancık –Çr.) (DS IX / 3344).

öriye (I) dişi tay (-Sv.) (DS IX / 3347).

örye [örüye] dişi tay (Nize –Ky.; Boyalı –Kn.) [örüye] (*Merzifon –Ama.) (DS IX / 3355).

urya (II) iki buçuk yaşındaki dişi tay (Balçıkhisar –Af.) (DS XI / 4042).

ürya [ürkiye, ürüye, ürya (II)] dişi tay (Evciler *Dinar –Af.; Üçkuyu *Çal, –Dz.; Ortaköy *Mecitözü –Çr.; –Sn.; *Vezirköprü, –Sm.; *Merzifon –Ama.; Sarılar *Avanos –Nş.). Bu sözcüğün diğer deyişikleri de, DS'ye Batı grubu ağızlarından geçmiştir (DS XI / 4072).

törtlü dört yaşında tay (Karaçay Aşireti, Başhöyük *Kadınhanı –Kn.) (DS X / 3984). Bu adın DS'ye göçmenlerin ağızından geçtiği görülmektedir.

Bir yavru adının değişik yaştaki hayvan için kullanımı yanında, anlam genişlemesine uğrayarak başka tür hayvanlar için kullanımına da rastlanmaktadır:

taylak (I)1.yeni doğmuş at yavrusu (Batı grubu ağızları) **2.** biniye gelmiş iki yaşında at yavrusu (-Gaz.; -Ng.) **3.** bir yaşında at yavrusu (Doğu ve Batı grubu ağızlarında) **4.** dört yaşında at (Batı grubu ağızları) **5.** binilmeye alıştırlanmış at **6.** çok güçlü ve iri hayvan **7.** deve yavrusu (Batı grubu ağızları) **8.** üç ya da dört aylık tavşan yavrusu (Milâs –Mğ.) (DS X / 3852).

yelek (I) 1. bir yaşında tay (*Bayındır –İz.) 2. bir yaşında deve (Sokular – Ank.; Hortu *Ereğli –Kn.; Kırıklı *Karaisalı –Ada.) 3. bir yaşında iğdiş edilmiş teke 4. iki yaşında keçi 5. bir yaşında dana (-Ay.; -Mğ.) (DS XI / 4232).

Derleme Sözlüğü’nde yaşı belirtilmeden genel olarak at yavrusu karşılığı kullanılan adlar da yer almaktadır:

hovvah kısarak yavrusu (Hartlap –Mr.) (DS VII / 2421).

kundak (VII) tay (Hacıilyas *Koyulhisar –Sv.) (DS VIII / 3001).

sipik tay (Bağlıca *Ardanuç –Ar.) (DS X / 3644).

tiylak at yavrusu, tay (Eraslan, Suluca –Ama.) (DS X / 3942). Bu ad, ‘tay’ sözcüğünün ünlüsünün daralıp incelmış biçimi ile kurulmuş olsa gerekir: tay+lak> tiylak

Tayların değişik niteliklerine göre de adlandırıldığı görülür:

zozik küçük, sevimli sığa, tay (Hamidiye *Bolvadin –Af.) (DS XI / 4398).

çıkık yele ve kuyruğu kesilmiş tay (*Çarşamba –Sm.) (DS III / 906).

2.1.1.3. Eşek Yavrusu

avanak (II) sığa (*Mersin Köyleri –İç.) (DS I / 375). Hayvandan insana aktarmanın yanında, insandan hayvana aktarma adlar da vardır. Ermenicede “kolaylıkla aldatılabilen veya kandırılabilen (kimse) anlamındaki ‘**avanak**’ (<Erm.yawanak) adı, yerel ağızlarda “sığa” olarak da kullanılmaktadır (Eren, 1999: 24).

Anadolu’da eşek yavrusu için ölçünlü dilde de kullanılan ‘sığa’ yanında, en yaygın kullanılan ad, Eski Anadolu Türkçesinde de geçen koduk, kodak “eşek yavrusu, sığa” (TS IV / 2599) sözcüğü ve bunun değişikleridir:

kodak [koduk] 1. eşek yavrusu, sığa (Bulgaristan Türkleri –Kc.; -Çr.; -Vn.; Kerkük) [koduk] (*Kula –Mn.) (DS XII / 4562).

kodak [kadak VIII –3, kaduk, katmak (II), kodığ, kodik (I) –1, kodok (I), koduk (I) –1, kodul (II) –2, kolun –1, kontar, kotik –2, kotmak (I) 1. kuduk (III) –2, kutmak] 1. eşek yavrusu, sığa (Anadolu’da kullanımı yaygın) (DS VIII / 2896) 2. yavru katır (Batı grubu ağızları) [kodul (II) -1] (-Brs.) DS VIII / 2896) 3. ayı yavrusu (-Ba.; -İst.) (DS VIII / 2896).

kutuk (V) 2. eşek yavrusu, sığa (Yaya *Biga –Çkl.) (DS VIII / 3018) **kuduk** küçük sığa (KKTC) (KTS / 191).

Erzurum’da ‘koduk’ adının bir başka değişkesi daha bulunmaktadır:

ķunduh sığa (EİA III / 207)

Anadolu'da 'kodak' biçimi kadar, *k->g-* değişimine uğramış biçimleri de yaygındır:

godak (I) [gıdı (I) –2, gıdık (I) –4, gülüv, **godah (I)**, **goduğ**, **goduk (IV)**, **goluk (I) –1**, **gotmak (I)**] 1. eşek yavrusu, sıpa (Batı grubu ağızlarından) DS'ye **gülüv** adı göçmen ağzından geçmiştir (Karaçay aşireti, Başhöyük *Kadınhanı –Kn.). **godah (I)** ve **goduğ** değişkeleri ise, Doğu grubu ağızlarında görülmektedir (DS VI / 2091). 2. tay, at yavrusu (Aliköy *Çaycuma –Zn.) **goduk (V)** çocuk (Çiftlik *Dinar –Af.; *Gelendost, *Şarkikaraağaç –İsp.) (DS VI / 2093). Yukarıda verilen örnekler arasında görüldüğü gibi, **koduk**, **godak**, **goduk** adı da, eşek yavrusu dışında, başka canlıların yavrularına da ad olmuştur. Bu ad da, çok anlamlı sözcüklerden biridir.

Eski Anadolu Türkçesi'nde "koduk" sözcüğünün +cak ekiyle genişletilmiş **koducak** "küçük sıpa" (TS IV / 2599) biçimi de bulunmaktadır.

Anadolu ağızlarında "koduk" adının *k->h-*, *-k->-h* değişimine uğramış biçimlerine de rastlamaktayız:

hotik (II) [**hotiyh**] eşek yavrusu (Tutmaç –Sv.) (DS VII / 2419) [**hotiyh**] (İrişli, Bayburt *Sarıkamış –Kr.) (DS VII / 2419).

hotuk (I) eşek yavrusu (Mardar *Bafra –Sm.) (DS VII / 2420).

fudak sıpa (Başviran *Eğridir –İsp.; -Ks.) (DS V / 1879) biçimi de, kodak> hodak> fudak değişiminden geçmiş olmalı.

Orta Türkçe'de "yük yükletilen herhangi bir hayvan" (DLT IV / 359) anlamında geçen **kölük**, Anadolu'da, temel anlamıyla da kullanılmakla birlikte, çok anlamlı bir sözcük durumuna gelmiş, hayvan yavrusu anlamını da kazanmıştır:

gölük (I)-2. eşek yavrusu (*Ezine, *Merzifon –Ama. ve köyleri; -Sv.; -Ada.) (DS VI / 2146) 4.inek yavrusu (Kerkük) (DS VI / 2146) 6. hayvan yavrusu (*Manavgat, *Alanya –Ant.) (DS VI / 2146). Hasan Eren, bu sözcüğü "(atı) arabaya koşmak" anlamındaki 'köl-' kökünden –(I)k ekiyle türemiş bir ad olarak göstermektedir (1999: 160).

göndük [**gülük (II)-2**, **gülügülü –1**, **gündüm**, **gürü -1**]1. sıpa, eşek yavrusu (-İst.; Yukarıkale *Koyulhisar –Sv.) **gülük (II) –2** (-Ky.) **gülügülü –1**.(-Bo.) **gürü –1** (Yukarıkale *Koyulhisar –Sv.; *Ereğli –Kn.).

karakaçan sıpa, eşek yavrusu (Yürükali *Mudanya –Brs.) (DS VIII / 2645).

karık (IV) 1. eşek yavrusu (-Bo.) 2. keçi yavrusu (Balcık *Pütürge –Ml.) (DS VIII / 2661)

Anadolu'da sıpa anlamında kullanılan adlardan biri de, 'kırı' ve değişkeleridir:

kırı [**kırık** (I)] eşek yavrusu, sıpa (Ulukışla *Bor-Nğ.; Gezende *Gülнар –İç.; *Fethiye ve Köyleri –Mğ.) [**kırık** (I)] (Gökdere *Akdağmadeni –Yz.) (DS XII / 4555).

kırı [**kıdık** (IV)³, **kırık** (II), **kırı** (I), **kirik** (I), **kıro**, **kiri** (I), **kirik** (VIII), **kirrik**(II), **körük** (I), **kurık**, **kuri**, **kurik** (II), **kürü** (I)-1, **kürük** (I) –1.] eşek yavrusu, sıpa (Genel, daha çok batı grubu ağızları) (DS VIII / 2822). Muğla’da ‘kırı’ adının -r->-n- değişimine uğramış *kinı* “eşek yavrusu” (Fethiye /-Mğ.) biçimi de bulunmaktadır (Çınar, 2004:194).

kuruk (II) [**kurruk**] eşek yavrusu, sıpa (Karacakaya *İnegöl –Brs.; -Gm.; -Ezm.; *Ahlat –Bt.; Palha *Divriği –Sv.) [**kurruk**] (Şahmelik *Erciş –Vn.) (DS VIII / 3011). Bu sözcüğün ikilemeli biçimi **kuruk kuruk**, “at ve eşek yavrularını çağırma ünlemi” (*Yusufeli –Ar.) olarak kullanılmaktadır. Bu ad alıntı bir sözcük olarak gösterilse de (Eren, 1999: 238), ses yansımali bir adı andırmaktadır. DLT’te de ikileme biçiminde çağırma ünlemi olarak **karı kırı**, **kırı kırı**, **kurih kurih**, **kurrih kurrih** “tay kısrağın arkasında geri kaldığı zaman bu sözlerle çağrılır” geçmektedir. Mersin ağızlarında eşek ya da sıpalarını kovalamak için ‘**kırrr**’ ünlemi kullanılmaktadır. Eşekler de, atlar da yemini yerken sık sık böyle bir ses çıkarır. Hayvanların çıkardığı sestten dolayı böyle bir adlandırmaya gidilmiş olabilir.

murık (VIII) **3.** sıpa (Çağrı *Dinar –Af.) (DS IX / 3186). Bu ad için ayrıca bkz.: koyun, manda, eşek ve tavşan yavrusu.

muduk sıpa, yavru katır (Kerkük) (DS IX / 3215).

pırlak (I) **2.**yeni doğmuş eşek yavrusu (-Nğ.; -Ada.; Germeyan *Çorlu, *Vize –Tk.) **3.** neşeli, oynak at (*Andırın –Mr.) (DS IX / 3442).

pilo eşek yavrusu (Saka –Kü.) (DS IX / 3453).

punak eşek yavrusu (*Adapazarı –Sk.) (DS IX / 3485).

Anadolu ağızlarında daha çok ölçünlü dildeki ‘sıp+a’ türevi kullanılmakla birlikte, Orta Türkçedeki ‘sıp’ “iki yaşına girmiş olan tay” (DLT IV / 517) adından +ç küçültme ekiyle oluşturulmuş türevler de kullanılmaktadır:

sıbiç, *sibiç* eşek yavrusu, sıpa (Beyceli *Fatsa –Or.) (BS / 186).

sıpiç küçük sıpa (*Yıldızeli –Sv.) (DS X / 3613).

Aynı zamanda ‘sıpa’ adının yan biçimleri de göze çarpar:

sopa sıpa (*Lapseki –Çkl.) (DS X / 3665).

supa [**suppa**] sıpa (*Kilis – Gaz.) **suppa** (*Antakya ve çevresi –Hat.) (DS X / 3698). KKTC’de de **suppa**, **subba** biçiminde kullanılmaktadır (KTS / 271).

³ ‘**kıdık**’ biçimi, bu madde altında değil, ‘**koduk**, **kodak**’ maddesinin altında verilmeliydi.

zıpa sıpa (Hasanoğlan –Ank.) (DS XI / 4373).

Çok anlamlı olan aşağıdaki sözcüklerin sıpa anlamları da bulunmaktadır:

yaşar 4. altı ayla üç yaş arasındaki sıpa (Alan *Çumra –Kn.) (DS XI / 4196)

yilek (II) bir yaşındaki eşek (*Karapınar –Kn.) (DS XI / 4277)

yürük (VI) -1. sıpa (Alaybey *Kozan –Ada.) (DS XI / 4334)

zıpçık (III) eşek sıpası (*Kadirli –Ada.) (DS XI / 4374)

Babası at, annesi eşek olan melez yavru da ayrıca adlandırılmıştır:

gotnak katır yavrusu⁴ (Aşağıkayı *Tosya –Ks.; Rumeli göçmenleri –Kn.) (DS VI / 2108)

gıncırak (II) kısrağa eşeğin birleşmesinden doğan katır sıpası⁵ (*Eğridir ve köyleri, *Sütçüler ve köyleri –Isp.) (DS VI / 2048).

mırık (VIII) 4. babası at, annesi eşek katır, ester (-Ml.) (DS IX / 3186)

ponuk atla eşeğin çiftleşmesinden olan melez yavru, katır (-Gaz.) (DS IX / 3468)

sıra (II) bir yaşındaki katır (*Osmaniye –Ada.) (DS X / 3771)

yaniçalma bir yaşla üç ay arasındaki katır (-Çkr.; *Vezirköprü –Sm.; -Ank.) (DS XI / 4167)

2.1.1.4. At ve Eşek Yavrusu

Anadolu ağızlarında aynı ad hem at, hem de eşek yavrusu için kullanılabilir.

daylak (I) 5. at, eşek yavrusu [*daylah* (II) -1.] (Bahçeli *Bor –Nğ.) (DS IV / 1389). Ayrıca bkz.: deve yavrusu.

Orta Türkçe’de “tay” anlamında geçen *kulun* (DLT IV / 376), Anadolu ağızlarında anlam genişlemesiyle eşek yavrusu karşılığı da kullanılmaktadır:

kulun [*kilon*, *kolon* -2, *kördek*, *kuln*, *kuli* (II) -2, *kulin*, *kuliş*, *kulu* (I), *kuluk* (III), *kulukulu* (II), *kura* (III), *külün*] 1. at ve eşek yavrusu (Batı, doğu ve kuzey doğu grubu ağızları) (DS VIII / 2997) 2. 2-3 yaşında kısrağa (Balçıkhisar –Af.) 3. kurt ya da köpek yavrusu (*Bor –Nğ.) (DS VIII / 2997).

gulun (I) [*gulin*, *gulum* -1, *gulüm*, *gulün*, *gunan*] at ve eşek yavrusu (Batı grubu ağızları ağırlıklı) (DS VI / 2193).

⁴ Bu tanımları “yavru katır” biçiminde düzeltmek gerek; çünkü katır yavru olmayan bir binek hayvanıdır.

⁵ Bu tanımları “yavru katır” biçiminde düzeltmek gerek; çünkü katır yavru olmayan bir binek hayvanıdır.

kurik at, eşek yavrusu (Boyalı *Sarıkamış –Kr.; *Refahiye –Ezc.; -Ml. ve çevresi) (DS XII / 4572)

kürük (II) [kürrük, kürü] 1. at yavrusu, tay (Afşar, Pazarören *Pınarbaşı, Kepez –Ky.) **2.** eşek yavrusu, sığa (-Çr.; Afşar, Pazarören *Pınarbaşı, Kepez –Ky.) **[kürrük]** (-Çr.) **[kürü]** (Kesme *Osmaniye –Ada.; *Silifke –İç.) (DS XII / 4578)

kürsük (I) [kürik, kürrüş] 1. At ve eşek yavrusu (*Siverek –Ur.; Amik Ovası Türkmenleri *Reyhanlı, Antakya, Küçükçaylı, Büyükçaylı Dörtüol –Hat.; Şükriye Ceyhan –Ada.) **[kürik]** (Nilüfer –Brs.; Safranbolu –Zn.; -Çkr.; Çayağzı Şavşat –Ar.) **[kürrüş]** (*Reyhanlı –Hat.) (DS VIII / 3046)

2.1.2. Büyükbaş Hayvanlar

2.1.2.1. İnek yavrusu

Derleme Sözlüğü'nde sadece buzağı karşılığı cinsiyet belirtilmeden verilen on iki değişik ad bulunmaktadır:

bicik (I) [bıcık, bici, biçik (II)] sığır yavrusu, buzağı (Ekinözü *Elbistan –Mr.; *Güdül ve köyleri –Ank.) **bıcık** (Malatya ve çevresi) **bici** (*Güdül ve köyleri –Ank.) **biçik (II)** (Ballıkaya *Hekimhan –Ml.) (DS XII / 4458) **bücük [buzav]** buzağı (Dereçine *Sultandağı –Af.) (DS XII / 4467)

bücük (I) [becik (I)-1, bıcık (V)-1, bıcık (III), bıdık (I)-8, bibi (II)-4, bici (VIII)-3, bicik (III)-1, bicük, biçik (III)-1, biçoğ, bocik, böcük(I)-2, bucuk (III), büçik] buzağı. Bu ad, her ağız grubunda çeşitli ses değişimleriyle karşımıza çıkmaktadır (DS II / 811).

picik [picik (I)] inek yavrusu, buzağı (Harşit *Torul –Gm.; -Kn.) **[picik (I)]** (-Mr.) (DS IX / 3451)

Eski Türkçe Dönemi'nden beri Türkçede yaşayan buzağı sözcüğü, Anadolu'nun değişik yörelerinde farklı ses değişimleriyle kullanılmaktadır:

bıza, bızā [beza, bısık, bızāb, bızağ, bızağa, bızağı, bızap, bızav, bızık (III), bızo, bıza, bızav, bızo, bızof, bızov, bozağ, bozüü, buzah, buzak, buzalağ(I), buzavu, buzo, buzov, buzoy] “buzağı” (DS II / 673). Hasan Eren, Moğolcada **birāğu** olarak geçen Türkçe **buzağı** biçiminin **buz-** ‘böğürmek’ kökünden **-ğu, -ğı** ekiyle türetilmiş bir türev olduğu görüşünün en akla yakın bir görüş olduğunu dile getirmiştir (1999: 65).

buzav buzağı (Dereçine *Sultandağı –Af.) (DSXII / 4467).

dandik (I) dana, buzağı (DS IV / 1357)

emeç (IV) henüz memeden kesilmemiş buzağı (Kayadibi –Gr.) (DS V / 1732)

etlik (I) 2. buzağı (*Aksaray –İst.) (DS V / 1799)

kızılca (IV) buzağı: *Kızılcalar büyürse burdurmak için danacıya gönderirler* (Kızılköy *Manyas –Ba.) (DS VIII / 2864).

koduk (I) 3. yeni doğmuş inek yavrusu, buzağı (*Kaş –Ant.). Bu adın deve ve köpek yavrusu anlamları da bulunmaktadır (DS VIII / 2898).

malak (I) –1. buzağı (*Susurluk –Ba.; -Sm.) (DS IX / 3108). Ayrıca bkz.: ayı, domuz, manda ve tavşan yavrusu.

medek 7. buzağı (-Sm.) (DS IX / 3148)

pillik (I) yeni doğmuş buzağı (Kürkçü aşireti –Ada.) (DS IX / 3453)

goluk 2. inek yavrusu (Kerkük) (DS VI / 2098)

süğü [sügün, sülün] buzağı (Eskipazar Araç –Ks.) **sügün** (Orhangazi –Brs.) **sülün** (-Ezm.) (DS X / 3705)

zıbık (VII) 1. bir yaşında buzağı (Maden, Şıhlar –Ng.) **2.** dana (Temürlü –Krş.) (DS XI / 4364)

Ağızlarda inek yavrusunun cinsiyeti ve yaşına göre de ayrı ayrı, yöreden yöreye farklı biçimlerde adlandırıldığı görülür. Erkek yavru için aşağıdaki adlar bulunmaktadır:

mozuk (II) 1. erkek buzağı (Gavurdağı *Cebelibereket –Ada.) **2.** dana (Kürtler –To.; *Tercan –Ezc.) (DS IX / 3213)

tohli erkek buzağı (Limanköy *Çayeli –Rz.) (DS X / 3944)

adal erkek dana (Kaptanpaşa Bucağı Köyleri *Çayeli –Rz.) (DS I / 62)

çaңçala iki yaşındaki tosun (Ciritdüzü, Yavuz *Şavşat –Ar.)

cönge [cönege] **1.** inek yavrusu (Kerkük) **2.** tosun, erkek dana (Azeri köyleri –Ama.; Kızılca *Artova –To.; -Tr.; *Çıldır, Kızılçakçak *Arpaçay, İrişli, Bayburt *Sarıkamış, *İğdir –Kr.; Mengeser *Beyazıt –Ağ.; *Erciş –Vn.; Kerkük) [**cönege**] (-Bt.) (DS III / 1007)

çona (III) buzağının büyüğü, tosun (*Bolvadin –Af.; Zencidere –Ky.) (DS III / 1268).

goy (I) bir yaşına girmiş öküz (İçerenköy –İst.) (DS VI / 2110).

tana 1. iki yaşında erkek dana (Akçalar, *Seydişehir –Kn.) **2.** dana (Orhana *Anamur, Tekir *Silifke –İç.) **3.** buzağı (Uzuncaburç *Silifke –İç.) (DS XII / 4736). Bu adın Çuvaşçada ve Eski Kıpçakçada bulunması, Türkçe kökenli bir sözcük olduğunu göstermektedir (Eren, 1999:105). Anadolu ağızlarında yazı dilinde olduğu gibi ‘dana’ biçimi de kullanılmaktadır, ‘dana’ adından türemiş ve dana adıyla kurulmuş birleşik sözcüklerde de örneklerini görmekteyiz.

toslak (II) bir yaşını geçkin erkek dana (-İç. ilçe ve köyleri). (DS X / 3972). ‘Toslak’tan sonraki aşamada da ‘tosun’ vardır.

tosun iki yaşında öküz (Kumdanlı *Yalvaç -Isp.; Kurna -Brd.; *Güdül ve köyleri -Ank.) (DS XII / 4770)

DS’den ineğin dişi yavrusu karşılığı da aşağıdaki sözcükler taranmıştır:

cebiş 4. yeni doğmuş dişi buzağı (Denizli *Vakfikebir -Tr.) (DS III / 872)

Orta Türkçede **tüge** “düğe, iki yaşına ulaşmış buzağı” (DLT IV / 667) adının Anadolu ağızlarında ses değişimine uğramış biçimlerini görmekteyiz:

düge bir yaşında, dişi inek yavrusu (Beyelması *Ağın -El.) (DS XII / 4488)

tüve 1. doğurma yaşına gelip doğurmamış dana (*Bor -Nğ.) (DS X / 4016)

tüve [tövüs] inek yavrusu (*Bor -Nğ.) [**tövüs**] (Fariske *Ermenek -Kn.) (DS XII / 4779)

dügüşmen bir yaşında dişi buzağı⁶ (*Mut köyleri -İç.) (DS IV / 1626)

Her iki cinsiyetteki değişik yaşlardaki inek yavrusuna verilen adlardan örnekler:

asıtana süt emme devresini geçirdiği halde hâlâ anasını emen dana (İbradı *Akseki -Ant.) (DS I / 343)

biçik (III) [bicik (II)-2] 2. dana (*Şebinkarahisar, *Keşap -Gr.) [**bicik (II)-2**] (-Tr.; -Ml.; Harput -El.; Havran -Ur.; -Ky.) (DS II / 683)

bücü бүcü bir yaşında dana (Mençek *Ermenek -Kn.) (DS II / 811)

daplak (II) bir yaşındaki dana (DS IV / 1365) **dablak (I)** buluğ çağı yaklaşmış olan (DS IV / 1316)

damdan çıkma bir yaşındaki erkek ya da dişi dana (Ölçek *Ardahan, *Göle, *Posof, -Kr. ve köyleri; *Bulanık -Mş.) (DS IV / 1351) **damnançihma** iki yaşındaki dana (Kızılçakçak, *Arpaçay -Kr.)

puçi bir yaşına kadar inek yavrusu (Niğzivan *Yusufeli -Ar.) (DS IX / 3482)

kılı (II) dana (-Gm.) (DS VIII / 2796)

mazık (I) [mazik, mazuk] sığırın küçüğü, dana (Parak *Alucra -Gr.) [**mazik**] (*Şebinkarahisar -Gr.; -Ezm.), [**mazuk**] (*Bayburt köyleri -Gm.) (DS IX / 3145)

mozik (I) [mozuk] bir buçuk yaşında dana (-Kr; *Refahiye -Ezc.) **mozuk** (Uluşiran *Şiran -Gm.) (DS XII / 4599)

suvoymalı bir, iki yaşında sığır (İrişli, Bayburt *Sarıkamış *Selim -Kr.) (DS X / 3703)

⁶ ‘Yavru bir yaşında olduğuna göre buzağılıktan çıkmıştır, bu tanımlarda ‘buzağı’ adı yerine ‘dana’ kullanılmıyordu.’

tana (I) dana (*Bor –Nğ.) (DS X / 3818). **tana 1.** iki yaşında erkek dana (Akçalar *Seydişehir –Kn.) **2.** dana (Orhana *Anamur, Tekir *Silifke –İç.) **3.** buzağı (Uzuncaburç *Silifke –İ.ç.) (DS XII / 4736)

yasar bir yaşında buzağı⁷ (*Şarkışla –Sv.) (DS XI / 4192).

yelek 5. bir yaşında dana (-Ay.; -Mğ.) (DS XI / 4232).

İnek yavrusunun değişik özelliklerine göre verilen adlar:

akgız beyaz renkli inek veya buzağı (Büyükyenice *Osmaneli –Bil.) (DS I /174).

alabıcık (I) alacalı dana (Cinis *Aşkale –Ezm.) (DS I/174)

artırım inek veya başka bir hayvanın yavrusu (anasının yanında iken söylenir): *Şu dana büyük ineğin artırımıdır* (Karadere - Rz.) (DS I /335).

şalak (V) -1. büyümemiş dana, tosun (Bayat *Emirdağ –Af.) (DS X / Af.) **şalak (IV)** erkek çocuk (Kovanlı aşireti –Ant.) (DS X / 3739).

tarpuna inek ve manda yavrusu (-Kü. ve köyleri) (DS X / 3835).

tofur. 2. inek yavrusu (*Gelendost –Isp.) (DS X / 3943).

gevik (IX) yavrusu ölen ineğin sütünü sağdırması için emzirilen başka bir buzağı (-Kn.) (DS VI / 2011).

2.1.2.2. Manda Yavrusu

Ağızlardan manda yavrusu için otuzu aşkın değişik ad taranmıştır. Bunlardan bir bölümünü ‘bala’ sözcüğünün türevleri ve değişkeleri oluşturmaktadır. Bu adlar, diğer hayvan yavrularından çoğunun adıyla ortaktır. Bu sayıyı kabartan nedenlerden biri alıntı sözcüklerdir.

badak(II)-3 [baduk-1, bedek, bıdık(I)-9, bodak-1, bodi (II), bodik –2, boduk (I)-5, botak (I), botlak-2, böcük (I)-3, bödek (I), budik, buduk (I)] orta büyüklükte manda yavrusu, yeni doğmuş manda yavrusu (Süçüllü *Yalvaç, -Isp.; Gökçeyaka *Yiřilova –Brd.; *Çal –Dz.; -Ama. ve köyleri; -İç.) ‘Badak’ maddesi altında verilen biçimler de Batı grubu ağızlarında geçmektedir (DS II / 461).

Eski Anadolu Türkçesi’nde “manda yavrusu” anlamında geçen **balak** (TS I / 386, 388), günümüz Anadolu ağızlarında çok anlamlı sözcüklerden biri olmuştur. Bu ad, ‘bala’ adından +k ekiyle türetilmiştir.

balak [badar] 1. manda yavrusu (Dereçine *Sultandağı –Af.) **2.** domuz yavrusu (Dereçine *Sultandağı –Af.) **3.** tavşan yavrusu (Dereçine *Sultandağı –

⁷ Yavru bir yaşında olduğuna göre buzağılıktan çıkmıştır, bu tanımlarda ‘buzağı’ adı yerine ‘dana’ kullanılmıyordu.

Af.) 4. ayı yavrusu (Dereçine *Sultandağı –Af.) **badar** (*Cide –Ks.) (DS XII / 4441).

balak (I) [**bala** (I) -3, **balağ** (II), **balah** (I)-1; **ballak**] 1. manda yavrusu (Genel olarak bütün ağız gruplarında) [**bala** (I)-3] (-Ezm.) [**balağ** (II)] (*İğdir –Kr.) [**balah** (I)- 1] (Taşburun, *İğdir, Kızılçakçak *Arpaçay –Kr.; Çepni *Gemerek, *Kangal ve köyleri, *Gürün –Sv.; Sarıhamzalı, *Sorgun –Yz.) **ballak** (-Ky.; -Ay.) (DS II / 498). ‘Balak’ adının başka anlamları için bkz.: domuz, tavşan yavrusu, ayı yavrusu ve kedi yavrusu.

‘Balak’ adının b->m- değişimine uğramış biçimi de Anadolu’da yaygın olarak kullanılmaktadır:

malak (I) –2. manda yavrusu (Batı grubu ağızları ağırlıklı) **malah** (II) (başpınar *Tefenni –Brd.) (DS IX / 3108). Ayrıca bkz.: inek, ayı, domuz ve tavşan yavrusu.

caga (III) [**caka**, **çabe**, **çukça**] manda yavrusu (*Şiran –Gm.) **caka** (Uluşiran *Şiran –Gm.) **çabe** (*Gerde –Bo.) **çukça** (-Brs.) (DS III / 840)

corkadak (I) [**combe**, **coruk** (V)] manda yavrusu (Halkavan –Ank.) (DS III / 1001)

gale (VII) manda yavrusu (*Lüleburgaz –Krk.) (DS VI / 1900)

gedek [**gadak** (I), **gadek** (I), **gedeyh**] 1. manda yavrusu (Doğu grubu ağızları ağırlıklı genel) (DS VI / 1965). Ayrıca bkz.: koyun yavrusu.

gedeyh dişi manda yavrusu; malak (EİA / 126)

gado manda yavrusu; ‘gedeyh’in bir yaş büyüğü (EİA / 116).

gociyh ‘gedeyh’den bir yaş büyük manda yavrusu (EİA / 141)

gömüş 1. manda 2. manda yavrusu (-Bo. ve çevresi) (DS VI / 2151)

hoduk (I) -4. manda yavrusu (Köşektaş *Avanos –Nş.)

kal (IV) manda, manda yavrusu (Azeriköyleri –Ama.; -Kr.) (DS VIII / 2606)

kalça manda yavrusu (Bulanık –Muş) (DS XII / 4530)

kota [**kadak** (VIII)-1, **kadek** (I), **kedek** (I), **kodak** (I)-3, **kotala**, **kotalı** (I), **kotik**-1, **kutağı**] manda yavrusu, malak (Batı, doğu grubu ve göçmen ağızları) (DS VIII / 2935)

kotak manda yavrusu (Kepez –Çkl.) (DS XII / 4566)

macar (VI) manda, manda yavrusu (Hortu *Sivrihisar –Es.; Gölcük, *İzmit –Kc.; *Çerkeş –Çkr.; Kutludüğü, *Kalecik, Akdoğan *Kızılcahamam, -Ank.) (DS IX / 3098)

mança [manço] manda yavrusu (Evreşe *Gelibolu –Çkl.) (DS IX / 3119)
[manço] (Saka –Kü.) (DS IX / 3119)

Hem yavru hem de erişkin hayvan için kullanılan adlardan biri de **matak (II)** manda yavrusu (Çerçin –Brd.; Kızılcaşöğüt *Çivril –Dz.) (DS IX / 3135) adı ve değişkeleridir: **medek 1.** manda yavrusu, malak (Mecitözü –Çr.; -Tr.; -Ezm.; ve çevresi ; -Ezc.; -Vn.; Kuşu *Hekimhan –Ml.; Karahisar –Ky.). Bu madde altında **madek, mede** ve **medik** biçimleri de bulunmaktadır (DS IX / 3148).

medek 1. dişi manda (Uluşiran *Şiran –Gm.) **2.** manda yavrusu (-Kr. ve köyleri) (DS XII / 4589).

mırık (VIII) 2. manda yavrusu (-Bo.) (DS IX / 3186). Bu ad da çok anlamlı sözcüklerdendir. Ayrıca bak. koyun, eşek, tavşan yavrusu.

motak 3. manda yavrusu (Kulfal *Ezine –Çkl.) (DS IX / 3211).

mölöş manda yavrusu (Alioğlu *Ereğli –Zn.) (DS IX / 3214).

palak (III) 3. manda yavrusu (Bayadı, *Ünye köyleri –Or.; Sasu *Bulancak, Tepeköy, Piraziz, Şehli, -Gr.; Tekke –Dy.) (DS IX / 3382). ‘Palak’ adı için ayrıca bkz.: ayı, köpek, tavşan, kuş ve güvercin yavrusu.

palaz (I) manda yavrusu (Çitli *Mecitözü /-Çr.) (DS IV / 4633) **palaz (II)** (*Çarşamba –Sm.; Alala, Heniske *Merzifon ve köyleri –Ama.; Kuz *Akkuş –Or.; *Yerköy –Yz.) (DS IX / 3384).

portlak (II) 2. manda yavrusu (Dereköy –Ky.) Deve yavrusu anlamı da var (DS IX / 3470).

potak manda yavrusu (*Karamanlı *Tefenni –Brd.; Darıveren *Acıpayam –Dz.) (DS XII / 4652)

potuk (II)2. [paduk (I)2, poduk-2, potak (I)-1] manda yavrusu (Batı grubu ağızları) (DS IX / 3475). ‘potuk’ adı için ayrıca bkz.: deve, ayı, domuz ve köpek yavrusu.

sak (IV) 1. dişi manda (*Ahlat –Bt.) (DS X / 3517) **2.** manda yavrusu (-Bt.) (DS X / 3517)

Manda yavruları da yaş gruplarına göre değişik adlar almaktadır:

kocik (III) yeni doğmuş manda yavrusu (-Ezm.) (DS VIII / 2892)

evere mandanın üç dört yaşına kadar olan dişi yavrusu (*Erciş –Vn.) (DS V / 1805)

kendiz (I) iki yaşındaki manda yavrusu (Değirmenler *Göksun –Mr.) (DS VIII / 2742)

neverik [nevelik, nevezik] iki yaşındaki dişi manda (*Hasankale –Ezm.) (DS IX / 3248)

pota (I) 1. iki yaşındaki manda (*Zarşat –Kr.) 2. köpek yavrusu (-Ama.) (DS IX / 3473)

macok üç yaşındaki manda yavrusu (Hacıilyas *Koyulhisar –Sv.) (DS IX / 3098)

çelep 1-3 yaş arasında manda (Şerefiler –Mğ.) (DS XII / 4477)

toska (I) [tosmak (V)] 1.genç, küçük manda (İbik *İskilip, İncesu *Sungurlu –Çr.; -To.; Maksutlu *Şarkışla, Kavak *Yıldızeli, -Sv.; -Yz.; Köşker –Krş.; Sofular –Ank.; *Pınarbaşı –Ky.) **[tosmak (V)]** (Kargı *Tosya –Ks.; *Boyabat, -Sn.) (DS X/3972).

2.1.3. Küçükbaş Hayvanlar

2.1.3.1. Keçi Yavrusu

Anadolu ağızlarında, ölçünlü dildeki ‘oğlak’ (<oğul+ak) adı ve bu adın yan biçimlerinin kullanımı yanında, keçi yavrusunun yaşına ve değişik özelliklerine göre de adlandırıldığı görülür.

bağana (I) 2. dört beş günlük keçi yavrusu (Tömek –Kn.) (DS II / 474)

cili 2. yeni doğmuş keçi yavrusu (*Alanya –Ant.) (DS III / 966). Ayrıca bkz.: tavuk yavrusu.

emilik (I) bir haftalık keçi yavrusu (*Kadirli –Ada.) (DS V / 1735)

emlik oğlak iki üç aylık olan keçi yavrusuna verilen isim (*Göksun –Mr.) (DS V / 1740)

koto yeni doğmuş erkek keçi, oğlak (Kafkas göçmenleri –Ar.) (DS VIII / 2937).

postili baharda doğmuş altı aylık oğlak (Kargı *Tosya –Ks.) (DS IX / 3472).

avalak (II) oğlak, keçi yavrusu (Ağlı *Küre –Ks.; Sille -Kn.) (DS I / 375).

oğlağ keçi yavrusu, oğlak (Kerkük) (DS IX / 3267).

oğlah keçi yavrusu (*İğdir –Kr.) (DS XII / 4609).

ovalak keçi yavrusu, oğlak (-Bo.) (DS IX / 3298).

ovlamak keçi yavrusu (Peşman *Daday –Ks.) (DS IX / 3299).

ulak (II) oğlak (Çilehane *Reşadiye –To.; Konyar, Katransa, Kayalar, Selanik (DS XII / 4784) **ulak (VII)** oğlak (Karaçay Aşireti, Başhöyük *Kadınhanı –Kn.) (DS XI / 4032).

manak keçi yavrusu (Sofular *Eğridir –Isp.) (DS IX / 3116). Bu adın güvercin yavrusu anlamı da vardır.

tumis (II) keçi yavrusu (Sekli *Beypazarı –Ank.) (DS X / 3913)

tidan keçi yavrusu, oğlak (Bulanık Ardanuç –Ar.) (DS X / 3928) **titan** keçi yavrusu (Şavşat köyleri –Ar.) (DS X / 3941)

kehrik oğlak (-Bt.) (DS VIII / 2722)

beçi keçi yavrusu (Dereçine *Sultandağı –Af.; *Beyşehir, Seydişehir ve çevresi-Kn.) (DS XII / 4451)

beçik 1. keçi yavrusu, oğlak (-Ks.; Hisarcık *Yayladağı –Hat.; -Ada.; Namrun *Tarsus –İç.). Bu madde altında [**bici (VII)-2.**] (Bedre *İnegöl –Brs.; Bozan –Es.) (DS II / 593) [**bellik (III)-1.**] (-Ezc.) [**bidik (I)-6**] (*Akşehir –Kn.) (DS II / 593) biçimleri de bulunmaktadır. ‘Beçik’ adı *b->m-* değişimiyle **mecik (I)** “oğlak” (Bozburun –Mğ.) (DS IX / 3147) biçiminde de görülmektedir.

çeli (II) keçi yavrusu: *Çeli küçük iken sevilir* (Kazmasökü –Sn.) (DS III / 1122)

çibi [cibe (III), cibi (I)-3] oğlak: *Davar geliyor, çibileri görelim* (Karabüzey *Araç –Ks.) **cibe (III)** (Yenice *Devrek –Zn.) **cibi (I)-3** (Hacıbekir *Emet –Kü.) (DS III / 1202).

ekdi (I) 4. oğlak (Kızıltı, Çamlıbel *Artova –To.). Bu ad da, çok anlamlı sözcüklerdendir. Bkz.: 8. Deyim Aktarması.

filik (I) 2. tiftik keçisinin yavrusu (Hocalar *Sandıklı –Af.) **4.** keçi yavrusu (Boyabat –Sn.) (DS V / 1865).

gez (IX) [gerzem, gezem-5, gezen (I)-1, gezezan –2, gezezen, gezyazma -1] bir yaşında keçi, oğlak (Ortahisar *Ürgüp –Nş.) (Diğer biçimler de Batı grubu ağızlarından). Bu sözcüğün deşışkeleri çoğu yörelerde koyun ve dişi keçi anlamları taşımaktadır. Muğla Ağzı Sözlüğü’nde ise **gerzem** “bir yaşındaki erkek oğlak” (Düğerek / -Mğ), **gezem** “iki yaşındaki dişi keçi” (Çaltılar /-Mğ.) anlamlarında geçmektedir (MİAS / 146).

Eskicil sözcüklerden biri de **çebiç, çepiç** adıdır. Orta Türkçede **çepiş** biçiminde, “altı aylık keçi yavrusu, çepiç” (DLT IV / 141) anlamında, Eski Anadolu Türkçesinde ise, **çebiş, çepiş** biçimlerinde, “bir yaşında erkek keçi” (TS II / 845) anlamında geçer. Anadolu’da bu ad, ses deşışimleriyle deşışik yaş grubundaki keçi ve yavrusu için yaygın olarak kullanılan çok anlamlı bir sözcük olmuştur:

çebiç (I) 1. bir yaşındaki keçi yavrusu [**çebil, çebiş (I)-1, çeliç, çemiş (II), çepiç (I)-1, çepiş (I)-1, çibiş (II)**] (Anadolu’da kullanımı yaygındır) (DS III /1100) **2.** bir yaşındaki dişi keçi yavrusu [**çebiç, cebis, cebiş-1, cemiş (II), cibiş (IV), cibişce, cebiş (I)-2, çepiş (I)-2**] **3.** bir yaşındaki erkek keçi **4.** iki yaşında olan keçi **5.** iki yaşındaki dişi keçi **6.** kısır keçi **7.** tiftik keçisi (DS III / 1100,1101)

çebiş (I)-6. iki yaşında olan erkek keçi (-To.; -Gaz.; *Afşin –Mr.) (DS III / 1101) **çepiç** bir yaşında keçi (-Af.; Beşikdüzü *Vakfikebir –Tr.) (DS XII / 4477)

çiyleme (I) iki yaşındaki oğlak (Ceritmüminli *Keskin, Üçem *Bala –Ank.) (DS III / 1251)

gülüme bir senelik keçi yavrusu (Karaseki *Bucak –Brd.) (DS VI / 2194)

gıdık (I) [**garik (II)**, **ğıcık (II)-2**, **gıda (I)**, **gıdı(I)**, **gıdıh (I)**, **gıdık (I)-1**, **gıdiyh**, **gılik (III)**, **gıcık (II)-1**, **gidek (II)**, **gidi (II)-1**, **gidik (I)-1**] **1.** keçi yavrusu, oğlak (Genel olarak bütün ağız gruplarında geçmektedir, daha çok Doğu grubu ağızlarında) (DS VI / 2032)

gidek [gidik] keçi yavrusu (Batıoğuz, Kızıllhamza *Ortaköy –Çr.) [**gidik**] (-Sv.; -Ky.) (DS XII / 4509)

göğleme (I) [**göğeleme**, **göğüleme**, **göğülemek (I)**, **gövleme**] keçi yavrusu (Batı grubu ağızları) (DS VI / 2131)

hıra (VII) oğlak (Koçak *Ulukışla –Nğ.) (DS VII / 2368)

inemük keçi yavrusu (-Sv.) (DS VII / 2477)

karık (IV) 2. keçi yavrusu (Balcık *Pütürge –Ml.) (DS VIII / 2661)

karik (I) keçi yavrusu, oğlak (*Burhaniye –Ba.; *Söğüt –Bil.) (DS VIII / 2664)

kıdan oğlak (Yavuz *Şavşat – Ar.) (DS VIII / 2786)

kıdık keçi yavrusu (Beyelması *Ağın –El.) (DS XII / 4551)

kıdık (II) [kidik] 1. keçi yavrusu, oğlak (Doğu grubu ağızları ağırlıklı) (DS VIII / 2786). Ayrıca bkz.: koyun yavrusu.

Erkek oğlaklara verilen adlar:

tekiş erkek oğlak (-Sv.; -Ky.) (DS XII / 4747)

toğa erkek oğlak (-Ezc) (DS X / 3943)

divrin bir yaşını geçmiş erkek keçi yavrusu (*Maçka –Tr.) (DS IV / 1528)

görüt (I) bir yaşında erkek oğlak (Ağakale *Zara –Sv.) (DS VI / 2164)

korut [körüz (I)-1, küde (II)] bir iki yaş arasında erkek keçi yavrusu, oğlak (Doğu ve batı grubu ağızları karışık) (DS VIII / 2929). Erzurum’da **korud** adı, “altı aylık keçi yavrusu” anlamıyla geçmektedir (EİA III / 203).

Melez yavruklara verilen adlar:

tenem tiftikle kıl keçinin çiftleşmesinden doğan melez keçi yavrusu (Küçükkabaca *Uluborlu, Ulubey *Senirkent –Isp.) (DS X / 3878)

terem kıl keçisi ile tiftik keçisinin çiftleşmesinden doğan oğlak (Yavaşlar *Ezine –Çkl.)

kölemen tiftik ile kıl keçinin çiftleşmesinden doğan yavru (-Çr.) (DS XII / 4568)

Değişik özelliklerine göre keçi yavrusuna verilen adlar:

baymak (VIII) ayakları eğri olarak doğan keçi yavrusu (oğlak) (Bizeri –To.) (DS II / 583)

cıba (I) çocuk (*Gediz –Kü.) **cıba (II)** tüyü yeni kırılmış keçi yavrusu (-Af.) (DS XII / 4470)

biroma (broma) 1. ilk zamanlarda doğan oğlak, kuzu vb. **2.** zamanından önce çıkan ürün (KKTC) (KTS / 31)

ekdi oğlak çobana alışık olan oğlak ya da kuzu (Güney *Yeşilova –Brd.) (DS V / 1691).

epsimo (Rum.) **1.** (epsima) geç **2.** en son zamanlarda, örneğin fevrarda (şubatta) doğan küçük oğlak (KKTC) (KTS / 88).

gedek 2. kışın doğan kuzu (Güveççi Aziziye, Bademli, *Emirdağ –Af.; *Haymana, *Ayaş –Ank.; Aşağı Tuzlukçu *Akşehir –Kn.) **3.** çoluk çocuk (-Ezm.) (DS VI / 1965). Ayrıca bkz.: Manda yavrusu.

gurik (IV) kulağı kısa oğlak (*Ağın / Elazığ) (DSVI / 2199).

kaçıntı 1.davar sahipleri koçları çiftleştirmeden önce gebe kalarak kışın kuzulayan koyun ve keçilerin yavruları (-Çr.; *Bünyan –Ky.) (DS XII / 4528)

körüz (I) 2. cılız kalmış, büyümemiş keçi yavrusu (Ayran *Bahçe, *Osmaniye –Ada.) **3.**vaktinden evvel tekeye gelerek yavrulamış keçi (Başlamış *Dört Yol –Hat.; Çataloluk, Bakırdağ *Develi –Ky.; *Kadirli –Ada.) (DS VIII / 2969)

kuşık kulağı kısa oğlak (Hekimhan –Ml.) (DS XII / 4574)

oğlamanotlağı vaktinden evvel doğuran davarın yavrusu (Köşker –Krş.) (DS IX / 3267)

ülazim bir yaşındaki keçinin yavrusu (Kiskim –Ar.) (DS XI / 4062)

yalkı (II) 4. keçinin doğurduğu tek oğlak (Gökbelen yaylası *Silifke –İç.) (DS XI / 4147)

yalkı (VII) ikiz doğmuş oğlak (İncesu *Sungurlu –Çr.) (DS XI / 4147)

yürüdüm davar üretmek için alınan damızlık yavru (Güllühüyük *Çiçekdağı –Krş.; Peçenek, Kuruçay –Ank.) (DS XI / 4333)

3.1.3.2. Koyun Yavrusu

Anadolu’da genel olarak ‘**kuzu**’ adı ve yan biçimleri kullanılmaktadır. Bu ada kuzunun değişik özelliklerine göre verilen pek çok ad da eklenmektedir:

ağense kuzu (Bereketli *Tavas –Dz.; *Zile-To., *Malkara-Tk.) (DS I / 88)

boyizi (Rum.) altı aylıktan küçük kuzu (KKTC) (KTS / 41)

göbelle (I) yeni doğmuş kuzu (*Ula –Mğ.) (DS VI / 2116)

düdü (II) kuzu (*Savaştepe –Ba.; Bozkır –Kn.) (DS IV / 1617)

emlek (I) -2. süt kuzusu (-Sv.) (DS V / 1738)

emlig iyi cins kuzu (Zarşat –Kr.) (DS V / 1739)

emlik kuzu henüz ot yememiş, yalnız anasını emen kuzu (-Nğ.) (DS V / 1739).

emnik 2. [emmik] koça gelen kuzu (Karahisar –Ky.) **[emmik]** (-Ky.) (DS V / 1741)

gıdık (I) 2. kuzu (*Ağın –El.; -Ml.) **[gıdık (I) –2, gidik (I) –2]** (-Ezc.) (DS VI / 2032)

guzeniği kuzu (Genek *Yatağan –Mğ.) (DS VI / 2204)

guzu (I) kuzu (-Sm.; Danişman *Fatsa, Kuzköy *Akkuş –Or.; Genek *Yatağan –Mğ.) (DS VI / 2205)

guzi kuzu; koyun, keçi yavrusu (EİA III / 149)

kıdık (II) 2. kuzu (Harput –El.) **3.** keçi, koyun (-Kü.) (DS VIII / 2786). Ayrıca bkz.: keçi yavrusu.

mırık (VIII) 1. büyümemiş kuzu, keçi (Çandır –Gr.) (DS IX / 3186)

ögeç 1. biraz büyümüş kuzu (*İskilip –Çr.; -Sv.) (DS IX / 3315). Eski Anadolu Türkçesinde **ögeç, öveç** “iki üç yaşlarında erkek koyun ve keçi” anlamında geçmektedir (TS V / 3056). Orta Türkçede ög ‘orta yaşı bulup büyümüş hayvan’, Eski Kıpçakçada ise ‘dört yaşında koyun’ olarak geçer. Buna göre ögeç adı –(e) ç ekiyle yapılmış bir küçültmedir: ög +(e)ç> ögeç> öveç (Eren, 1999: 318). **eveç (II)** bir yaşında erkek koyun (-Tr.) (DS V / 1803)

Anadolu’da ‘şişek’ adının farklı cinsiyetteki, değişik yaş grubundaki koyunlar için kullanıldığı görülür:

şişek 1. bir iki yaşlarında doğurmamış koyun, keçi **2.** sütlü koyun **3.** altı aylık dişi koyun (Teniste *Anamur –İç.) (DS XII /) **4.** bir yaşını doldurmuş erkek koyun, koç (Uzuncaburç *Silifke –İç.) DS XII / 4728, 4729). **fışek (II)** bir yaşındaki koyun (Sofular *Eğridir, *Atabey –İsp.; Bereketli *Tavas –Dz.; Aliköy *Çaycuma –Zn.; Çepni *Gemerek –Sv.; Gölcük, Yerkesik –Mğ.) (DS V/1872).

‘Şişek’ sözcüğünün ünsüz benzeşmezliğiyle ortaya çıkan **‘fişek’** biçimi, Muğla Ağzı Sözlüğü’nde “bir yaşında dişi kuzu, şişek” anlamında geçmektedir (Çınar, 2004:135). Sözcüğün Anadolu’da **işek (I)** –1. bir yaşında koyun (Karahisar *Develi, Türkmen *Bünyan –Ky.) **2.** yeni kuzulayacak koyun (Karahisar *İncesu –Ky.) (DS VII / 2562) biçimi de görülmektedir. ‘Şişek’ sözcüğünün köken bilgisini Hasan Eren’e borçluyuz: tiş+e-k>şişek (1999: 388-390).

Orta Türkçede “altı aylık kuzu” anlamında **‘toklı’** (DLT / 634), Eski Anadolu Türkçesinde “bir yaşında erkek koyun” anlamında geçen **toklı, toklı** [tohlu, toflu] (TS V / 3814) adı, Anadolu’da yaygın olarak kullanılmaktadır:

toklu (I) [tohlu (I) –1, tokluk] 1.altı aylıkla bir yaş arasındaki kuzu **2.**iki yaşında kuzu (DS X / 3948). Bu biçim, genel olarak bütün ağız gruplarında geçer. Sözcüğün –k->-g-, –k->-g->-ğ- ve –k->-h- değişimine uğramış biçimleri de görülür.

toklu [toglu] 1.altı aylıktan bir yaşına kadar kuzu (Kumdanlı *Yalvaç –İsp.; -Çr.; Çilehane *Reşadiye –To.; Çepni *Gemerek –Sv.; *Bor –Nğ.; Akçalar *Seydişehir –Kn.) **[toglu]** (*Bulanık –Muş) **2.**doğurmamış koyun (-Ml.) (DS XII / 4766). **toğlı [toğli, toğlu]** bir yaşında erkek kuzu (*Ardanuç ve çevresi –Ar.) **toğli** (-Tr.) **toğlu** (İrişli, Bayburt *Sarıkamış –Kr.) (DS X / 3943).

tohli büyük kuzu (-Tr. ve çevresi) **tohlu [toğlı]** bir yaşında erkek kuzu, toklu (*İğdir –Kr.) **[toğlı]** (Kerkük) (DS XII / 4765).

ürgeç (I) yaşına girmemiş kuzu (-Ks.) (DS XI / 4069).

üveç [uveç] 1. üç-beş yaşlarında, burulmuş, enenmiş koyun ya da keçi **2.** iki-üç yaşında, burulmamış erkek koyun, keçi **3.** üç-dört aylık kuzu (*Şebinkarahisar –Gr.; Ağrakos *Suşehri –Sv.) **4.** Bir yaşına kadar olan erkek kuzu (Tepeköy *Piraziz, Kayadibi –Gr.; Türkmenaraplısı –Yz.) (DS XI / 4082).

gıcık (II) –3. koyun, kuzu (*Merzifon –Ama.; Kızılköy –To.; *Şebinkarahisar –Gr.) (DS VI / 2026)

Değişik özelliklerine, özel durumlarına göre kuzulara verilen adlar:

eftik (II) Herhangi bir koyuna emdirilen öksüz kuzu (Türkmen aşireti, Yeniköy *Bünyan –Ky.) (DS V / 1671).

ekti (I) [ehdi (II), ehti (I), ekdi (I)-1, ekte (I)] 1. anası ölüp de başka bir koyuna alıştırılan ya da elde beslenen kuzu (Batı grubu ağızları) **2.** önüne gelen koyunu emen kuzu (Başpınar Tefenni –Brd.; Gördes ve köyleri –Mn.) **[ekdi (I)-2]** (*Sorgun –Yz.; Çanıllı *Ayaş –Ank.; Ermenek ve köyleri –Kn.) **[ektioğlak]** (Eymir *Bozdoğan –Ay.) (DS V/1700) **3.** başkasının otlığından geçinen (hayvan) (*Kula –Mn.) **4.** alışkın, evcil (hayvan) **[ekdi (I)-3]** (Batı grubu ağızları) (DS V / 1700). Eskicil öğelerden olan ‘ekti’ adı, DLT’te **iktü** biçiminde, “ekti, elde beslenen hayvan” anlamıyla geçmektedir (DLT IV / 230).

emişken (II)2. anasını sık sık emen kuzu: *Emişkenlerden bir şey kalmıyor ki.* (Bahçeli *Bor-Nğ.).

gedek 2. kışın doğan kuzu (Güveççi Aziziye, Bademli, *Emirdağ –Af.; *Haymana, *Ayaş –Ank.; Aşağı Tuzlukçu *Akşehir –Kn.) **3.** çoluk çocuk (-Ezm.) (DS VI / 1965). Ayrıca bkz.: manda yavrusu.

guris kulağı küçük olan koyun ya da kuzu (DSVI / 2199).

kaçıntı (I) zamanından çok önce doğan kuzu (Göynük *Göksu –Mr.; Çepni *Gemerek, *Gürün –Sv.; *Pınarbaşı –Ky.; *Bor –Nğ.; *Ermenek –Kn.; Aslanköy *Mersin –İç.) (DS VIII / 2587).

kış kış (III) erken doğan kuzu (*Afşin ve köyleri –Mr.) (DS VIII / 2846).

sakar (II) ağızı, gözü, burnu kara kuzu (*Şebinkarahisar –Gr.; Ağrakos *Sışehir –Sv.) (DS X / 3518).

koç kaçımı 1. koç katımından önce koçla çiftleşen koyunun vakitsiz doğurduğu kuzu (-Sn.; Kuf *Ünye –Or.).

mırık (VIII) 1. büyümemiş kuzu, keçi (Çandır –Gr.) (DS IX / 3186). Bu sözcük için ayrıca bkz.: manda, eşek ve tavşan yavrusu.

2.1.3.3. Koyun-Keçi Yavrusu

Küçükbaş hayvanlardan olmaları nedeniyle, aynı adın hem koyun, hem de keçi yavruları için kullanıldığı da görülür:

ası (II)[assı (I)] 2. erken yetişen ürün, erken doğan koyun, keçi yavrusu (Batı grubu ağızları) **assı (I)** (İğdecik, Sancaklıboz –Mn.;-Ba. ve çevresi; Ortaköy *Gelibolu –Çkl.; Beyce, -Bil.; -Mğ.; -Ed.) (DS I / 342)

dişcek koyun, keçi vb. hayvanların yeni doğmuş dişi yavruları (Savrun *Divriği –Sv.) (DS IV / 1520)

döl (II) topluca güdülen keçi, koyun yavruları (Kızılhamza *Ortaköy –Çr.) (DS XII / 4487).

emtiş anasız büyüyen kuzu ve oğlak (Yakaköy *Gelendost –İsp.) (DS V / 1742)

etti (I) insana alıştırılmış koyun ya da keçi yavrusu (Sobran *Nallıhan –Ank.) (DS V / 1800). Eğer yanlış duyulup, yanlış yazıya geçirilmemişse, bu ad, yukarıda hem oğlak hem de kuzu karşılığı gösterilen **ekti** sözcüğünün ünsüz benzeşmesine uğramış biçimdir. **ikti (I) 1.** annesi öldüğü için başka koyun emmeye alıştırılan kuzu ya da oğlak (Sarica *Gölköy –Or.; Üçem *Bâlâ –Ank.; Gözlü, Berendi *Ereğli –Kn.) (DS VII / 2516)

kudıman (I) zamanından önce doğan koyun, keçi, sığır (Ergücek *İspir –Ezm.; -Ezc.) (DS VIII / 2787).

körpe (I) 1. yeni doğmuş koyun ya da keçi yavrusu (Sofular *Eğridir –Isp.; *Hozat –Tn.; -Krş.; Yendiğin *Ilgın –Kn.; -İç. ve köyleri; *Kaş –Ant.) 2. yeni doğmuş buzağı (*Artova -To.) (DS VIII / 2967). ‘Körpe’ adının Orta Türkçe döneminden bu yana kullanıldığını görmekteyiz.

görpe [gorpe] 1.taze (Çavuşçu *Ilgın –Kn.) **gorpe** (-Nğ.) 2.küçük çocuk 3.yeni doğmuş oğlak, kuzu ve benzeri hayvan yavrusu (Bütün ağız gruplarında görülür) (DS VI /2162)

maacik [mācık] çocuk dilinde keçi ve koyun yavrusu (-Gaz.) (DS IX / 3097)

menç (II) koyun, keçi yavrusu (*Hekimhan –Ml.) (DS IX/ 3160)

meçi çocuk dilinde keçi, koyun yavrusu (KKTC) (KTS / 213)

sündük (III) insana alışık oğlak, kuzu (-Kü.) (DS X / 3713)

toluk (I) koyun ve keçi yavrusu (-El.; Yukarı Kale *Koyulhisar –Sv.) (DS X / 3953)

tölü yeni doğan kuzu, oğlak (Çilehane *Reşadiye –To.) (DS XII / 4772)

utsura emzikle emzirilen, insana yakın oğlak ya da kuzu (KKTC) (KTS / 302).

Yavru adlarının çoğunda olduğu gibi, emlik adı da çok anlamlıdır:

emlik I. keçi, koyun yavrusu (-Af.; Bozdoğan, Kesmeburun, *Osmaniye –Ada.) 2. cılız, gelişmemiş kuzu (-Krş. ve çevresi) 3. emmekte olan yavru (insan ya da hayvan için) (-Yz. ilçe ve köyleri) (DS XII / 4495)

emlik (II) [emnik-1] 1. zamanından daha geç doğan kuzu ya da oğlak (Bati grubu ağızları) 2. körpe kuzu ve oğlak (Boztepe –Çr.; -Ml.; -Sv.; -Mr.; *Karaman –Kn.) 3.Yeni doğmuş koyun yavrusu (Kuzuculu *Dörtyol –Hat.; *Bahçe, Şansa *Saimbeyli –Ada.; Civanyaylağı –İç.) 4.anası ölmüş kuzu (Körküler *Yalvaç –Isp.; -Çkr.) 5. keçilerin doğurdukları ilk yavru (Kayaşlı –Mr.) 6. mevsimsiz doğan kuzu (İncesu *Dinar –Af.; *Çerkeş –Çkr.; *Refahiye –Ezc.; Karahoca *Haymana –Ank.; *Kangal –Sv.) 7. iyi yetişmesi için analarından süt alınmayan koyun ve keçi yavruları (Hortu *Ereğli –Kn.) 8. Zamanından sonra kuzulayan koyun (Geçit *Ilgın, *Ereğli –Kn.) 9. yazın doğmuş koyun yavrusu (Telin *Gürün –Sv.) 10. özel bir şekilde beslenen koyun ya da keçi (-Ant.) 11. yoksul bir ailenin geçimine yarayan sağmal hayvan (*Akseki –Ant.) (DS V / 1739)

2.1.4. Evcil Hayvanlardan Etçiller

2.1.4.1. Kedi Yavrusu

Anadolu ağızlarında, kedi yavrusu karşılığı ölçünlü dilde de kullanılan ‘enik’ yanında başka adlara da rastlanmaktadır:

badı (I) 6. kedi yavrusu (Karaözü *Gemerek –Sv.) (DS IX / 470). Ayrıca bkz.: köpek yavrusu, kaz ve ördek yavrusu.

balak (I) 4. kedi yavrusu (Müsellim, Yapraklı –Çkr.; *İskilip –Çr.; -Ezm.; *Beşiri –Sr.) (DS II / 498). Ayrıca bkz.: manda, tavşan ve ayı yavrusu.

balık (I) kedi yavrusu (-Ezm.) (DS II / 504). Bu sözcük, ‘balak’ adının ikinci hecesindeki ünlüsünün daralmış biçimi olmalıdır.

bissiru kedi yavrusu (Limasol, Kıbrıs) (DS II / 704)

cındal kedi yavrusu (Çayağzı *Şavşat –Ar.)

cındal (I) kedi yavrusu (Çayağzı *Şavşat –Ar.; *Ardahan ve çevresi –Kr.; Karaözü *Gemerek, *Şarkışla –Sv.) (DS III / 977)

Orta Türkçede (Oğuzca) kedi anlamındaki ‘**çetük**’ (DLT IV / 143) adı, Eski Anadolu Türkçesinde de aynı anlamda, **çetük**, **cetük**, **çedük**, **çetik** (TS II / 871) biçimlerinde geçmektedir. Anadolu ağızlarında ise, bu sözcük kedi yavrusu anlamında da kullanılmaktadır:

çetük (I) kedi yavrusu (İnaltı *Ayancık, *Boyabat –Sn.; *Zile –To.) (DS III / 1152) (DS III / 1152).

Ağızlarda ‘**encik**’ adının benzeşmezliğe uğramış biçimi olduğunu düşündüğümüz **emcek (II)** kedi yavrusu (-Ks.) (DS XII / 4494) biçimi de kullanılmaktadır.

hoduk (I) [horçuk] kedi yavrusu (Dere *Havza –Sm.) **[horçuk]** (-Sm.) (DS VII / 2392)

Tavşan yavrusu anlamındaki ‘göcen’ adı, kedi yavrusu anlamında da geçmektedir:

kocen kedi yavrusu (Ağlı *Küre –Ks.) (DS VIII / 2892).

kundak (III) kedi yavrusu (*Taşköprü –Ks.; *Kurşunlu –Çkr.; Gürcü *Kızılcahamam –Ank.) (DS VIII / 3001)

kulu (II) [kulma] kedi yavrusu (*Reşadiye –Sm.) **[kulma]** (*Vezirköprü –Sm.) (DS VIII / 2996)

kunu (II) kedi yavrusu (Kundak –Çkr.; Karaköy *Nallıhan –Ank.) (DS VIII / 3003)

kuzman kedi yavrusu (*Havza –Sm.) (DS VIII / 3022).

mamıḡ [mamut] kedi yavrusu (-Ml.) **mamut** (-Ada. ve çevresi) (DS IX / 3115)

manık [manik] kedi ve yavrusu (Kaşköy *Gürün –Sv.; *Tarsus –İç.) **[manik]** (Belenkeşli *Mersin –İç.) (DS XII / 4586)

manık 2. kedi yavrusu (Batı grubu ağızları) **manıḡ** (Babik *Pötürge –Ml.; *Gürün -Sv.) **manık –2** . *Arapkir –Ml.; -Gaz.; Çamoğa *Divriği –Sv.; -İç.) **manuḡ** (-Ml.) **manuk (I) –2.** (*Düzce –Bo.; -Ml.) (DS IX / 3122). ‘Manık’ adı için ayrıca bkz.: köpek ve ayı yavrusu.

mavru kedi yavrusu (Eldelek *Elbistan –Mr.) (DS IX / 3138)

mencik (II) [mencük] 1. kedi yavrusu (-Sm.) (DS IX / 3159)

menek (II) kedi yavrusu (Hacıhamza *Kargı –Çr.) (DS IX / 3160)

mındak [mınak, mınık(II), mınık, mınnak] kedi yavrusu (*Boyabat –Sn.; Köçekli *Taşköprü –Ks.) **[mınak]** (*Taşköprü köyleri–Ks.), **[mınık(II)]** (*Düzce –Bo.; -Ezc.), **[mınık]** (Hacılyas *Koyulhisar –Sv.), **[mınnak]** (-İst.; *Safranbolu –Zn.) (DS IX / 3185)

minik (I) kedi yavrusu (-Ezc.) (DS IX / 3201). Ayrıca bkz.: köpek yavrusu.

potik (III) 4. kedi yavrusu (*Vezirköprü –Sm.) (DS IX / 3474)

zındal kedi yavrusu (*Posof –Kr.) (DS XI / 4388)

2.1.4.2. Köpek Yavrusu

Anadolu’da köpek yavrusu adlarında da çok çeşitlilik görülmektedir:

babi (I) 2. köpek yavrusu, fino köpeği (Kızılköy *Dinar –Af.; Zana –Ama.) (DS II / 453). Bu sözcük için ayrıca bkz.: kedi, kaz ve ördek yavrusu.

badi (I) 5. [bıddı, bıdık (I)-2, bidi (III), bidik (I)-4] köpek, köpek yavrusu (Yassıviran *Senirkent –İsp.) (DS IX / 469) **[bıddı]** (Solakuşağı, *Şereflikoçhisar –Ank.) **[bıdık (I)-2]** (Bozan, Tokat –Es.) **[bidi (III)]** (Çepni *Gemerek –Sv.) **[bidik (I)-4]** (Atalar, Çayağzı *Şavşat –Ar.; *Ardahan –Kr.; Çubukabat *Etimesğüt –Ank.) (DS IX / 470)

bıştek yaşına girmemiş köpek yavrusu (Akçaşehir *Düzce –Bo.) (DS II / 708)

bukiyh köpek yavrusu (*Bulanık –Mş.) (DS II / 784)

cüvik köpek yavrusu (*Beykoz –İst.) (DS III / 1029)

dibiş köpek yavrusu (Aşağıçayır –Zn.) (DS IV / 1480)

diduv köpek yavrusu (Karaçay aşireti, Başhöyük *Kadınhanı –Kn.) (DS IV / 1482)

ecik (VI) köpek yavrusu (Devri *Bucak –Brd.) (DS V / 1661)

gölbez [gobel (II), gobez, goblez, godük, golbez, golez, goplez, göbel (II), göbelez, göbez (I), göbles, göbül (III), göcen (I) –2, göğelez, göğlez, gökbes, gölbeş, gölez (I), göpül, görbez (I), göriz, gövlez (I) –1, göylez] 1. köpek yavrusu (Güney Anadolu hariç, Anadolu’da yaygındır) (DS VI / 2140)

gölebez köpek eniği (*Fethiye / -Mğ.) (FDD / 34).

gıdik (I) –3. köpek yavrusu **gıdik (I) –3, gıdili, godik (I), gudi (I), gudik (I), guduk (I), gduyh, güdük (I) –1]** köpek yavrusu (Genel olarak bütün ağız gruplarında görülmektedir) **gıdik (II)** köpek yavrusu (*Sütçüler –İsp.) (DS XII / 4508)

gübez (II) köpek yavrusu (*Bartın –Zn.) (DS VI / 2205)

kabel köpek yavrusu (*Beyşehir –Kn.) (DS VIII / 2582)

kıçık köpek yavrusu (Beyceli *Fatsa –Or.) (BS / 154)

kıdık (VI)[kıdı (IV), kıçık (I)] köpek yavrusu (Kasımlar *Eğridir –İsp.; Akçaeniş *Elmalı –Ant.) **[kıdı (IV)]** (Bahçeli *Ürgüp –Nş.), **[kıçık (I)]** (Fatsa *Ünye –Or.) (DS VIII / 2786)

koduk (I) 5. köpek yavrusu (-Dy.) (DS VIII / 2899)

konik (II) köpek yavrusu (Kuruçay –Ezc.) (DS VIII / 2918) (DS VIII / 2918)

köçek (I) 3. köpek yavrusu (-Çkr.; -Sm.) (DS VIII / 2947)

kuçka (I) [kuci, kuçüyh, kudik, kuduk(III)-1, kudük, kuluk (II), kuluş, küçelek, küçen, küçük (I)] köpek yavrusu (Maltepe *Kartal –İst.) (DS VIII / 2989) **[kuci]** (*Ereğli –Kn.) **[kuçüyh]** (*İğdir –Kr.) **[kudik,](–Kr., –Ezm.; –Ezc.; –Ur.) [kuduk(III)-]** (-Gm.) **[kudük]** (Bayat *Emirdağ –Af.; –Ur.) **[kuluk (II)]** (Abdurrahmanlar *Serik –Ant.) **[kuluş]** (Sofular *Eğridir –İsp.) **[küçelek]** (sazlıbasma *Çatalca –İst.) **[küçen]** (*Çarşamba –Sm.; Salman *Akkuş –Or.) **[küçük (I)]** (Peşman *daday –Ks.; Başhöyük *Kadınhanı –Kn.) (DS VIII / 2989).

kutuk (V) [kutaf, kutik] 1. köpek yavrusu (-Ezm.; *Erciş –Vn.) **[kutaf]** (-Rz.; -El.), **[kutik]** (İphan *Yusufeli –Ar.; -Bt.; *Ağın –El.) (DS VIII / 3018).

kutik köpek yavrusu (Beyelması *Ağın –El.) (DS XII / 4574).

kutüyh [kutavi] köpek yavrusu (*İğdir –Kr.) (DS XII / 4574).

küçen köpek yavrusu (Kocamanbaşı *Terme –Sm.) (DS XII / 4575).

küçük (I)] köpek yavrusu (Doğu-Batı grubu ağızları karışık) (DS VIII / 2989).

manık 3. [mani (I)-1, manik –4, manuk (I)-3] köpek yavrusu (-Ada.; Ayyagediği *Mersin –İç.)⁸ (DS IX / 3122, 3123). Ayrıca bkz.: kedi ve ayı yavrusu.

menik [menük (I)-2] 2. köpek yavrusu (-Rz.; -Ml.) **[menük (I)-2]** (Başadar –Sm.) (DS IX / 3164)

minik köpek yavrusu **[minik (I) [mini (I)-1, mini mini-1]** köpek yavrusu, küçük köpek (Doğu ve Batı grubu ağızları) (DS IX / 3201). Ayrıca bkz.: kedi yavrusu.

⁸ **Derleme Sözlüğü**'nün bu maddesinde de bir düzelti yapmak gerkiyor. Ayyagediği'nde **manık** “köpek yavrusu” değil, “kedi yavrusu” anlamında kullanılmaktadır (MAS / 276), “köpek yavrusu” anlamı için bu yöreyi göstermemek gerekirdi.

minti 1. köpek yavrusu (Beyceli *Fatsa –Or.) (BS /164)

önük [önök] 1. köpek (*Eğin –Ezc.) **2.** kedi, köpek yavrusu (-Kc.; *Boyabat –Sn.; -Ml.) **önök** (-Bo.) (DS IX / 3342)

palak (III) 2. köpek yavrusu (-Ezm.) [**palah (I) 2.**] (-Tr.) (DS IX / 3382). Ayrıca bkz.: ayı, domuz, manda, tavşan, kuş ve güvercin yavrusu.

piştektek [pitik (IV)] köpek yavrusu (*Düzce, İğneciler Mudurnu –Bo.; -Or.) (DS IX / 3463) [**pitik (IV)**] (*Şavşat köyleri, Bağlıca *Ardanuç –Ar.) (DS IX / 3463)

pidik köpek yavrusu (Bulgaristan göçmenleri *Gölcük, *İzmit –Kc.) (DS IX / 3439)

piçlik (II) köpek yavrusu (-Bo.) (DS IX / 3452)

potu (I) 2. köpek yavrusu (-Ama.) (DS IX / 3473)

potuk (II) 3. köpek yavrusu (-Brs.) (DS IX / 3475). Ayrıca bkz.: deve, manda, ayı, domuz yavrusu.

tale köpek yavrusu (Göçmenler, Dağkadı *Karacabey –Brs.) (DS X / 3815)

tanbili köpek yavrusu (İmat *Alaca –Çr.) (DS X / 3819)

tima küçük köpek yavrusu (*İğdır –Kr.) (DS X / 3993)

tongur (II) köpek yavrusu (Atlas *Sivrihisar –Es.) (DS X / 3960)

tula (II) 1. köpek yavrusu **2.** küçük köpek (Doğu grubu ağızları) **3.** köpek ile tazının birleşmesinden doğan yavru (Batı grubu ağızları) (DS X / 3987) Hasan Eren bu sözcüğü Farsça tōla'dan getirmiştir (1999: 417).

vidik 2. köpek yavrusu (Maruf *Kurşunlu –Çkr.; Diphoca *Merzifon –Ama.; Kurusaray *Boyabat köyleri –Sn.) (DS XI / 4104).

Hasan Eren'in (1999: 465) kökeninin karışık olduğunu, ancak alıntı bir sözcük olabileceğini ifade ettiği 'zağar', "bir tür av köpeği" anlamındadır. Bu adın Anadolu'da köpek yavrusu için de kullanıldığı görülmektedir:

zagar, zağar (I) 1. küçük köpek **2.** köpek yavrusu (Kesirik –El.; Erenyaka *Akseki –Ant.) (DS XII / 4828).

Diğer hayvanlarda olduğu gibi, köpeklerin melez yavruları da ayrıca adlandırılmıştır:

kesele soyu bozuk olan köpek yavrusu (-Ada.) (DS VIII / 2762).

kestel (II) -1. anası tazi, babası köpek olan melez yavru (*Nizip –Gaz.) (DS VIII / 2768).

kırık 1. tazı ile köpeğin birleşmesinden hasıl olan melez yavru (Muğla) (MİAS / 195).

kırık zağar adi köpekle av köpeğinin birleşmesinden doğan melez köpek (-Mğ.) (DS VIII / 2825).

kırız 2. Anası tazı, babası köpek olan yavru (*Bünyan –Ky.) (DS XII / 4560).

konas çoban köpeği ile av köpeğinin birleşmesinden doğan melez köpek: *Bizim köpek konas imiş* (Emerli –Mr.) (DS VIII / 2916).

siter tüylü av köpeği ile tüysüz av köpeğinin birleşmesinden olan melez yavru (-Ant.) (DS X / 3646).

Yukarıda verilen '**tula (II)-3**' adının da melez yavru anlamı bulunmaktadır.

Görünüşe dayalı adlandırma örneği olarak da, **göbelek (XIII)** "küçük ve şişman köpek yavrusu" (Kuzköy *Ünye –Or.) (DS VI / 2116) adına rastlamaktayız.

2.1.4.3. Kedi-Köpek Yavrusu

Anadolu ağızlarında, atla eşek yavrularında olduğu gibi, kedi ve köpek yavrularının da ortak adlar aldığı görülür. Eski Türkçedeki **enük** "hayvan yavrusu" (EUTS / 73), Orta Türkçedeki **enük** "hayvan yavrusu, enik; sırtlan, kurt, köpek yavruları" (DLT IV / 183) adı, ağızlarda "kedi ve köpek yavrusu" anlamında kullanılmaktadır. Ağızlarda **enik** yanında bu sözcüğün +**cik** ekiyle genişlemiş biçimi ve değişkeleri de kullanılır:

enik [elincek (I), encek (I)-1, encik (I), ençek, enek (IX), enig] kedi ve köpek yavrusu (Genel olarak bütün ağız gruplarında görülmektedir) (DS V / 1757).

enuk [encek, enük] köpek, kedi yavrusu (Hayati, *Erbaa –To.; -Tr. ve çevresi) **encek** (Konyar, Katransa, Kayalar, Selanik) **enük** (Yolbaşı *Akkuş –Or.) (DS XII / 4497)

emcek (II) [emicek (I)] 1. kedi, köpek yavrusu (*Edremit –Ba.; Fili *Biga –Çkl.) [emicek (I)] (Gürün –Sv.) (DS V / 1730).

incek köpek ya da kedi yavrusu (*Kandıra –Kc.) (DS VII / 2538)

bulduk (I) 3. kimsesiz çocuk; kedi, köpek yavrusu (-Nğ.) (DS II / 787)

kızan (V) sözcüğünün "kedi ya da köpek yavrusu" (Karabüzey *Araç -Ks.; Tekir *Silifke –İç.) (DS VIII / 2861) anlamında kullanımı da, insandan hayvana aktarmanın bir başka örneğidir.

kodik (I) 2. kedi, köpek gibi hayvanların yavrusu (Fili *Biga –Çkl.) (DS VIII / 2898) **kunna (I)** [kunduk, kunnu, kunnuk] kedi, köpek yavrusu (-İst.; *Vezirköprü –Sm.) [kunduk] (-Çkr.; -Ezm.), [kunnu] (*Hadım –Kn.), [kunnuk] (*Mecitözü –Çr.) (DS VIII / 3002).

önük 2. kedi, köpek yavrusu (-Kc.; *Boyabat –Sn.; -Ml.) [**önök**] (-Bo.) (DS IX / 3342)

2.1.5. Kümes Hayvanları

2.1.5.1. Hindi Yavrusu

biybiy [**biybiy**] hindi yavrusu (Çeltikçi –Brs.; Yeniköy –Ba.) [**biybiy**] (Aydınlı *Gebze –Kc.) (DS II / 673)

bidik (I)-7. hindi yavrusu (*İnegöl –Brs.) (DS II / 688)

culfin hindi yavrusu: *Culfin eti yengel olur* (-Mr.) (DS III / 910)

cuğu 1. hindi yavrusu (*Karamurat, *Malkara –Tk.) (DS III / 1010)

pipi (V) –2. hindi yavrusu, palaz (-Ba.; Cerrah *İnegöl –Brs.; Haliliye *Ceyhan –Ada.) [**pepiy**] (Kırım göçmenleri, Çifteler –Es.) (DS IX / 3457) **pipi (II)** bebek (*Posof –Kr.) (DS IX / 3457)

vidi (I) 1. hindi yavrusu (Bozan –Es.; *Şabanözü –Çkr.; Ağlıcık *Çubuk, Gölköy *Kalecik –Ank.) [**vivi (I)**] (-Brs.;-Bo.) (DS XI / 4104) **4.** tavuk, hindi, ördek, kaz yavrularını çağırarak için kullanılan ünlem (*Gölpazarı –Bil.) (DS XI / 4104)

2.5.1.2. Tavuk Yavrusu

Tavuk yavrusu da diğer canlılarda olduğu gibi yaşlarına ve piliç yaşına gelenler de cinsiyetlerine göre adlandırılmıştır. Cıvciv karşılığı kullanılan adlar:

bibi (II) 2. cıvciv (Çelte *Yeşilova –Brd.; Falaka *Bayındır –İz.; Yenice *Emet –Kü.) **bibik (I)-3.** (-Ky.) **bici (IX)-2.** (Kaldırımbaşı, Fili *Biga, Gelibolu –Çkl.) **bili(I)** (-Tr.; Yolbaşı –Rz.; Yazıgınlık *Mucur –Krş.) (DS II / 678). Hayvandan insana aktarmanın bir başka örneği de ‘bibi’dir. **bibi (IV)** çocuk, bebek (*Kelkit, -Gm.; *Maçka –Tr.) (DS II / 678)

bilik (II) cıvciv (Göre –Nş.) (DS XII / 4459)

bülüç 2. cıvciv (İncesu *Dinar –Af.; Sarıidris, Bağlılı *Eğridir –Isp.; Çerçin –Brd.; Alan, Yendiğin *Ilgın, Uğurlu *Ermenek –Kn.; Akşahap *Alanya –Ant.) (DS II / 821). DS’de bu madde altında, Batı grubu ağızlarına giren değişik yörelerden, **billa (II)**, **bula (II)**, **bulada (I) -1**, **bülle**, **büllü (I)**, **bülüç**, **bülüç -2** biçimleri de yer almaktadır.

cerik (II) henüz yumurtadan çıkmış cıvciv (*Milas –Mğ.) (DS III / 886)

cicil (III) cıvciv (Uşum *Yusufeli –Ar.) (DS III / 959) **ciildarı** küçük taneli darı (-Sm.; Karakuş *Ünya –Or.) (DS III / 959)

congu cıvciv (Bergaz *Ezine –Çkl ; Engiz *Bafra –Sm.) (DS III / 999)

corga (I) 1. civciv (*Gölpazarı –Bil.) **2.** piliç (*Gölpazarı –Bil.) (DS III / 1001)

cücük (I) [caccan (I), cıbık (I), cılak, cıllık (II)-2, cibi (I)-1, cibik (V), cibu, çiğcık, cipik (II), civcar, civce, civcen, civci, civcik (I)-2; cucuk (I), cucul (I), cuga (I), cuku, culle, cuncu, cungu, cüce (I), cücek (I)-2, cücen (III), cücü (I) -1, cülle (I), cülle (I), cüllü (II), cülü (II), cülük (I)-1; cüvcü, cırka, çipce (II), çöçe (IV), çucuk, çucul, çuğu, çücük (II), çüçük, çüçül (III)] **1.** kümes hayvanlarının yavrusu, civciv (Anadolu'da yaygın) (DS III / 1022). 'Cücük' adı için ayrıca bkz.: kuş yavrusu. Yavru adlarıyla küçüklük kavramını karşılayan adlar arasından doğrudan bir ilişki bulunmaktadır: **cücük (I) -4.** [cıcık (VII-1), cimete (III), cüllük (II), cülük (I)] küçük, körpe (*Afşin, *Elbistan –Mr.; *Bor –Nğ) (DS III / 1023)

cücük, cüce 1. civciv **2.** kuş, fare, yılan... yavrusu (Beyceli *Fatsa –Or.) (BS / 62).

cülük kümes hayvanları yavrusu, civciv (Ulukışla *Bor –Nğ.) (DS XII / 4474)

çibik (II) civciv: *Tavuk on çibik çıkardı* (Böğrüdilik *Cihanbeyli –Kn.) (DS III / 1202)

kurk civciv. *Bizim tavuğun kurku ölüyor* (-Gaz.) (DS VIII / 3008).

naka tavuk yavrusu, civciv (Rumeli Göçmenleri –İst.) (DS IX / 3234)

perik (I) civciv (*Cide, Ağlı *Küre –Ks.) (DS IX / 3430)

pilika civciv (Rumeli göçmenleri –İz.) (DS IX / 3453)

puli (II) civciv (Güneyce, *İkizdere –Rz.) (DS XII / 4654) **puli (III)** küçük, sevimli (Güneyce, *İkizdere –Rz.) (DS XII / 4654) **pulika** bebek (Şimşirli, Güneyce, *İkizdere –Rz.) (DS XII / 4654)

tuktuk (IV) civciv (*Tire –İz.) (DS X / 3912)

ücük civciv (-Çr.) (DS XI / 4055)

Yavru horoz için kullanılan adlar:

bulla yeni ötmeye başlayan horoz (*Beyşehir –Kn.) (DS XII / 4465).

cıngır (I) iki üç aylık horoz (Karamanlı *Tefenni –Brd.) (DS III / 923).

cülcül eti yenecek çağa gelmiş horoz (Çepni *Gemerek –Sv.) (DS III / 1026).

çorpa yeni yetişen horoz (-Ank.) (DS III / 1273).

kıncır henüz ötmeyen yavru horoz (Karamanlı / Brd.) (DS VIII / 2807).

selfin yeni büyüyen horoz (-Kn.) (DS X / 3576).

selfin [şerefin] bir yaşından küçük horoz (Ceylan *Ulukışla –Nğ.; -Kn.) [şerefin] (-Nğ.) (DS X / 3758).

Dişi piliç için kullanılan adlar:

celfin (I) [**celhin**, **çelfin**] henüz yumurtlamayan küçük tavuk, piliç (-Gaz.; *Elbistan –Mr.; -Hat. ve ilçeleri; -Sv.; -Ada.; -İç. ve ilçeleri; -Ant.) (DS III / 873)
2. ilk ötmeye başlayan horoz (-Mr.; Mut –İç.) **3.** tavuk (-Ky.) **celfin (II)** genç, taze (*Nizip –Gaz.; -Mr.) (DS III / 873).

cinnat dişi piliç (Çukurbağ, Uğurlu *Ermenek –Kn.) (DS III / 932).

curcu (II) tavuk, piliç (-Uş.) (DS III / 1018)

ferc civcivlikten çıkıp, yenilebilecek hale gelmiş tavuk (İğdır ve köyleri, İrişli Bayburt *Sarıkamış, *Selim –Kr.; -Bt.; -Ank.) (DS V / 1844)

feriç 2. yumurtlama çağına gelmiş piliç (-Krş.) (DS V / 1845). Ayrıca bkz.: keklik yavrusu.

ferik birkaç aylık dişi tavuk yavrusu (Beyceli *Fatsa –Or.) (BS / 98)

yarka tavuklaşmaya başlayan, yumurta çağına gelmiş piliç (Daha çok Batı grubu ağızlarında) (DS XI / 4186). Hasan Eren bu sözcüğün Bulgarcadan alıntı olduğunu bildirir. yarka <Blg. járka “büyük piliç” (1999: 442).

Cinsiyeti belirtilmemiş olan ya da hem erkek, hem de dişi piliç karşılığı kullanılan adlar:

biliç piliç (Beyceli *Fatsa –Or.) (BS / 50).

bülüş [**bılıç**, **biliç**, **bilik (II)** -3, **biliş (II)**, **bülüş (I)**] 1.piliç (Batı grubu ağızlarında yaygın olarak kullanılan biçimlerdir) (DS II / 821).

bülüş [**bülüş -2**] piliç (Dereçine *Sultndağı –Af.) (DS XII / 4467)

Hasan Eren, Anadolu’da **biliç**, **bülüş**, **bülüş** gibi değişik biçimlerde gördüğümüz ‘piliç’ adını Türkçenin Anadolu’da kazandığı bir türev kabul eder, kümes hayvanlarını çağırmak için kullanılan bili bili (>bülü bülü) gibi birtakım çağırma ifadelerinden -ç küçültme ekiyle, yukarıda civciv anlamıyla da verdiğimiz **bilik** biçiminin de -k küçültme ekiyle kurulduğunu belirtir: bili+ç>bülüç>bülüş; bili+k (1999: 333, 53).

cibi piliç, kümes hayvanlarının yavrusu (Gülağzı, Bayır, Ula / Muğla) (MÍAS / 68). Bu ad, aynı bölgede küçültme eki +k ile genişletilerek ‘**cibik**’ piliç (Muğla) (MÍAS / 68) biçiminde de geçmektedir.

cırık 2. “küçük piliç”, **çirmik** piliç (Muğla) (MÍAS / 66, 83).

cırık (II) 3.piliç (Istargöz –İz.; *Kandıra –Kc.; -Mğ. ve ilçeleri) (DS III / 929). Ayrıca bkz.: kuş yavrusu.

cinnat ferik, piliç (*Ermenek ve köyleri –Kn.) (DS III / 924)

cili 1. piliç (Yakaköy Gelendost –İsp.) (DS III / 966). Ayrıca bkz.: keçi yavrusu.

cugu [cuğu 2.] piliç (-Tk.) **cuğu 2.** (-Ba.; Bulgaristan göçmenleri, Eğridere -Kc.) (DS III / 1010)

cullap piliç (Eldirek, Fethiye / Muğla) (MİAS / 71)

çelpin piliç: *Çelpin eti tatlı olur* (-Ada.) (DS III / 1126)

ferik (I) [ferük, firig (I), firik (II)-1] 1. kümes hayvanlarının civcivlikten çıkmış yavruları, piliç (Genel olarak bütün ağız gruplarında) (DS V / 1846) **2.** dişi piliç (Kışla -Zn.; Karabüzey *Araç -Ks.; -Ama. ve köyleri; Şehli -Gr.; *Ermenek -Kn.) **[ferük]** (-Tr. ilçe ve köyleri) **3.** dişi hindi (Burunkaya -Zn.) (DS V / 1846)

firik (II) [firrik] 2. daha ötmeye başlamamış horoz (-İshaklı -Af.; *Gelendost -Isp.; *Kızılcahamam -Ank.; *Bozkır, Atlandı *Kadınhanı -Kn.; Seydiler *Manavgat -Ant.) (DS V / 1870) **[firrik]** (Büyükkabaca *Senirkent -Isp.) (DS V / 1870)

'**ferik**' adının bir başka türevi de **perik (I)** civciv (*Cide, Ağıl *Küre -Ks.) (DS IX / 3430)

filik (I) 8. piliç (-Ks.) (DS V / 1865). Ayrıca bkz.: keçi, kaz, tavuk, keklik yavrusu.

pilinç piliç (-Krş. ve çevresi) (DS IX / 3453).

pillak piliç (Karşiyaka *Erdek -Ba.) (DS IX / 3453).

pirik (I) piliç (-Ank.) (DS IX / 3458).

puli (I) 3. kümes hayvanlarının yavrusu, piliç (Rumeli göçmenleri -İst.) **pulu** (-Rz.) (DS IX / 3484).

tülük (I) piliç (Bahçeli *Bor -Nğ.) (DS X / 4009).

varik (I) 1. piliç (-Bt.) **2.** ördek (-Zn.) (DS XI / 4091) **varıke** piliç (*Nazimiye -Tn.)

zağ (IX) 1. piliç (-Md.) **2.** bir yaşında kara karga (*Erciş -Vn.) (DS XI / 4341).

zerrick piliç (-Nğ.) (DS XI / 4361).

Piliçlere yaşına göre verilen adlar:

cillak (II) 2. bir senelik piliç (Küçükisa *Zile -To.) (DS III / 913).

cüllük 4-5 aylık piliç (Patlangıç, *Fethiye -Mğ.) (DS XII / 4474).

verik bir yıllık piliç (*Ahlat -Bt.) (DS XI / 4096).

yarga (II) yaşına giren piliç (-Ay.; -Ks.) (DS XI / 4182) **yorga** bir yıllık piliç (*Gelibolu -Çkl.) (DS XI / 4298).

Civcivle piliç arası yaştaki yavru adları:

cüvcan civcivden büyük, piliçten küçük devre, palaz (Darıcıköy *Düzce – Bo.) (DS III / 1028).

çığla (II) civcivden büyük fakat piliç sayılmayan tavuk yavrusu (*Vezirköprü –Sm.) (DS III / 1162) *çıkla* (II) civcivden büyük fakat piliç sayılmayan tavuk yavrusu (*Bafra –Sm.) (DS III / 1169).

kelbaş tüy değiştirmeye başlayan civciv ya da palaz (Mersin köyleri) (MAS / 251)

Kimi özelliklerine göre pilice verilen adlar:

cet (II) 1.güz pilici (*Ahlat –Bt.) 2.bir yaşında horoz (-Bt.) (DS III / 886)

ciñgen (III) hindi altına konan tavuk yumurtalarından çıkarak hindi ile gezen tavuk civcivi (Ömerhacılı *Keman –Krş.) (DS III / 979)

cingi (III) küçük piliç (Belevi –Dz.; *Balya –Ba.; *Bor –Nğ.) (DS III / 979)

Yumurta içinde ölüp kalan civciv:

gökgebe (II) yumurta içinde ölüp kalan civciv (-Yz.) (DS VI / 2137)

kızılkıvrım (II) kuluçka tavuğun yumurtaların üzerinde gereği kadar yatmaması nedeniyle yumurtadan çıkamayıp ölen civciv (Sindelhöyük *Devrek –Zn.; Çepni *Gemerek, Hacıilyas *Koyulhisar –Sv.) (DS VIII / 2865)

2.2. Kuşlar Âlemi

2.2.1. Doğan Yavrusu

bazbaz erkek doğan yavrusu (Porsuk *Ulukışla –Nğ.) (DS II / 586)

cavlu doğan yavrusu (Yeniköy –İst.) (DS III / 867)

2.2.2. Güvercin Yavrusu

balağ (I) 4. güvercin yavrusu (*Boğazlayan –Yz.) (DS II / 497) *palak* (III) 7. güvercin yavrusu (-Ml.; *Afşin ve köyleri –Mr.) (DS IX / 3382). Ayrıca bkz.: ayı, manda, köpek, domuz, tavşan, kuş yavrusu.

bayat (I) iki ayrı cins güvercinin birleşmesinden meydana gelen melez yavru (Hacıhamzalı *Sorgun –Yz.) (DS II / 578).

cızık (V) güvercin yavrusu (*Düzce –Bo.; -Es.; *Kargı –Ks.) (DS III / 949).

cızlak (VI) güvercin yavrusu (-Çr.) (DS III / 951).

fattike güvercinin küçüğü (*Nazimiye –Tn.) (DS V / 1840).

göde (II) 1. güvercin (*Çivril –Dz.; –İst.; *Güdül, *Ayaş, *Çubuk, Beypazarı –Ank.) 2. güvercin yavrusu (Çöplü *Çivril, Çal –Dz.) 3. hayvan yavrusu: *Kaz gödeleri çayırda*. (*Çivril –Dz.) (DS VI / 2123)

manak (III) yeni uçmaya başlayan yavru güvercin (*Afşin –Mr.) (DS IX / 3116)

2.2.3. Karga Yavrusu

cak kargası 1. yavru karga (*Taşköprü –Ks.) **2.**Küçük kara karga (*Zile –To.) (DS III / 849).

2.2.4. Kaz Yavrusu

Kaz ile ördek yavrusu için ortak adlar kullanıldığı gibi, erişkin kaz ve yavrusu da aynı adla anılabilmektedir:

badi (I)- 3. kaz ve ördek yavrusu (Batı grubu ağızları ve Rumeli) (DS II / 469). Derleme Sözlüğü'nde bu madde altında “kaz ve ördek yavrusu” anlamında ‘**babiş (II) -1, badı (I)-3, badik (I)-2, bıcı (I), bıcık (V) 2, bıdan, bıdı (I), bıdık (I)-6, bulik (I)-1, biba, bibi (II) -5, bici (IX)-1, bidik (I) -3, bilik (II) -2, bodik -3**’ sözcükleri de bulunmaktadır. ‘Badi’ adı için ayrıca bkz.: köpek ve kedi yavrusu.

çuri kaz yavrusu (Böğrüdelik *Cihanbeyli –Kn.) (DS III / 1305).

fidı (I) [fidik] 1. kaz yavrusu (-Ba.) **[fidik]** (-Zn.; Karabüzey *Araç –Ks.) **2.** hindi yavrusu (*Araç –Ks.) (DS V / 1863).

filik (I)7. bir yıllık kaz, ördek ya da tavuk (-Sm.) (DS V / 1865). Ayrıca bkz.: keçi ve keklik yavrusu.

ibi [ibitavuğu] 1. hindi **2.** kaz ya da kaz yavrusu (-Çr.) (DS VII / 2501).

minı kaz yavrusu (Banarlı –Tk.) (DS IX / 3185) **mini (I) 2.** kaz yavrusu (Kepez –Ks.) (DS IX / 3201) **muni** kaz yavrusu (Mahmudiye *Ezine –Çkl.) (DS IX / 3220).

palaza kaz yavrusu (-Çkl.) (DS IV / 4633).

papa (I)-1. evcil kaz ve ördek (Dursunbey –Ba.; Tavaklı, Geyikli *Ezine –Çkl.) **2.**kaz yavrusu (Beyçayır *Lâpseki –Çkl.) (DS IX / 3392)

patir kaz yavrusu (*Mecitözü –Çr.) (DS IX / 3411)

pepil (II) ördek ve kaz yavrusu (*Mucur –Krş.) (DS IX / 3427).

vidı (I) 2. kaz yavrusu (-Es.; Ağılak *Çubuk –Ank.) vidik -1. Çeltikçi *Yenişehir –Brs.; Türkbeyli *Mengen, İğneciler *Mudurnu –Bo.; Safranbolu –Zn.; Kadasta *Araç –Ks.) **[vidik –1.]** (Batı grubu ağızları) (DS XI / 4104) **3.** ördek yavrusu (Kalecik –Ank.; -Ed.) **[vivi -2]**(-Bo.) (DS XI / 4104).

2.2.5. Keklik Yavrusu

Diğer hayvan yavrularında olduğu gibi kuşların yavruları da kimi niteliklerine, görünüşlerine ve yaşlarına göre adlandırılmıştır. Ölçünlü dilde “kaz, ördek,

güvercin gibi bazı kuş yavrularının civcivlikten sonraki durumu ” anlamına gelen ‘palaz’ adı Anadolu ağızlarında da kullanılır. Hasan Eren, ‘palaz’ adını, bala “çocuk, yavru ” adının bir türevi sayar: bala+z> palaz (1999: 322). Bunun yanında Anadolu’da daha ince ayrıntıları dile getiren adlandırmalara da rastlanır:

ala palaz gagası ve ayakları yeni kırmızılaşmaya başlamış keklik yavrusu (Aslanköy *Mersin –İç.) (DS I / 197).

cıpcıp (III) yumurtadan yeni çıkmış keklik yavrusu (İncirgediği *Karaisalı –Ada.) (DS III / 983)

fariş yumurtadan yeni çıkan keklik yavrusu (Erkilet –Ky.) (DS V / 1836)

fariç [fārec, fariç] keklik yavrusu (*Antakya –Hat.; -Krş.; -Ky. ve köyleri; *Ürgüp –Nş.; *Bor –Nğ.; Salur –Kn.) [**fārec**] (Ömerhacılı *Kaman –Krş.) **fariç** (-Nğ.) (DS V / 1835)

feriç 1. keklik yavrusu (-Krş.; Salkuma –Ky.) (DS V / 1845). Ayrıca bkz.: tavuk yavrusu.

filik (I) 9. keklik yavrusu (*İncesu –Ky.) (DS V / 1865). Ayrıca bkz.: keçi ve tavuk yavrusu.

hurnık (II) keklik yavrusu (Babik *Pütürge –Ml.) (DS VII / 2371)

kamalak (II) [kamalah] altı aylık ya da daha büyük keklik yavrusu (Salkuma –Ky.) (DS VIII / 2612)

palas (II) 1. kaz (Yalıçiftlik *Mudanya –Brs.; **2.** keklik yavrusu (*Kargı, *Osmancık –Çr.; Kuzuculu *Dört Yol –Hat.; Afşar aşireti, Yalak –Ky.; -Kn.) (DS IX / 3383).

Orta Türkçe Dönemi’nden beri görülen **tüle-** “tüyünü dökmek” (DLT IV / 669) eyleminin bir türevi olan **tülek** “dört ayaklı hayvanların tüylerini atıp döktükleri sıra; koyun kırkımı” (DLT IV / 669) anlamındayken, Eski Anadolu Türkçesinde **tülek (I)** “ava alıştırılmış”, **tülek (II)** “tüy değiştirmiş” (TS V / 3868) anlamlarını kazanmıştır. Daha Eski Anadolu Türkçesi Döneminde **tülek** adı kuşlar için kullanılmaya başlanmıştır. Anadolu ağızlarında bu ad, Eski Anadolu Türkçesi’ndeki anlamıyla kullanıldığı gibi, farklı yaşlardaki kekliklere ad olmuş, deyim aktarmasıyla yan anlamlar da kazanarak çok anlamlı bir sözcük durumuna geçmiştir:

tülek genellikle bir yaşındaki keklik (-Mğ.) (MİAS / 275) **tülek** biraz büyümüş keklik yavrusu (*Fethiye –Mğ.) (FDD / 53).

tülek (III) 1. genellikle bir yaşındaki keklik (Şaphane *Gediz –Kü.; *Ermenk –Kn.) **2. yavru keklik** (-Uş.; *Çal –Dz.; *Tosya –Ks.; Yalak –Kr.; Mut ve köyleri –İç.; -Ank.; -Mğ.) **3. yaşlı, kart keklik** (Eğridir ve köyleri, *Sütçüler ve köyleri –İsp.; -Kü.; Önsen –Mr.; *Bor –Nğ.; *Bodrum, *Ula, *Fethiye –Mğ.) **4. erkek**

keklik (*Milas –Mğ.) **5.** yuvasını unutmayan, geri dönen kuş (-Ada.) (DS X / 4007) **gabātülek [geltülek]** iki yaşındaki keklik (Çığrı *Dinar –Af.) **[geltülek]** (Eğridir *Beyşehir –Kn.) (DS VI / 1884) .

2.2.6. Kırlangıç Yavrusu

ababil 1. kırlangıç **2. kırlangıç yavrusu** (Ekse *Çal –Dz.) **3.** tip ve büyüklük bakımından kırlangıca benzeyen göçmen bir kuş (DS I / 5). Bu örnekte de, eğer doğru tanımlanmışsa, Arapça **ebābil** “**1.** dağ kırlangıcı **2.** ‘keçisağan’ denilen bir kuş” anlamından başka Denizli’de kırlangıç yavrusu anlamında da geçmektedir.

2.2.7. Kuş Yavrusu

Kuş yavrularına verilen adlardan bir bölümünün ses yansımaları, bir bölümünün de kuşların eylemleriyle ilgili sözcükler olduğu görülmektedir:

celik (I) yavru: *Şu celik kuşa bak* (*Pötürge –Ml.) (DS III / 873).

cırık (II) **2.** kuş yavrusu (*Boyabat –Sn.) (DS III / 929). Ayrıca bkz.: tavuk yavrusu.

cicik (III) kuş yavrusu (Sütçüler –İsp.) (DS XII / 4472). Muğla’da **cicik** “yumurtadan yeni çıkmış kuş yavrusu” (Çakılar, Fethiye) anlamında geçmektedir (MİAS / 68).

cücü (I) [cucu (II)] **2.** çocuk dilinde kuş (Taşucu Silifke –İç.) (DS III / 1021) **cucu (II)** (*Erciş –Vn.) (DS III / 1021).

cücük [cüce] **1.** civciv (Bardız *Şenkaya –Ezm.; -Ml.; Antakya ve çevresi –Hat.) **cüce** (-Vn.) **2.** serçe (*Gürün –Sv.) (DS XII / 4474) **cücük (I)** **2.**) **[cavcuk, cürük (I)]** kuş yavrusu (Her ağız grubunda görülmektedir) **[cavcuk]** (*Kartal –İst.) **[cürük (I)]** (-İst.; Cumayanı –Zn.) (DS III / 1023).

ciba (VII) civciv (Deveçatağı –Krk.) (DS III / 952).

ciğa (III) tüysüz kuş yavrusu (Sulutaş –Kn.) (DS III / 962).

çırlak (II) kuş yavrusu (Şahin *Malkara –Tk.) (DS III / 1187).

palak (III) **6.** yeni tüylenmiş kuş yavrusu (-Ur.) (DS IX / 3382). Ayrıca bkz.: ayı, köpek, manda, tavşan ve güvercin yavrusu.

pırlangaç [pırlangıç(I)] yeni uçmaya başlayan keklik, kuş yavrusu, palaz (Yalak –Ky.) (DS IX / 3443) **[pırlangıç(I)]**(Masara *Mut –İç.) (DS IX / 3443).

puli (I) [pulu] **1.** çocuk (*Maçka –Tr.) **2. kuş yavrusu** (-Rz.) (DS IX / 3484).

uçkun (III) **1.** anasınca uçmaya alıştırılan yavru kuş (*Eğridir köyleri –İsp.; -Mn. ve köyleri; -Ant.) (DS IX / 4021).

zıbtık (VIII) yeni doğan kuş yavrusu (Alâattin *Acıpayam –Dz.) (DS XI / 4364).

2.2.8. Leylek Yavrusu

konaç leylek yavrusu (Bulgaristan göçmenleri –İz.) (DS VIII / 2915).

2.2.9. Ördek Yavrusu

kirik (I) ördek yavrusu (Bakırdağı, Çataloluk *Develi –Ky.; Misis *Saimbeyli –Ada.) (DS VIII / 2877).

kiriz 1. yabanördeği yavrusu (*Bünyan –Ky.) (DS XII / 4560).

mani (I) 2. ördek yavrusu (*Çatalca köyleri –İst.) (DS IX / 3123).

pepil (II) ördek ve kaz yavrusu (*Mucur –Krş.) (DS IX / 3427).

vidividi ördek yavrusu (-Çr.) (DS XII / 4805).

vırık (III) [*vırrık* (II)] 1.ördek yavrusu (*Çeltikçi *Yenişehir –Brs.) [*vırrık* (II)] (*Bor-Nğ.) 2. köpek yavrusu (-Bo.) (DS XI / 4101).

Kaz yavrusu ile ördek yavrusu için ortak kullanılan adlar için ayrıca bkz.: kaz yavrusu.

2.3.Yaban Hayvanları

2.3.1. Memeli Etçiller

2.3.1.1. Aslan Yavrusu

Derleme Sözlüğü'nde aslan yavrusu karşılığı sadece bir ada rastlanmıştır:

gagaç (I) aslan yavrusu (*Tirebolu –Gr.) (DS VI / 1892).

2.3.1.2. Ayı Yavrusu

Ayı yavrusu için değişik adlar olmakla birlikte, daha çok 'bala' sözcüğünün türevleri ve deşikeleri kullanılmıştır. 'Bala' adı, başka hayvan yavruları için de kullanıldığından, ayırıcı olması açısından çoğu kez 'ayı' sözcüğü ile belirtisiz ad tamlaması kurulmuştur:

ayı balası [*ayı palağı*] ayı yavrusu (Iğdır –Kr.) *ayı palağı* (Yavuzköy *Şavşat –Ar.) (DS I / 416)

balak (I) 3. ayı yavrusu (-Ezm.; -El.; Karakuş bucağı köyleri *Ünye –Or.) (DS II / 498). Bu sözcük için ayrıca bkz.: manda, tavşan ve kedi yavrusu.

Ayı yavrusu için kullanılan 'malak' da, 'balak' adının b->m- deşimine uğramış biçimidir:

malak (I) –4. ayı yavrusu (-Ks.; Bozhüyük *Göksun –Mr.; *Antakya –Hat.; Doğanbeyli *Kadirli –Ada.) (DS IX / 3108). Bu adın domuz, manda, tavşan yavrusu ve buzağı anlamları da bulunmaktadır.

palak (III) 1. ayı yavrusu (Rumeli göçmenleri –İst.; Camıyanı *Tirebolu, Parak *Alucra, Şebinkarahisar –Gr.; -Gm.; *Şavşat, Karlı *Ardanuç ve çevresi,

Erkinis *Yusufeli –Ar.; Narman *Tortum, -Ezm.; Ağrakos *Suşehri –Sv.; *Hadım, *Ermenek –Kn.) [**palağ**] (-İst.) [**palağ (I) 1**] (-Tr.) [**palk (II)**] (*Maçka Köyleri –Tr.) (DS IX / 3382). Bu ad için ayrıca bkz.: köpek, manda, domuz, tavşan, kuş, güvercin yavrusu.

apalak (III) 1. ayı yavrusu (Akyar *Osmaniye –Ada.) **2.** köpek yavrusu (Tekerahma *Gürün -Sv.) (DS I / 283)

abaz (II) ayı yavrusu (*Daday -Ks.; *Safranbolu -Zn.) (DS I / 13)

bodar ayı yavrusu (Muratbaşı *Azdavay –Ks.) (DS XII / 4461)

boduk (I) –2. [**bodak –2, bodanak –1, bodar, boduğ –2, budanak**] ayı yavrusu (Batı grubu ağızları) **3.** küçük çocuk **4.** genel olarak hayvan yavrusu (DS II / 721). ‘Boduk’ adı da çok anlamlı sözcüklerdendir. Ayrıca bkz.: deve yavrusu.

falak (IV) ayı yavrusu (Yılanlı, Cebel *Eğridir –Isp.) (DS V / 1832).

fasıl (II) ayı yavrusu (Aziziye –Brd.; *Beypazarı –Ank.) (DS V / 1838).

fetik ayı yavrusu (*Safranbolu –Zn.) (DS V / 1848).

mamuraç ayı yavrusu (Kadıçiftliği *Yalova –İst.) (DS IX / 3116).

manık 4. ayı yavrusu (Vazıldan *Divriği –Sv.) **manık –3** (Mudam *Mustafakemalpaşa –Brs.) (DS IX / 3123). Ayrıca bkz.: kedi ve köpek yavrusu.

menik (II) –3. ayı yavrusu (-Rz.; -Ml.) (DS IX / 3164).

motak 2. ayı yavrusu (*Gölpazarı –Bil. (DS IX / 3211).

panak (II) ayı yavrusu (Yeniköy *Çerkeş –Çkr.) (DS IX / 3389).

patan (I) ayı yavrusu (-Bo.) (DS IX / 3407).

patanak (I) 2. ayı yavrusu (-Bo.) (DS IX / 3408). Ayrıca bkz.: Domuz yavrusu.

petek (II) [petik (III)] ayı yavrusu (Yakademirciler –Zn.) [**petik (III)**] (*Safranbolu –Zn.) (DS IX / 3436)

poçuk (II) ayı yavrusu (*Araç –Ks.) (DS IX / 3465)

potuk (II) 4. [**portanak, potak (I) –3, potik (III)–3, potnak 2**] ayı yavrusu (Batı grubu ağızları) (DS IX / 3475). Ayrıca bkz.: deve, manda, domuz ve köpek yavrusu.

polak (I) ayı yavrusu (-Gm.) (DS IX / 3467)

pozak 2. ayı yavrusu (Cuma *Ereğli –Zn.) (DS IX / 3477)

şebek (II) ayı yavrusu (Çayağzı *Şavşat –Ar.) (DS XII / 4722)

‘balak’ adının bir başka değişkesi de, b->p- değişimine uğramış biçimidir:

palak (III) [palağ, palağ (I)–1, 2; palk (II)]1. ayı yavrusu (Daha çok doğu, kuzey doğu grubu ağızları, Rumeli göçmenleri) **2.** köpek yavrusu (-Ezm.) **palağ**

(I)- 2. (-Tr.) 3. manda yavrusu (Bayadı, *Ünye köyleri, -Or.; Sasu *Bulancık, Tepeköy, Piraziz, Şehli, -Gr.; Tekke -Dy.) 4. bir yaşındaki domuz yavrusu (Göcer -Kn.) 5. tavşan yavrusu (-Kn.) 6. yeni tüylenmiş kuş yavrusu (-Ml.; *Afşin ve köyleri -Mr.) (DS IX / 3382) **palah (I) [pali (II)]** 1. ayı yavrusu (Güneyce *İkizdere -Rz.; Uluşiran *Şiran -Gm.; Çayağzı *Şavşat -Ar.) 2. köpek yavrusu (Şimşirli, Güneyce *İkizdere -Rz.; Uluşiran *Şiran -Gm.) (DS XII / 4633). Görüldüğü gibi, bu biçim de değişik türdeki hayvan yavrularına ad olmuştur.

2.3.1.3. Kurt Yavrusu

Derleme Sözlüğü'nde kurt yavrusuna verilen ad sınırlı sayıdadır. Bunlardan biri, 'enik' adı gibi, memeli, daha çok etçil hayvan yavrularına verilen ortak bir addir: **menik (II)** 4. kurt yavrusu (-Rz.; -Ml.) (DS IX / 3164).

gölbez 4. kurt yavrusu (*Tosya -Ks.; *Merzifon ve köyleri -Ama.). Ayrıca bkz.: köpek yavrusu.

kulun 3. kurt ya da kopek yavrusu (*Bor -Ng.) (DS VIII / 2997)

2.3.2. Memeli Otçul Hayvanlar

2.3.2.1. Domuz Yavrusu

Domuz yavrusu adları arasında, aynı adın ses değişimlerine uğramış biçimleri de bulunmakta, yöreden yöreye değişen adlara da rastlanmaktadır. DS'de değişik yaşlardaki yavrulara verilen adların "sadece domuz yavrusu" biçiminde tanımlanması, ayrıntıların sözlüğe yansıtılmamış olması, bu adların eş anlamlıymış gibi görünmesine yol açmış olabilir. Ayrıca alıntı adlar da eş anlamlıların sayısının artmasına neden olmuştur:

baduk 2. domuz yavrusu (Karahisar *İncesu -Ky.) (DS II / 471). 'Boduk' adı için ayrıca bkz.: deve ve ayı yavrusu.

bazak [boza (I), bozak (I) 2] domuz yavrusu (Gökçesu,-Bo.; Drahma *Ulus, *Safranbolu, Yakademirciler -Zn.) (DS II / 585) **[boza (I)]** (Darıveren *Acıpayam -Dz.; -Mğ.) **[bozak (I) 2]** (Hacıkadı *Devrek -Zn.) (DS II / 585)

begecin domuz yavrusu (Kadıçiftliği *Taşköprü -Ks.) (DS II / 597)

bengiş bir yaşındaki domuz yavrusu (Mudam *Mustafa Kemal Paşa -Brs.) (DS II / 628). Bu adın ses değişimiyle farklı yörelerde yetişkin domuz için de kullanıldığı görülmektedir: **beniş, beşiş, behiş (II), beyiş** dişi domuz, üç dört yaşındaki dişi domuz, dişi yabancı domuz (DS II / 628). Bu sözcüğün b->m-değişimine uğramış ve kalın ünlülü biçimleri de bulunmaktadır:

mengiş (I) 1. yeni doğmuş domuz yavrusu (Haliliye *Ceyhan -Ada.) 2. **[mengeç, mengiç, menğiç, menkiş (II)]** dişi domuz (Daha çok Batı grubu ağızları) (DS IX / 3163).

mangış domuz yavrusu (*Tarsus –İç.) (DS XII / 4585) *mangış* [*manğış*, *mankış*] domuz yavrusu (Boynuyoğun –Ada.) (DS IX / 3122) [*manğış*] (*Tarsus –İç.) [*mankış*] (Karadirlik *Tarsus, Yanpar –İç.) (DS IX / 3122). Bu adın bir başka değişkesi de *mencik* (II) 2. domuz yavrusu (Balkı *Ilgın –Kn.) (DS IX / 3160) biçimidir. Hasan Eren ‘mengiç’ biçimini, basit bir göçüşme olayıyla ‘mencik’ adından getirir (1949: 283).

bocuk (II) –2. domuz yavrusu (Çayırcı *Çerkeş –Çkr.) (DS II / 716). Karşılaştır *boci* (II) küçük çocuk (-Dy.) *bocu* (II) küçük köpek (Daha çok Doğu grubu ağızlarında) (DS II / 716). Yavru adlarıyla küçüklük kavramını karşılayan sözcükler arasında doğrudan bir bağ olduğunu belirtmişim; +k eki addan ad türeten bir küçültme eki olduğuna göre, ‘bocuk’ adını ‘bocu’ ya da ‘boci’ adından getirmek mümkündür.

ciba (VII) [*ciba* III] domuz yavrusu (-Mr. ve ilçeleri; -Ada. ve ilçeleri) (DS III / 888).

çızga [*çızga* (III), *cızka* (II)] domuz yavrusu (Çukurköy *Karaisalı –Ada.) (DS III / 1201) [*çızga* (III)] (-Ada.) *cızka* (II) (Çakallı –Ada.) (DS III / 1201).

çoşka (I) [*çoşga* –2] domuz yavrusu (İncirlik –Ada.; *Tarsus –İç.) (DS III / 1274) *çoşha* domuz yavrusu (EİA III / 67).

fesek (I) yabanî domuz yavrusu (*Niksar –To.) (DS V / 1847).

fitik (II) domuz yavrusu (-Ks.) (DS V / 1874).

fotik domuz yavrusu (Karkincık *Artova –To.) (DS V / 1878).

fotuk (I) ayı, domuz vb. hayvanların yavruları (*Zile, *Reşadiye –To.; -Or.) (DS V / 1878)

horsan domuz yavrusu (Camiyanı *Tirebolu –Gr.) (DS VII / 2412).

köteç domuz yavrusu (Teniste *Anamur –İç.) (DS XII / 4570).

maçuk domuz yavrusu (Dede *Çal –Dz.) (DS IX / 3100).

malak (I) 5. domuz yavrusu (Göksun, -Mr.; Akait *Akşehir –Kn.; -Mğ.) (DS IX / 3108). Ayrıca bkz.: inek, manda, ayı ve tavşan yavrusu.

medir domuz yavrusu (Fili *Biga –Çkl.) (DS IX / 3149).

menik (II) 1. domuz yavrusu (Çağış –Ba.) (DS IX / 3164).

mesek (II) domuz yavrusu (Üçpınar –Sn.) (DS IX / 3171)

mıçı (I) yaban domuzu yavrusu (Ayaslar *Ilgın –Kn.) (DS IX / 3178).

mıktır domuz yavrusu (-Brs.) (DS IX / 3183)

murka (II) domuz yavrusu (*Vezirköprü –Sm.) (DS IX / 3188)

mocuk (I) –2. domuz yavrusu (Tavaklı, Geyikli *Ezine –Çkl.) *moçu* (III)

(Bayat *Emirdağ –Af.) **moçuk (I) 2.** (Çığrı *Dinar –Af.) **moduk (I)** (Keskin –Es.) (DS IX / 3206)

modana domuz yavrusu (Kemallı *Ezine –Çkl.) (DS IX / 3207).

muçu domuz yavrusu (-Ama.) (DS IX / 3214) **muçuk(IV)** domuz yavrusu (*Çerkeş –Çkr.) (DS IX / 3214).

mora (II) domuz yavrusu (Dereköy –Krk.) (DS IX / 3209).

mortuç domuz yavrusu (-Ant.) (DS IX / 3210).

motak [mota, motuk (II)] 1. domuz yavrusu (*Fethiye –Mğ.) **mota** (Karahoca *Biga –Çkl.) **motuk (II)** (İvrindi –Ba.) (DS IX / 3211). ‘**motak**’ adı da çok anlamlı sözcüklerdendir. Ayrıca bkz.: ayı, manda yavrusu.

moza (I) [mazak (IV), mazalak (I), mazu (III), mozak (I), mozalak (II), mozga, mozu (I)-2; muzak (I), muzu (II)] domuz yavrusu (Batı grubu ağızları) (DS IX / 3212).

palak (III) 4. bir yaşındaki domuz yavrusu (Göcer –Kn.) (DS IX / 3382). Bu biçimin diğer anlamları için bkz.: Ayı Yavrusu maddesi.

panik 2. domuz yavrusu (Çiftlik *Bolvadin –Af.) (DS IX / 3392).

pat (III) domuz yavrusu (-Sm.) (DS IX / 3406).

pata h domuz yavrusu (Dont *Fethiye –Mğ.) (DS XII / 4638).

patanak (I)1. domuz yavrusu (-Bo.) (DS IX / 3408). Ayrıca bkz.: ayı yavrusu.

persi domuz yavrusu (Oğlakçılar *Boyabat –Sn.) (DS IX / 3432).

pıtk (IV) domuz yavrusu (Özek *Boyabat –Sn.) (DS IX / 3448)

pirsik domuz yavrusu (İnaltı *Ayancık –Sn.) (DS IX / 3460)

potuk (II) 5. domuz yavrusu [**pot (II), potak (I)-4, potar, potik (III)-2, potlak -2, potnak -1**] (Batı grubu ağızları) (DS IX / 3475). Bu adın diğer anlamları için bkz.: Deve Yavrusu bölümü.

poza [pozak 1] domuz yavrusu (Batı grubu ağızları) [**pozak 1**] (Cuma *Ereğli –Zn.) (DS IX / 3477). Aynı adın, ayı yavrusu anlamı da bulunmaktadır.

pörsü domuz yavrusu (Kazmasökü –Sn.) (DS IX / 3479)

seklem (V) domuz yavrusu (*Kadirli, *Kozan köyleri –Ada.) (DS X / 3571)

sip (I) domuz yavrusu (-Ant.) (DS X / 3644)

toska (I)2. bir yaşından büyük domuz yavrusu (Kümbet –Es.) (DS X / 3972).

vızga domuz yavrusu (Çakallı –Ada.) (DS XI / 4102) **vızka, vizka** domuz yavrusu (Rumkuş –Ada.) (DS XI / 4103, 4106).

*yazarlak*⁹ bir yaşındaki domuz yavrusu (Mut ve köyleri –İç.) (DS XI / 4215).

zurnik domuz yavrusu (Nilüfer –Brs.) (DS XI / 4401)

Aşağıdaki örnekler, ‘dana’ sözcüğünün türevlerinin domuz yavrusu için de kullanıldığını göstermektedir:

tanaş bir yaşında domuz yavrusu (İğneciler *Mudurnu –Bo.) (DS XII / 4736)

tanişman yeni doğan domuz yavrusu (-Ada.) (DS X / 3820)

tanaşman bir yaşında domuz yavrusu (Boynuyoğun –Ada.) (DS X / 3819)

2.3.2.2. Geyikgillerin Yavruları

ceblek karaca yavrusu (*Ulus –Zn.) (DS III / 972).

kere (I) ceylan yavrusu (Zarşat –Kr.) (DS VIII / 2752).

seyik (II) geyik yavrusu (Seydim –Çr.) (DS X / 3595).

2.4. Kemirgenler

2.4.1. Tavşangillerin Yavruları

Anadolu’da tavşan yavrusu için daha çok ‘göcen’ ve ‘becen’ adları ile bu adların değişiklerini bulmaktayız. Bu adlardan başka on değişik ad daha geçmektedir:

becen (I)[*becel (I)*]-1. *beleç (II)*] tavşan yavrusu (Karahoca *Haymana –Ank.; *Develi, -Ky.; Şahin *Malkara –Tk.) [*becel (I)*]-1.] (*K ilis –Gaz.; *İncesu, Turan –Ky.; -Ky.; -Nğ.) [*beleç (II)*] (Bozca, *İncesu –Ky.) (DS II / 591). Bu adın bir başka değişiksi de, *mecel* tavşan yavrusu (Erkilet –Ky.) (DS IX / 3147).

becen yeni doğmuş tavşan yavrusu (Kepez –Ky.) (DS XII / 4450).

göcen (I) 1. tavşan yavrusu (Batı grubu ağızları ağırlıklı olarak Anadolu’da kullanımı yaygındır) [*goce*, *göce (II)*, *göden (V)*, *gösen (I)*] 3. kedi yavrusu (-İst.; Eşen, Ağlı *Küre –Ks. ve çevresi; Çarşamba –Sm.) (DS VI / 2120) *gucen 1.* tavşan yavrusu (*Safranbolu –Zn.) (DS VI / 2186) *gücen* tavşan (-Af.) (DS XII / 4512) *gücen* tavşan yavrusu (Yukarıseyit *Çal, Oğuz *Acıpayam –Dz.; Ağlı *Küre –Ks.; Kızıllar *Karaman –Kn.; -Ant.; Fadılca –Mğ.) (DS VI / 2208).

cücen (I) tavşan yavrusu (*Ermenek –Kn.) (DS III / 1021). ‘Cücen’ de, ‘göcen’ adının bir başka değişiksi olmalıdır.

köçen (I) [*köcen*] tavşan yavrusu (*Safranbolu –Zn.; *Taşköprü –Ks.; -Nğ.) (DS VIII / 2947) [*köcen*] (-Af.) (DS VIII / 2947).

⁹ Her ne kadar bu sözcükte -ş->-s->-z- değişimleri mümkünse de, bu adın Mut’ta ‘yazarlak’ biçiminde olması beklenirdi.

balak (I) 2.tavşan yavrusu (Batı grubu ağızlarında) [**balah** (I) -2.] (*Mucur –Krş.) (DS IX / 498). Bu ad için ayrıca bkz.: manda yavrusu, ayı yavrusu, kedi yavrusu.

boduk (II) 1. tavşan yavrusu (Dereçine *Sultandağı –Af.) (DS XII / 4462). Bu adın diğer anlamları için bkz.: deve ve ayı yavrusu.

ennop tavşan yavrusu (Piraziz –Gr.) (DS V / 1760).

galik (IV) tavşan yavrusu (Kadıköy *Buldan –Dz.) (DS VI / 1902).

hurnik (III) tavşan yavrusu (-Gaz.) (DS VII / 2371).

hotmak (I) tavşan yavrusu (Çakıralan *Hamza –Sm.) (DS VII / 2420).

kayık (IV) yaban tavşanı yavrusu (Hırka *Tavas –Dz.; -Ay.; Yatağan –Mğ.) (DS VIII / 2700).

kaylak (I) tavşan yavrusu (Armutlu –Brd.) (DS VIII / 2703).

malak (I) –3. tavşan yavrusu (*Tarsus –İç.) (DS IX / 3108). Ayrıca bkz.: İnek, manda, ayı, domuz yavrusu. **tavşan malağı** tavşan yavrusu (-Ada.) (DS X / 3849).

mendek (II) tavşan yavrusu (*Boyabat –Sn.) (DS IX / 3160).

mercan (I) 1.tavşan yavrusu (Hartlap, *Göksun –Mr.; *Kozan –Ada.) (DS IX / 3166).

merrik tavşan yavrusu (Ömerhacılı *Keman –Krş.) (DS IX / 3170).

mırık (VIII) 5. tavşan yavrusu (İnhisar *Söğüt -Bl.) (DS IX / 3186). Ayrıca bkz.: Koyun, manda, eşek yavrusu.

palak (III) 5. tavşan yavrusu (-Kn.) (DS IX / 3382). ‘Palak’ adının diğer anlamları için bkz.: ayı, domuz, manda, kuş ve güvercin yavrusu.

pırık (I) -2. tavşan yavrusu (Kuşadası –Ay.; Numanoluk *Seyitgazi, Tokat –Es.) (DS IX / 3442).

2.4.2. Sıçangillerin Yavrusu

bıstık fare yavrusu (Sagullu, *Şile –İst.) (DS II / 670).

evik (II) fare yavrusu (Sarımbey –Çr.) (DS V / 1807)

fisil (IV) tüylenmemiş fare yavrusu (Piraziz –Gr.) (DS V / 1871)

sivsik (I) fare yavrusu (*Tirebolu, Camıyanı –Gr.) (DS X / 3649)

2.5. Suda Yaşayan Canlılar

2.5.1. Kurbağa Yavrusu

Kurbağa yavrusu ile çömçe, kaşık, kepçe, tava ve tokaç arasında biçim benzerliği kurularak, çoğu kez kurbağa yavrusu adlandırılırken bu nesnelere adlarından yararlanılmıştır:

çomça balık [**comça balık, çomçom (I)**] henüz ayakları çıkmamış kurbağa yavrusu (*Afşin, *Elbistan –Mr.; *Silifke –İç.) **comça balık** (Civanyaylağı *Mersin –İç.) **çomçom (I)** (Hambazabali *Bozdoğan –Ay.; *Bayramiç –Çkl.; *Ula –Mğ.) (DS III / 1266)

çömçe balığı [**çömçöm (III), çömçöm balığı**] kurbağa yavrusu (İğdecik, Sancaklıboz –Mn.; *Şarkışla –Sv.; -Krş.; *Bor –Nğ.) (DS III / 1285). Muğla’da “1.kepçe, büyük tahta kaşık” anlamındaki **çömçöm 2.** “yumurtadan yeni çıkmış kurbağa yavrusu” anlamında da kullanılmaktadır (Yenice / Muğla) (MIAS / 89).

gaşıkçı balığı yumurtadan çıkmış kurbağa (Salda *Yeşilova –Brd.) (DS VI / 1934)

kaşıkçı kurbağa yavrusu (-Sm.) (DS VIII / 2679)

kepcecik (II) yumurtadan yeni çıkmış kurbağa yavrusu (Kocabergos –Ba.; *Kemah –Ezc.) (DS VIII / 2744).

kepçe solungaçlı kuyruklu kurbağa yavrusu (-Or.) (DS XII / 4545).

kepçe balığı kurbağa yavrusu (Uluşiran *Şiran –Gm.; Ataca *Kızılcahamam –Ank.) (DS VIII / 2744).

tavacık kurbağa yavrusu (*Çermik –Dy.) (DS X / 3845) .

tokaçbalığı yumurtadan yeni çıkmış kurbağa yavrusu (*Antakya –Hat.) (DS X / 3946).

sulungur (II) kurbağa yavrularının yumurtadan çıkmış ilk devresi (Çitli *İnegöl –Brs.) (DS X / 3693).

karadığan yumurtadan yeni çıkmış kurbağa yavruları (Darıveren *Acıpayam –Dz.) (DS VIII / 2642).

bağa (II) -3. birkaç günlük kurbağa yavrusu (Akköy *Söğüt –Bil.) (DS II / 473). Orta Türkçede “kurbağa” anlamıyla geçen **baka** (DLT IV / 62), Eski Anadolu Türkçesinde **bağa** “1.kaplumbağa 2.kaplumbağanın kabuğu” (TS I / 362-363) anlamlarında, Anadolu ağızlarında ise, bağa “kaplumbağa” ve “kurbağa yavrusu” anlamında da geçmektedir.

diyancık yumurtadan yeni çıkan kurbağa yavrusu (*Fethiye köyleri –Mğ.) (DS IV / 1528).

danadaşyağı su içinde yaşayan, yeni doğmuş kurbağa yavrusu (Bağlılı *Eğridir-Isp.) (DS IV / 1356)

dombay balığı kurbağa yavrusu (*Kandıra –Kc.) (DS IV / 1552).

gâvur balığı kurbağa yavrusu (Beyceli *Fatsa –Or.) (BS / 110).

yanuç (III) -2. kurbağa yavrusu (*Kurşunlu –Çkr.) (DS XI / 4175). Eski

Anadolu Türkçesinde **yanıç yanıç** “yan yan, yana doğru” ikilemesinde geçen sözcükle ilgili olabilir. Adlandırmanın bu canlının eylemine göre yapıldığı düşünülebilir. Ağızlarda “yengeç” anlamında ‘**yanıç**’ biçimi bulunmaktadır (DS XI / 4166).

2.5.2. Balık Yavrusu

Anadolu’da balık kültürünün pek gelişmediği bilinmekle birlikte, balık yavrusu adlarına da rastlamaktayız; ancak bu adlardan çoğu, çok yaygın olarak kullanılan adlar değildir:

cerge balık yavrusu (Beyceli *Fatsa –Or.) (BS / 58).

cilavra levrek yavrusu (*Tirebolu –Gr.) (DS III / 964).

çakevi [çakı (III)] balık yavrusu (Çıtak *Çivril –Dz.) **çakı (III)** (İncesu *Dinar –Af.) (DS III / 1043).

çapak balığı 1. sazan soyundan, karnı kanatlı, sarı pullu tatlı su balığı (*Eğridir –İsp.; –Ay.; *Susurluk –Ba.; –Sm. ; *Pınarbaşı –Ky.) **2.** sazan ve yayın balığı yavrusu (Umurlu –Ay.; Osmaneli –Bil.) (DS III / 1073). Hasan Eren, ‘çapak’ adının çap- eyleminden –(a)k ekiyle kurulmuş bir türev sayar, Orta Türkçede **çapak** adının “küçük tatlı su balığı” olarak kullanıldığını belirtir. Kâşgarlı Mahmud’a göre, **çapak er** tamlamasının “mayası bozuk, soysuz adam” anlamına geldiğini aktarır (1999: 79). Bu örnek, çok eski tarihlerde bile balık adının insanlara aktarıldığının tanığıdır.

çeçe (IV) kefalın küçük yavrularına verilen ad. (-Sm.) (DS III / 1104).

çime balık yavrusu (Köprücek *Emet –Kü.) (DS III / 1223).

gaco (I) torik yavrusu (-İst.) (DS VI / 1887). Hasan Eren bu adın Çingene dilinden geçtiğini bildirmektedir (1999: 149).

saça kefalın küçük yavruları (-Sn) (DS X / 3508).

kelebek (III) yayın balığı yavrusu (*güdül, *Ayaş, Keşanuz –Ank.) (DS VIII / 2726).

sarıkulak kefal yavrusu (*Çarşamba, *Bafra –Sm.) (DS X / 3545).

yayınçarığı yayınbalığının yavrusu (Umurlu –Ay.) (DS XI / 4211).

yularya kefal balığının küçüğü (*Gerze –Sn.) (DS XI / 4266). Bu ad, Rumca ‘ilarya’ “gümüş balığının küçüğü”(Eren, 1999: 188) adının bir yan biçimi olmalıdır.

zillik (II) balık yavrusu (*Elbistan –Mr.) (DS XI / 4387).

Ölçünlü dilde olduğu gibi, ağızlarda da, balık adından **balıkla-** (I) “yüzmek”, **balıkla-** (II) “aptes bozmak” gibi türemiş sözcükler; **baliketi** “1. kolun üst

kısımında şişkince duran kas kitlesi, pazı 2. kas 3. sırt kasları” gibi birleşik adlar; ‘Balık, gölüne göre büyür’ gibi atasözleri de bulunmaktadır. Ancak, Anadolu’da yukarıda sıraladığımız balık yavru adlarından türemiş adlar, bu adlarla kurulmuş birleşik sözcükler, deyimler ve atasözleri bulmayı ummayız elbette.

2.5.3. Yengeç Yavrusu

cıngırya yavru yengeç (*Gerze –Sn.) (DS III / 923)

2.6. Böcekler

2.6.1. Arı Oğulu

Anadolu ağızlarında arının farklı zamanlarda çıkardığı oğul, ayrı ayrı adlandırılmıştır:

ana oğul (I) arının ilk verdiği oğul (Hocalar *Sandıklı –Af.; Hacıilyas *Koyulhisar –Sv.)

oğul (I) arıların baharda çıkardıkları yavrular (Genel olarak her ağız grubunda geçmektedir; fakat Batı grubu ağızları ağırlıklı) (DS IX / 3269). *oğul* (II) tahılın art arda, yavaş yavaş çıkardığı başak (-Ml. ve çevresi; İsgöbü –Ky.; *Lüleburgaz –Krk.) (DS IX / 3270). Oğul adının arı ve tahıl için kullanımı, insandan doğaya aktarmanın bir örnekleri sayılmalıdır.

ortağul arının verdiği iki oğul arasındaki oğul (-Çr.) (DS XII / 4615).

cer (V) arıların yaz mevsiminde verdiği oğul (*Refahiye –Ezc.) (DS III / 883).

cılgın arının son verdiği oğul (Köşker –Kırş.) (DS III / 911).

cırık (XI) arının üçüncü ve sonraki oğulları (Cenciğe –Ezc.) (DS III / 929).

cırtık (III) bir arı kovanının çıkardığı üçüncü oğul (*Fethiye –Mğ.) (DS III / 938).

cur (I) [*cura* (VI), *cüra* (II), *cüre* (VII)] arıların baş oğuldan sonra verdikleri oğul (*Gürün –Sv.) (DS III / 1017).

mızık (IV) 3. arıların en son olan cansız yavruları (Bayat, Aziziye –Af.) (DS IX / 3195).

topaz arının en son verdiği oğul (Kasımlar, Kesme *Eğridir –İsp.) (DS X / 3963).

zırdık (I) bal arılarının en son verdiği oğul (Zermut –Gm.) (DS XI / 4376).

2.6.2. Tahtakurusu Yavrusu

ıvacık tahtakurusu yavrusu (-Kn.) (DS VII / 2497)

2.6.3. Bit yavrusu

köryavşak yumurtadan yeni çıkıp ete yapışan bit yavrusu (*Bor –Nğ.) (DS

VIII / 2969)

nütük bit yavrusu (Aşağıkayı *Tosya –Ks.; *Siverek –Ur.) (DS IX / 3258)

yağsah bit yumurtası, yavrusu (Hacılyas *Koyulhisar –Sv.) (DS XI / 4124)

yanişak, yaşışak (II) bit yavrusu (*Taşköprü –Ks.) (DS XI / 4169)

yavşak (I) bit yavrusu (-Ml.; -Yz.; *Güdül ve köyleri –Ank.) (DS XII / 4816)

yavşal yavşak (I) [**yavişak, yavşı, yavşu, yavşuk, yavuşal, yavuşak**] bit yavrusu (Anadolu’da yaygın olarak kullanılır). Hasan Eren’in ‘yapış-ak’ biçiminden getirdiği bu ad (1999: 444), böcekten insana da aktarılmıştır: **yavşal, yavşak (II)** küçük çocuk (*Nazilli –Ay.; -Brs.; *Keşan –Ed.) (DS XI / 4206).

2.6.4. Çekirge Yavrusu

sekin uçmayan çekirge yavrusu (-Uş.; Aliköy –İsp.; -İz.; -Kü.) (DS X / 3571)

sekin 1. çekirde sürüsü (Eldirek *Fethiye –Mğ.) **2.** çekirge yavrusu (Eldirek *Fethiye –Mğ.) (DS XII / 4680).

3. Yavru Adlarından Türemiş Sözcükler

Anadolu ağızlarında pek çok ad ve eylemin yapısında yavru adlarını bulmaktayız. Bu da kavramlaştırma açısından yavru adlarının ağızlardaki önemini göstermektedir:

Bazı yavru adlarının, ölçünlü dildeki “**bebe+k**” örneğinde olduğu gibi, küçültme eki {+k} ile genişletildiği görülmektedir: **balak** “manda, ayı yavrusu”, **beçi+k** “oğlak”, **bidi+k** “deve yavrusu, hindi yavrusu”, **bili+k** “civciv”, **botu+k** “deve yavrusu”, **cibi+k, cücü+k** “civciv”, **kürü+k** “sıpa” vb.

Hayvanların yavrulama eylemi genellikle yavru adından {+la-} ekiyle kurulmuştur:

balak+la- manda doğurmak (*Niksar ve köyleri –To.) (DS II / 498).

balak+la- [**balalamağ, balalamaò**] yavrulamak (kedi, köpek gibi hayvanlar hakkında) (-Kr. ve köyleri) [**balalamaò**] (Kerkük) (DS II / 498). Orta Türkçede **balak+la-** eylemini “kuş yavrulamak” anlamıyla bulmaktayız (DLT IV / 64).

bodla- [**bodukla-, bordla-, bortla-, botla-, börtle- (II)**] doğurmak (manda, deve) (Batı grubu ağızları) (DS II / 718), **potla-** deve yavrulamak (Karamanlı *Tefenni –Brd.) (DS XII / 4652).

Bu eylem, Eski Anadolu Türkçesinde de “botlamak, bortlamak, potlamak” biçimlerinde geçmektedir (TS I / 642). Orta Türkçe Dönemi’nde “potuk, deve yavrusu” anlamıyla **botu, botu+k** adları bulunmaktadır. Her iki biçimden de **bodla-** eylemini türetebiliriz: bodu+la->bodla-, bodu+k+la->bodula->bodla-

bızla- (I) [**bızağlamak, bızalamak, bızılamak (I), bızılmak, bızılmék,**

buzagılamak, buzalamak, buzamak, buzlamak, buzulamak] doğurmak (inek hakkında) (Batı grubu ağızları) (DS II / 676). Orta Türkçe’de bu türevin **buzagula-** “buzagılamak, buzağı doğurmak” (DLT IV / 122) biçimini bulmaktayız. Eski Anadolu Türkçesinde de **buzala-** “hayvan doğurmak” ve **buzalat-** “hayvan doğurtmak” (TS I / 734) türevleri geçmektedir. **buzala-** (inek ya da koyun) “doğurmak, buzağılamak” biçimi günümüzde de yaşamaktadır (Beyceli *Fatsa –Or.) (BS / 55).

civci+le- (I) 1. civcivlemek (Süçüllü *Yalvaç–Isp.; Karanidere *Şereflikoçhisar –Ank.) 2. tavuk, yavrularını çağırarak (Körküler *Yalvaç –Isp.) (DS III / 988).

cücükle- civciv çıkarmak (EİA III / 59).

çetük+le- kedi yavrulamak (*Ayancık –Sn.) (DS III / 1152).

encek+le- (II) kedi ya da köpek yavrulamak (Kuşbaba *Bucak –Brd.) (DS V / 1744).

enik+le- yavrulamak (kedi ve köpek için) (Çaypınar Yörükleri *Salihli –Mn.) (DS XII / 4496) **enik+le-** kedi ya da köpek doğurmak (Karamanlı *Tefenni –Brd.; Kösten, Honaz –Dz.; *Düzce –Bo.; *Merzifon, –Ama.; –Kr. ve köyleri; –Gaz.; *Antakya –Hat.; Çamova *Divriği –Sv.; *Ermenek –Kn.; İncekum *Silifke –İç.) (DS V / 1758). Aynı türev, Orta Türkçede de bulunmaktadır: **enük+le-** “eniklemek, yavrulamak” (DLT IV / 183). Bu türev yanında dönüşlü çatı ekiyle genişlemiş bir türev daha bulunmaktadır: **enüklen-** “eniklenmek, enik sahibi olmak” (DLT IV / 184).

enik+le-t- bir nesneyi çoğaltmak, artırmak, üretmek (Doğulu / Erdemli) (MAS / 141)

DLT’te **kulunla-** ve **kulna-** “kısarak yavru doğurmak” (DLT IV / 376), Eski Anadolu Türkçesinde de geçen **kulun+la-** “kısarak yavrulamak” ve **kunla-** “doğurmak” (TS IV / 2729, 2732) türevleri, günümüzde de Anadolu’da yaygın olarak kullanılmaktadır:

kulun+la- at doğurmak (–Kr. ve köyleri) (DS XII / 4572)

kunna- [kulumla-, kulunla-, kulunna-, kulünle-, kumla-, kumna-, kunla-, kurna-] (Batı grubu ağızları ağırlıklı karışık) (DS VIII / 3002). ‘kulunla-’ türevinin hece yutumu sonucunda **kulün-** “hayvanlar doğurmak” (Fethiye / –Mğ.), **kunla-** “hayvanlar yavrulamak” (Milas / –Mğ.) (MİAS / 212) biçimleri de bulunmaktadır.

Batı grubu ağızlarında bu sözcüğün k->g- değişimi, ünsüz düşmesi ve ünsüz benzeşmesinden geçmiş biçimlerini de bulmaktayız: **gulunna-**, **gunna-** (at) yavrulamak (Beyceli *Fatsa –Bo.) (BS / 131). Mersin’in köylerinde kadınlara hakaret için, doğurmak karşılığı olarak da **gunna-** eylemi kullanılmaktadır (MAS / 206).

gunna- [goluᅇla-, gulunla-, gulunta-, gumla-, gumra-, gunla-, guzla-¹⁰] (Anadolu'da her aēız grubunda görülür) (DS VI / 2196, 2197).

kodak+la- [kotukla-] eēek yavrulamak (Mahmudiye *Ezine –Çkl.) **kotuk + la-** (Tevfikiye *Gemlik –Brs.) (DS VIII / 2897) **koduk+la-** at, eēek, köpek vb. hayvanlar yavrulamak (Vazıdan *Divriēi –Sv.; -Ed.) (DS VIII / 2899).

kota+la- (I) manda doēurmak, yavrulamak (Yeniköy –Ba.; Evreēe *Gelibolu –Çkl.; Akmeēe –Kc.; -Ed.; *Lüleburgaz, Çavuşköy *Babaeski –Krk.) (DS VIII / 2935).

kuzla- 1. hayvan yavrulamak (-Ks.; *Osmaniye –Ada.) 2.insan doēurmak (aēaēılama için) (*Antakya –Hat.) (DS XII / 4575) **kuzla-**(<kuzu+la-) 1.hayvanlar yavrulamak, doēurmak: *Ahmet'in pisiēi kuzladı.* (*Eēgridir –İsp.; Çayaēēi *Şavşat –Ar.; *Aēın –El.; -Gaz.; *Göksun, *Bozhüyük, Emirli –Mr.; *Antakya ve köyleri –Hat.) 2.tavuk yumurtlamak (-Mr.; *Antakya –Hat.) (DS VIII / 3022). Batı grubu aēızlarında bu eylemin önses k->g- deēiēimiyle kullanımı yaygındır: **guzula**, **guzla-** koyun yavrulamak (Beyceli *Fatsa –Or.) (BS /133).

gımla- [gunna- 2] yumurtlamak: *Sarı tavık gün aēırđ gımlar* (*Turgutlu – Mn.) [gunna- 2] (Yanpar –İ.) (DS VI / 2046). At yavrusu 'kulun' adından türetilen '**gunna-**' (MAS / 206) ve kuzu adından türetilen **kuzla-** eylemlerinin "yumurtlamak" karēılıēı kullanılması ilginçtir.

gölbez+le- köpek, kedi gibi hayvanlar yavrulamak (Ohulu –Sm.; *Merzifon ve evresi –Ama.) (DS VI / 2141). Bu eylem iēteē çatı ekini alarak baēka bir kavramı karēılamıētır:

gölbez+le-ē- köpek, kedi gibi hayvanlar iftleēmek (Ohulu –Sm.) (DS VI / 2141)

malak+la- (I) manda yavrulamak (Kumdanlı *Yalvaç, Nudra *Şarkikaraaēa-İsp.; Oēuz *Acıpayam –Dz.; Yeniköy –Ba.; Fili *Biga –Çkl.; *Kandıra –Kc.) (DS IX / 3109)

tay+la- (III) kısarak yavrulamak (*Maçka ve köyleri –Tr.; *Ermenek –Kn.; *Mut ve köyleri –İ.) (DS X / 3853)

Aēaēıdaki örneklerde yavru adından o yavruyu ve büyüklerini aēırmak anlamında eylemler tretilmiētir:

cc+le-me tavuēu aēırma nlemi (*Elbistan, *Afēin –Mr.) (DS III / 1024).

mana+la- manda aēırmak (-Brs.) (DS IX / 3119).

Ayrıca aēızlarda 'palaz' adından tremiē pek çok eylem bulunmaktadır. Bu eylemler, palazın davranıēlarına benzetilen durum ve davranıēları karēılamaktadır:

¹⁰ **guzla-** bu maddenin altında verilmemeliydi.

palaz+ır- korkmak, ürkmek (Karamanlı *Tefenni –Brd.) (DS IV / 4633)
palaz+ır- (II) korkan, ürken tavuk, kuş vb. hayvanlar çırpınmak, sıçramak (Salda, Güney *Yeşilova –Brd.) (DS IX / 3385)

palaz+ı- (I) [**palazır-** (I)] canlanmak, gelişmek, büyüme (Batı grubu ağızları) (DS IX / 3384, 3385)

palaz+ı- (II) duygulanma nedeniyle kalp çarpmak **palazı-** (III) [**palazla-** (II), **palazlan-**(III)-1,2] 1. hoplamak, zıplamak [**palazlan-**(III)-1] 2. koşmak [**palazlan-**(III)-2] 3. korkarak kaçmak (Sarıkavak –Es.) 4. çocuk çırpınarak yürümeye çalışmak [**palazla-**(II)] 5. çok çalışma nedeniyle yorgun düşmek (DS IX / 3385)

palaz+la-n- (II) 1. çocuk hareketlenmek, yürümeye çalışmak (-Brd.) 2. kuş uçmaya başlamak, uçacak duruma gelmek (Batı grubu ağızları) 3. büyüme, büyümeye başlamak (insan ve hayvan için) (Batı, Doğu grubu ve Rumeli ağızları) (DS IX / 3385).

palazlan- 1. kuş yavrusu az büyüme, uçacak duruma gelmek. **palazlan-** [**palazı-**, **palazlanmağ**] 2. çocuk gelişme, gürbüzleşme (*Yalvaç –İsp.) [**palazı-**] (Tahtacı –İsp.) [**palazlanmağ**] (Uluşiran *Şiran –Gm.) (DS IV / 4634). Bu türevin “büyümek, gelişme yanında “zenginleşme” anlamı da bulunmaktadır (Beyceli *Fatsa –Or.) (BS /174).

palaz+la-ş- irileşme, güzelleşme, gelişme (*Düzce –Bo.) (DS IX / 3385).

Anadolu ağızlarında yaygın olarak “filizlenme, yeşermek” anlamında **cüçük+le-n-** eylemi ve değişkeleri bulunmaktadır (DS III / 1024).

Yavruların korunup barındırıldığı yer adları da, yavru adlarına getirilen {+llk} ekiyle kurulmuştur:

buzagı+lık buzağı koymaya mahsus yer (*Araç –Ks.) (DS II/809). Bu türev “ot ve otlak” anlamlarında da kullanılmaktadır: **buzagılık** [**buzagılık**, **buzalık**, **buzalık**] 1.dağda, taşların arasında biten, çayıra benzeyen bir ot (Çeltek *Yeşilova –Brd.; -Ba. ve çevresi; Alayunt –Kü. 2.yakın çayırılık, otlak (-Ba. ve çevresi; -Ky.; -Ed.; *Vize –Krk.; Büyükmanika Saray –Tk.) [**buzagılık**] (Emirdağ –Af.; Ballı *Malkara –Tk.; -Ml.; -Krs.) [**buzalık**, **buzalık**] (Bağıllı *Eğridir –İsp.; Yukarıseyit *Çkl. –Dz.; Ceylanköy *Lüleburgaz –Krk.) (DS II / 809).

dana+lık [**danalılık**] 1.ahırda buzağıları koymak için yapılan yer 2.dana sürüsü (DS IV / 1356)

guzu+lık [**guzluk**] küçük kuzuların kapatıldığı yer (Uluğbey *Senirkent –İsp.) [**guzluk**] (Uzuncaburç *Silifke –İç.) (DS VI / 2205).

kuzluk (I) kuzu ve oğlak barındırılan küçük ağıl (Batı grubu ağızları) (DS VIII / 3022).

kuzuluk [kuzluk] 1.duvara gömme yapılan yatacak yer (-Kr. ve köyleri) (DS XII / 4575) 2. ahırda kuzulara ayrılan yer (-Kr. ve köyleri) [**kuzluk**] (Aşağı Yaylabel –İsp.; Pınarlıbelen *Bodrum –Mğ.) (DS XII / 4575).

kotak+luk küçük mandaları koymak için ahırda ayrılan yer (Kızılköy *Manyas, *Bandırma –Ba.) (DS VIII / 2935).

{+Ilk} ekinin yer adı yapma görevi, yavru adları ile türetilen organ adlarında da görülmektedir:

kulun+luk hayvanın dölyatağı (*Eğridir –İsp.; -Gaz.; *Bor –Nğ.; -Kn.) (DS VIII / 2998) .

kuzu+luk (I) hayvanlarda dölyatağı (Tokat –Es.; *Maçka –Tr.; -Gaz.) (DS VIII / 3023).

{+Ilk} eki araç adı yapma göreviyle yavru adlarına da gelmektedir:

kuzu+luk (II) akarsuda balık avlamak için yapılan kamıştan tuzak (Belevi –İz.) (DS VIII / 3023)

kuzu+luk (III) [kuzuluk kapısı] 1. büyük kapıların ortasındaki küçük kapı: *Kuzuluktan girdim* (*Tire –İz.; *Bor –Nğ.) [**kuzuluk kapısı**] (*Merzifon –Ama.) (DS VIII / 3023). Eski Anadolu Türkçesinde de, “ortasında ayrıca küçük bir kapı bulunan büyük kapı” anlamında, sıfat tamlaması biçiminde kurulmuş ‘**kuzulu kapı**’ birleşik adı geçmektedir (TS IV / 2764).

toklu+luk ilkbaharda yaşını dolduracak kuzuyu almak üzere sonbahardan verilen para (*Gürün –Sv.) (DS X / 3949) örneğinde de +Ilk eki bir şey için ayrılmış anlamı katmaktadır.

Ayrıca Erzurum’da {+Ilk} ekiyle türetilmiş, “dana sürüsü; küçüklük, çocukluk” anlamlarında **dana+lıh** ve “kuzuluk; otlağa giden kuzu sürüsü” anlamında **guzu+luh** türevleri de bulunmaktadır (EİA III / 70, 150).

Yavru adlarına gelen {+mAn} ekiyle, küçüklük ve dişilik kavramı verilmektedir. Ayrıca bu ekle küçük yaşta yavruleyen hayvanları karıştıran adlar türetilmektedir:

düğüş+men bir yaşını geçmiş dişi dana (Mersin) (MAS / 129).

oğlak+man bir yaşındaki oğlak (Ayvalı *Sivrihisar –Es.) (DS IX / 3267).

oğlaman (<oğlak+man) [**oğşaman**] bir yaşındayken yavruleyen koyun ya da keçi (Batı grubu ağızları) (DS IX / 3267).

toklu+man bir yaşında kuzulayan koyun (-Yz.; Karahoca *Haymana –Ank.; Acıgöl –Nş.; -Nğ.; İçeri Çumra *Çumra –Kn.) (DS X / 3949) **toklu+man** 1.bir yaşında doğuran koyun (Salman *Akkuş –Or.) 2.koç isteyen koyun (Afşar, Pazarören *Pınarbaşı –Ky.) (DS XII / 4766).

taniş+man yeni doğan domuz yavrusu (-Ada.) (DS X / 3820) *tanaşman* bir yaşında domuz yavrusu (Boynuyoğun –Ada.) (DS X / 3819)

Hayvan yavrularına verilen adların yapımında kullanılan eklerden biri de {+lak} ekidir (Eren, 1999: 399):

tay+lak (I)1. yeni doğmuş at yavrusu (Batı) 2. biniye gelmiş iki yaşında at yavrusu (-Gaz.; -Nğ.).

‘**Oğul**’ adından +*duruk* ekiyle türetilmiş *oğul+duruk* (I) 1.dölyatağı (*Bergama –İz.) 2. soy sop (-Uş.; -Kn.) (DS IX / 3270) sözcüğü de yavru adıyla kurulan bir başka türedir.

Hayvanların gebe olduğu da, yavru adlarından türemiş eylemlere {-CI} ve {+(y)IcI} eki getirilerek belirtilmektedir:

balaklacı (<bala+k +la-cı) gebe manda (*Niksar ve köyleri –To.; *Ünye ve köyleri –Or.) (DS II / 498)

buzalacı (<buzağı+la-cı) “gebe inek, manda, gebe hayvan” (Fethiye / Muğla) (MİAS / 61) *buzalacı* doğumu yakın olan (inek ya da koyun) (Beyceli *Fatsa –Or.) (BS / 55).

bortlacı [*bodlacı*, *bortlayıcı*, *botlacı*, *botlaçı* (<botu+la+çı), *botlayıcı* (<botuk+la-y-ıcı), *börtleci*] gebe deve (Batı grubu ağızları) (DS II / 741). Eski Anadolu Türkçesinde bu türevin ‘*botlacı*, *potlacı*’ “gebe deve” biçimleri bulunmaktadır (TS I / 642).

enikleci (<enik+le-ci) gebe kalmış köpek ve kedi (Bağlıllı *Eğridir –Isp.) (DS V / 1758).

gunnacı [*gumlacı*, *gunlayıcı*, *gunnayıcı*, *kulunlayıcı* (<kulun+la-y-ıcı)] gebe hayvan (Genel olarak bütün ağızlarda) (DS VI / 2196). Kulun, at yavrusu olduğuna göre, *gunnacı* türevinin temel anlamı da “gebe (at)” tır (Beylice *Fatsa –Or.) (BS / 131). Eski Anadolu Türkçesi’nde “gebe” anlamında ‘*kunlacı*, *kunnacı*, *kulunlacı* (<kulun+la-cı)’ biçimleri bulunmaktadır (TS IV / 2731). Orta Türkçe’de de *kulnaçı kısırak* “doğuracak kısırak” (DLT I /491-10) biçimi geçmektedir.

kuzlacı gebe koyun, keçi ve vb. hayvan (-Çr.; -Mr.) (DS XII / 4575) *kuzlacı* [*kozlaç*, *kuzlak* (II), *kuznacı*, *kuzulacı*] (<kuzu+la-cı) gebe, doğuracak hayvan (Genel) (DS VIII / 3022) *guzlacı* gebe hayvan (DS VI / 2196). Ordu’da *guzlacı* türevinin asıl anlamı “gebe, doğumu yakın koyun” anlamı da geçmektedir (Beyceli *Fatsa –Or.) (BS / 133). Eski Anadolu Türkçesinde “kuzlayacak” anlamında ‘*kuzlacı*’ adı geçer (TS IV / 2764).

Ayrıca, gebe hayvanlar yavru adalarına {+II} eki getirilerek de adlandırılmaktadır:

kulun+lu [kolun-2, kulunatçı, kulunlacı, kulunnacı, kumacı, kunlacı, kunnacı, kunnuyucu, kurnacı] karnında yavrusu olan at, eşek vb. hayvan (Doğu-Batı grubu ağızları karışık olmakla birlikte Batı grubu ağızları ağırlıklı) (DS VIII / 2998).

bala+lı 1. gebe hayvan (*Erciş –Vn.) 2. yavrusu olan hayvan: *Balalı karga bal yemez.* (*Erciş –Vn.) (DS II / 498).

buzalu buzağısı olan (inek) (Beyceli *Fatsa –Or.) (BS / 55).

Anadolu’da yavru adlarının başka türevleri de bulunmaktadır.

dana +lı boğaya gelmemiş inek (Nefsiköseli *Görel –Gr.) (DS IV / 1356).

dana+cı çoban, dana çobanı (Gümüşhacıköy *Merzifon –Ama.; Çukurova –Ada.; -İç.) (DS IV / 1355)

döl+cü kuzu ve oğlak sürüsünü gütmek için özel olarak tutulan çoban (Sarı *Merzifon –Ama.) (DS IV / 1576)

***döl+cek* (II) [dölecek]** kuzunun doğduğunu haber veren, müjdeleyen çobana sahibinin verdiği bahşiş (*Gürün –Sv.) [**dölecek**] (Pekin *Kelkit –Gm.) (DS IV / 1576).

Yavru adlarının türevlerinden verilen bu kadar örnekle bu adların kavramlaştırma açısından önemi yeterince tanıklandı sanırım. Anadolu’dan benzeri örnekleri çoğaltmak mümkündür.

4. İkilemelerde Yavru Adları

Türkçenin önemli bir anlatım özelliği olan ikilemelerde de yavru adlarına rastlanmaktadır. Aşağıdaki ilk iki örnekte aynı kavram alanına giren karşıt anlamlı sözcükler yan yana getirilerek bir gösterge oluşturulup yeni kavramlar karşılanmıştır:

anaç bülüç çoluk çocuk, büyük küçük, evcek (Doğanbey *Beyşehir-Kn.) (DS I / 246).

anası danası can sıkıcı kalabalık, ziyaretçi (*Düzce-Bo.) (DS I / 253). Bu ikileme Fatsa’nın Beylice Köyünde de “büyük küçük, ailece” anlamında geçmektedir (BS / 28).

dana doluh “çoluk çocuk; beceriksiz kimseler” (EİA III / 70). Gemalmaz, ***doluh*** sözcüğünü Eski Türkçe ***tolğuk*** sözcüğünden getirmektedir (EİA III / 81). Bu sözcük Eski Uygurca ***tolkuk*** “yüzme tulumu, torba” (EUTS / 245) anlamındaki sözcük olmalıdır.

Aşağıdaki ikileme örnekleri de yakın anlamlı, ses uyumlu yavru adlarıyla kurulmuştur:

celik cücük [cellik cücük, cello cillo] çoluk çocuk (Babik *Pötürge –Ml.) (DS III / 873).

ecik cücük ufak, çürük, ezik (Kumdanlı *Yalvaç –İsp.) (DS V / 1661) **ecik (VI)** köpek yavrusu (Devri Bucak –Brd.) .

ecük cücük birkaç küçük çocuğun bir arada bulunması (Erkinis *Yusufeli, Çavdarlı *Şavşat –Ar.) (DS V / 1663).

ecük becük çok küçük çocuklara verilen isim (-Rz.) (DS V / 1663) **beçik** 1.keçi yavrusu, oğlak (DS II / 593).

enük cücük çoluk çocuk (Beylice *Fatsa –Or.) (BS / 93).

ürük cücük 1. soy sop (Salman *Akkuş –Or.) (DS XII / 4795) 2.çoluk çocuk (Salman *Akkuş –Or.) (DS XII / 4795).

ürüğü cücüğü çoluğu çocuğu, soyu sopu (DS XI / 4070).

Son iki örnekteki ‘ürük’ sözcüğü, ‘uruk’ adının ünlülerinin incelmış biçimi olmalıdır: **uruk** oba, aile (-İst.) (DS XI / 4041). **uruk** 1. ırk, soy, sülale, hanedan, aile, nesil 2. aşiret kolu, boy, oymak (TS VI / 3977).

Yavru adlarının yinelenmesiyle kurulan ikilemeler, hayvanları çağırma ya da kovalama ünlemi olarak kullanılmaktadır:

“keçi yavrusu” anlamındaki **beçi** adının yinelenmesiyle **beçi beçi** “keçileri veya köpekleri çağırma ünlemi” (-Brd.; *Şereflikoçhisar –Ank.; Doğanbey *Beşşehir –Kn.) (DS II / 593) oluşturulmuştur.

bici bici (II) [bıcı bıcı (II), bıcık bıcık, bıçı bıçı, bicik bicik (I), biç biç, biçi biçi, biçik biçik (II), biji biji, bijo bijo, bücik bücik, bücü (II), bücü bücü –2, bücük bücük, büş büş] 1. hayvanları çağırma ve kovalama ünlemi (Batı grubu ağızları ağırlıklı) (DS II / 680). DS’nin II. cildinde bu ikilemelerin hangi hayvanları çağırma ve kovalama ünlemi olarak kullanıldığı belirtilmemiş; fakat “buzağı ve dana” karşılığı olarak “**bicik, bici, biçik ve bücük**” sözcükleri bulunmaktadır (Bkz.: İnek Yavrusu maddesi). Derleme Sözlüğü’nün XII. Cildinde ‘**bücü bücü**’ ikilemesinin “buzağı çağırma ünlemi” olduğu belirtilmiştir: **bücü bücü** buzağı çağırma ünlemi (Dereçine *Sultandağı –Af.) (DS XII / 4467).

puçi puçi [puç puç] dana çağırma ünlemi (Çavdarlı -*Şavşat –Ar.) [puç puç] (Çayağzı *Şavşat, Bağlıca *Ardanuç –Ar.; Oltu –Ezm.) (DS IX / 3482) **puçi** bir yaşına kadar inek yavrusu (Niğzivan *Yusufeli –Ar.) (DS IX / 3482)

bidi bidi (II) [bıdı bıdı -3] 1. deveyi, deve yavrusunu çağırma ünlemi (Batı grubu ağızları) 2. kaz yavrularını çağırma ünlemi (*Merzifon –Ama.; Lüleburgaz –Krk.) (DS II / 688) [bıdı bıdı -3] (*Çarşamba –Sm.) 3. köpek çağırma ünlemi (Çayağzı *Şavşat –Ar.; Çepni *Gemerek –Sv.) (DS II / 688).

bidi bidi (III) küçük, küçücük (-Kü.; *Elmalı –Ant.) örneğinde küçüklük kavramı pekiştirilmiştir.

bili bili tavuk çağırma ünlemi (*Güdül ve Köyleri – Ank.) (DS XII / 4459) **bili (I)** civciv (-Tr.; Yolbaşı –Rz.; Yazıgınlık *Mucur –Krs.) (DS II / 678).

bodi bodi 1. manda ve yavrusunu çağırma ünlemi (Dereçine *Sultandağı – Af.) (DS XII / 4461) (DS XII / 4461) **2.** çocuk dilinde manda (DS XII / 4461) (DS XII / 4461) **bodü bodü** mandaları çağırma ünlemi (-Nğ.; Dumlupınar *Beyşehir –Kn.) (DS II / 718).

dügüş dügüş [dügüş dügüş] inek, öküz vb. hayvanları çağırma ünlemi (Batı grubu ağızları) (DS IV / 1626).

kıdık kıdık [kıcı kıcı -2, kıcık kıcık, kıdı kıdı -2] köpek çağırma ünlemi (Batı grubu ağızları) (DS VIII / 2787) **gıdık gıdık [gıdırık gıdırık]** köpek çağırma ünlemi (Kozluca –Brd.) **[gıdırık gıdırık]** (Kozluca –Brd.) (DS XII / 4508)

kırı kırı eşek çağırma ünlemi (Kozluca –Brd.) (DS XII / 4555)

kuruk kuruk [kūroh kūroh] at ve eşek yavrularını çağırma ünlemi (*Yusufeli –Ar.) (DS VIII / 3011) **[kūroh kūroh]** (*Afşin –Mr.) (DS VIII / 3012).

Anadolu ağızlarında bu tür ikileme örnekleri de boldur.

5. Yavru Adlarının Seslenme Ünlemi Olarak Kullanımı

Yavru adları ikilemeler yanında, tek olarak da, hayvanları çağırma, durdurma ve kovalama ünlemi olarak kullanılmaktadır:

büdü (II) deve yavrusunu çağırma ünlemi (Saçıkartalı *Fethiye –Mğ.) (DS II / 812).

danaaş [danaş (I)] danaları kovalama ünlemi (Oğul –Ks.) (DS IV / 1355) **[danaş (I)]** (Dere –Ks.) (DS IV / 1355).

gılık (IV) keçi yavrularını çağırma ünlemi (Danışman *Fatsa –Or.) (DS VI / 2043).

kırr eşek durdurma ünlemi (*Kula –Mn.) (DS XII / 4556).

kırrey eşek çağırma ünlemi (Kozluca –Brd.) (DS XII / 4556).

ekdi (I) 4. oğlak (Kızıltı, Çamlıbel *Artova –To.) **ékde (I) [ekti (I)-5]** keçi vb. hayvanları çağırma ünlemi (Darıveren *Acıpayam –Dz.) (DS V / 1691).

6. Birleşik Sözcükler ve Başka Söz Öbekleri

Bilindiği gibi Türkçede kavramlaştırmanın türetme yanında bir başka yolu da birleştirmedir. Temel söz varlığının üyelerinden olduğu için hayvan adları pek çok birleşik sözcüğün yapısında yer almaktadır. Anadolu ağızlarında hayvan adlarıyla olduğu kadar yavru adlarıyla kurulan birleşik sözcükler de bulunmaktadır.

Karşılıkları kavramlar açısından bu birleşik adlar değerlendirilecek olursa, bunların bitkiler başta olmak üzere, başka canlılar, hava durumu ya da yağış biçimi, zaman dilimleri, yaralar, çok azının da soyut kavramlar olduğu söylenebilir.

6.1. Yavru Adlarıyla Kurulmuş Birleşik Adlar

Yavru adlarıyla kurulan birleşik adların büyük bir bölümü, biçim açısından birer belirtisiz ad tamlamasıdır. Bu tamlamaların tamlayanı yavru adyken, çoğunun tamlananı da bir organ adıdır:

danaağzı danaburnu denilen böcek (Berketli *Tavas –Dz.) (DS IV / 1355).

danadişi [**danadiş**, **danagıran**¹¹(**I**), **danakıran**] danaburnu (İsabey *Çal -Dz.; *Tire –İz.; Kınık *Kırkağaç –Mn.; -Çr.; *Merzifon köyleri –Ama.; -Ezc.) [**danadiş**] (Çıtak *Çivril –Dz.) [**danagıran (I)**] (*Ünye –Or.) [**danakıran (I)**] (-Sm.) (DS IV / 1356)

tanaburnu bitkilerin köklerini kesen zararlı bir böcek, danaburnu (*Bor – Ng.) (DS X / 3818)

danabacağı iyilik yapmak isteyen kimseye verilen ad (Uluşiran *Şiran –Gm.) (DS IV / 1355).

danaburnu parmakta çıkan bir çeşit çıban: *Parmağımda danaburnu çıktı.* (Bağlılı *Egridir –İsp.) (DS IV / 1355). Bu birleşik ad, Eski Anadolu Türkçesinde de geçmektedir: **ûanaburnı** “parmak uçlarında çıkan dolama” (TS). Ölçünlü dilde **danaburnu 1.** “toprak içinde yaşayıp bitkilere, köklerini keserek zarar veren bir böcek, kök kurdu” anlamında böcekbilimi, **2.** “aslanagzı çiçeği” (Tü.S./337) anlamında da bitkibilimi terimi olarak geçmektedir. Aynı dilbirliği içinde, aynı gösterenin göstereni aynı olmakla birlikte gösterileni aynı olabilmektedir.

danadaşyağı su içinde yaşayan, yeni doğmuş kurbağa yavrusu (Bağlılı *Egridir –İsp.) (DS IV / 1356).

danataşığı çamsakızı (DS IV / 1357).

danamemesi (I) **1.** bir çeşit kara üzüm **2.** çiğdem gibi bir bitki (DS IV / 1356).

danamemesi (II) insan ve hayvanlarda olan büyük çıban (DS IV / 1356).

tanagözü bir çeşit yün dokuma örneği (Orhana *Anamur –İç.) (DS XII / 4736).

danabaklası koca bakla, iç bakla, tane bakla (Yakademirciler, Aliköy *Çaycuma –Zn.) (DS IV / 1355).

guzudişi (I) küçük taneli dolu (Çanıllı *Ayaş –Ank.; *Bor –Ng.) (DS VI / 2205).

¹¹ ‘danagıran’ ve ‘danakıran’ adları bu maddeye yanlışlıkla girmiş görünüyor. Anlamını karşılaştırmak için bkz.: arka sayfada yer alan ortaçlarla kurulan birleşik adlar arasındaki ‘danakıran’ sözcüğüne.

guzugulağı [guzukulağı] kayalık ve fundalık yerlerde yetişen, ekşi yaprakları olan bir bitki (Uluşiran *Şiran –Gm.; Sarıhamzalı *Sorgun –Yz.) [**guzukulağı**] (Bağıllı *Eğridir –Isp.) (DS VI / 2205).

kurtkulağı [kuzubaşı, kuzukemirdi, kuzukişnişi, kuzukulağı] geniş yapraklı, kalın köklü yenilen bir bitki (Kızılk, Çamlıbel *Artova –To.; *Elbistan –Mr.; Çepni *Gemerek –Sv.; -Yz.) (DS VIII / 3010) [**kuzubaşı**] (Gönen –Isp.), [**kuzukemirdi**] (Kurna, Şamandıra *Kartal –Isp.) [**kuzukişnişi**] (*Bozkır –Kn), [**kuzukulağı**] (Gönen –Isp.) (DS VIII / 3010).

kuzuböpreği sert taneli, siyah, yuvarlak bir çeşit üzüm (-Kn.) (DS VIII / 3022)

kuzudili bir cins bitki (Tavaklı *Ezine –Çkl.) (DS VIII / 3022).

kuzudişi [kozazau](I) yüz yaşını geçen insanlarda çıkan diş (-Rz.; Palha *Divriği –Sv.; *Bor –Nğ.; Aslanköy *Mersin *Mut –İç.) [**kozazau**](Karaçay aşireti, Başhöyük *Kadınhanı –Kn.) (DS VIII / 3022) **kuzudişi** yüz yaşından sonra insanlarda çıkan diş (-Çr.; -Yz.) (DS XII / 4575).

kuzudişi (II) dolu (-İz.; *Demirci *Salihli –Mn.; Göynük –Brs.; *Sivrihisar, Tokat –Es.; -İst.; *Bor –Nğ.; *Ereğli –Kn.) (DS VIII / 3022)

kuzugöbeği bir çeşit mantar (Batı grubu ağızları) (DS VIII / 3022).

taydişi ince, dilim dilim yapraklı; küçük, beyaz çiçekli, böreği yapılan bir ot (Kurtçukuru / Tarsus) (MAS / 351).

toklubaşı [tohlubaşı] yemeği yapılan bir çeşit ot (Batı grubu ağızları) (DS X / 3949).

toklubaşı bir çeşit kır bitkisi (*Bor –Nğ.) (DS XII / 4766).

oğulbalı (II) çok güzel, eksiksiz (Salman *Akkuş –Or.) (DS IX / 3270)

oğlakevsini toprak altında, üstü örtülü altı gübreli, yeni doğmuş oğlak barınağı (Söğüt, Honaz –Dz.) (DS IX / 3267).

oğlakgelini kuşluk, öğleye kadar (Yenice –Mğ.) (DS XII / 4609).

oğlakkarası kara üzüm (-Ur.) (DS IX / 3267).

oğlanyatağı dolyatağı (-Kn.) (DS IX / 3268).

subuzağısı suda yaşayan bir çeşit hayvan (Karamanlı *Tefenni –Brd.) (DS XII / 4706).

cüçük ayı şubat ayı (-Gm.) (DS III / 1024).

Yavru adlarıyla kurulan birleşik adlardan bir bölümü de aslında belirtisiz ad tamlaması biçimindeyken, bu tamlamalarda iyelik eki kullanılmayarak eksiltiye gidildiği görülmektedir:

danadaşak tohumu tesbih taneleri gibi olan bir çeşit bitki (DS IV / 1355).

danagöz (I) [*danagözü*] bir çeşit ekşi, kara, sulu üzüm (*Dinar –Af.; *Sarayköy köyleri –Dz.; *Safranbolu –Zn.) [*danagözü*] (Gönen –Isp.; Ekse *Çal –Dz.) (DS IV / 1356).

danagöz (II) **1.** iri patlak göz **2.** iri patlak gözlü adam (DS IV / 1356).

oğlakbaşı kuyruklu yıldız (-Es.) (DS IX / 3267).

Aşağıdaki ad öbekleri de sıfat tamlaması biçiminde kurulmuştur:

enik kapı [*enikli kapı*, *ennikli kapı*] eski han ya da köy evleri kapılarının ortasında, girip çıkmaya yarayan bir kişilik küçük kapı (*Kilis –Gaz.; -Mr.; *Dört Yol –Hat.; -Ada.) (DS V / 1753). Bu örnekte, **1.enikli kapı** biçimine dayanarak {+II} ekinin kullanımdan düşürüldüğü **2. enik** adının ‘küçük’ anlamıyla kullanıldığı düşünülebilir.

Yavru adıyla kurulan birleşik adlardan bir bölümü de, yapı açısından birer ortaç (sıfat-fil) öbeğidir. Bu birleşik sözcükler, bir başka canlıya, varlığa ya da nesneye ad olabildiği gibi, hava durumunu, yağış biçimini de bildirebilmektedir:

danabağırdan **1.** iri karıncaya benzeyen ve ısırınca çok acıtan bir çeşit böcek (*Antakya –Hat.) **2.** insanın bir yerine çarpınca çok acıtan bir hayvan, deniz yıldızı (Babakale *Ayvacık –Çkl.) **3.** çalılarının büyük dikenleri (Kaya *Fethiye –Mğ.) (DS IV / 1355) *danabağırdan* **2.** dokunduğu zaman deriyi yakan bir çeşit ot (AA / 84)

danabögürten büyük değnek (-Yz.) (DS IV / 1355).

danabuyduran şubat, mart aylarındaki güneşli fakat çok soğuk hava (*İskilip –Çr.; -Ama.; *Niksar –To.; Mutmur *Arapkir –Ml.; Başlanmış *Dört Yol –Hat.; *Osmaniye –Ada.)

danabüzen dolu (Aliköy *Çaycuma –Zn.) (DS IV / 1355).

danadöğen haylaz delikanlı, genç erkek (*Fethiye köyleri –Mğ.) (DS IV / 1356).

danagran bulutlu, soğuk hava (Sürez *Bozdoğan –Ay.) (DS IV / 1356)

danakaldıran **1.** kuzgun **2.** akbaba (DS IV / 1356).

danakıran (II) [*danagıran (II)*] **1.** ilkbaharda biten sarı çiçekli bir bitki, çiğdem **2.** kar çiçeği.

danakıran (III) **1.** batıdan esen şiddetli rüzgâr **2.** kuzeybatıdan esen soğuk rüzgâr (*Ayaş –Ank.) **3.** güneybatıdan esen rüzgâr **4.** doğudan esen rüzgâr (DS IV / 1356).

*dorumbağır*dan deve yününden yapılan kilim (*Fethiye Köyleri –Mğ.) (DS IV / 1566).

mozubuyduran güneybatıdan esen soğuk yel (Kılandiras *Sandıklı –Af.) (DS IX / 3212)

oğlakkıran 30-31 Mart ve 1 Nisan günlerine verilen ad (Bayburt *Selim –Kr.) (DS XII / 4609)

oğlakkıran kuzeybatıdan esen yel, karayel (-Yz.; *Pınarbaşı –Ky.) (DS IX / 3267)

6.2. Ad Tamlaması

Derleme Sözlüğü'nde yukarıda verilen kalıplaşmış birleşik ad oluşturan örneklerin dışında, yavru adlarıyla kurulan ad tamlamaları da bulunmaktadır. Birkaç örnek verelim:

buzacağı sığırı buzağı, dana, eşek, tay vb. hayvanlardan oluşan sürü (Dereçine *Sultandağı –Af.) (DS XII / 4466).

cavırın eniği-cavırın dölü hakaret anlamında düşmanın çocuğu, gâvur çocuğu (FDD / 73).

döl ağılı kuzu ve oğlakların götürülmeden önce toplandığı, etrafı çalılarla çevrili yer (-Çr.) (DS IV / 1576).

döl düşme zamanı koyun, keçi vb. hayvanların yavrulama zamanı (Tavusker *Oltu –Ezm.) (DS IV / 1576).

döl ayı hayvanların yavrudıkları mart, nisan ayları (Hem Batı hem de Doğu grubu ağızlarında geçmektedir.) (DS IV / 1576).

döl başı sürüde ilk doğan kuzu, oğlak (*Akkuş –Or.; Kötüre, Türkçayırı, Sevin *Afşin –Mr.; *Gürün –Sv.) (DS IV / 1576).

oğul balı 1. baharda çıkan arı yavrularının yaptığı beyaz ve iyi bal (Genel olarak bütün ağız gruplarında geçmektedir.) (DS IX / 3270).

6.3. Birleşik Eylemler

Yavru adlarıyla kurulan birleşik eylemler daha çok, yavrulamak, yavruyu düşürmek anlamlarında kullanılmaktadır:

cücük çıkar- civciv çıkarmak (*Artova –To.) (DS III / 1024).

cücük yetir- kuluçkaya yatırmak (*Artova –To.) (DS III / 1024).

döl al- hayvan gebe kalmak (Batı grubu ağızları) (DS IV / 1576).

döl at- gebe hayvan yavrusunu düşürmek (-Kü.; -Nğ.) (DS IV / 1576).

döl çık- doğacak yavruların hepsi doğmak (İrişli, Bayburt, *Sarıkamış, *Selim-Kr.) (DS IV / 1576).

döl dök- 1. ilkbaharda hayvanlar yavru olmak (Genel) 2. kavun, karpuz, hıyar ve sebzeler ürün vermeye başlamak (Genel olarak bütün ağız gruplarında geçmektedir) (DS IV / 1576).

döl düş- koyun, inek vb. hayvanlar yavru olmaya başlamak (İrişli, Bayburt *Sarıkamış, *Selim –Kr.) (DS IV / 1576)

kulun at- at yavru düşürmek (-Kr.) (DS XII / 4571) **kulun at-** [**kolun at-**, **kulumla-**, **kulun at-**] at, eşek vb. hayvanlar yavru düşürmek (Batı grubu ağızları ağırlıklı) (DS VIII / 2997, 2998). Sözcüğün g-'li biçiminin bulunması da doğaldır: **gulun at-** (At) yavru düşürmek (Beyceli *Fatsa –Or.) (BS / 131).

küçen ol- köpek çiftleşmek (-Çr.) (DS XII / 4575) **köçen ol-** köpek, kedi çiftleşmek istemek (*Gürün –Sv.) (DS VIII / 2947) **küçen ol-** köpek çiftleşmek istemek: *Bizim köpek küçen olmuş* (Batı grubu ağızları) (DS VIII / 3024).

oğlak yak- yavrusu olmayan keçilere başka bir oğlağı kendi yavrusu gibi alıştırmak (Güney *Yeşilova -Brd.) (DS IX / 3267).

7. Deyim Aktarması (Metaphor) ve Benzetmeler

Bilindiği gibi, deyim aktarması, iki varlık karşılaştırılıp, aralarında benzerlik kurularak varlıklar arasında baskın olanın adının diğerine verilmesidir. Hayvan yavru adları da baskın öğeler arasında yerini almış, pek çok deyim aktarmasının aracı olmuştur. Çoğu kez insanlar kendisini doğrudan değil, hayvanlar aracılığıyla anlatmıştır. Beş duyu, akıl - mantık ve hayal gücüyle, hayvanlarla insanlar ya da diğer varlıklar arasında biçimce ya da nitelikçe benzerlikler kurulmuş, bu benzerlikler de amaç ile araç arasında ilişki ögesi olarak kullanılmıştır.

Yavru adlarının hemen hepsi çok anlamlıdır. Hayvandan nesnelere aktarmalar da görülür: **sipa 1.** üç ayaklı merdiven (Cumalıkızlık –Brs.; -Yz.) **2.** bir çeşit sehpa (-Af.; -Yz.; *Yatağan –Mğ.) **3.** deri kurutmak için kullanılan sehpa (-İst.) (DS X / 3613) örneğinde olduğu gibi. Kümes hayvanlarının ve kuşların yavrusunun adı, doğadaki diğer küçük varlıklara da aktarılmıştır: **cüçük (I)-4.** küçük, körpe, **cüçük (II) 1.** tomurcuk, **4.** meyve ve sebzelerin en küçüğü, **cüçük (VII)** çekilmiş ince bulgur (DS III / 1022,1023,1024). Örneklerini çoğaltmak mümkündür; ancak burada zaman sınırını aştığımız için yavru adlarının bütün anlamlarına değinemeyeceğiz. Yalnızca hayvan yavru adlarının insan yavrularına aktarımı üzerinde duracağız. Anadolu'da hayvan yavruları ile insan yavrularını kimi nitelikleri arasında benzerlikler kurularak hayvan yavrularının adı insanların yavrularına aktarılabilir. Orta Türkçe'de **çocuk** adının “domuz yavrusu” anlamındayken, Anadolu Türkçesi'nde “insan yavrusu” için kullanıldığı gibi (Eren, 1999: 96). Demek ki Türkçenin tarihî dönemleri içinde de çocuklar,

evlatlar için hayvan yavru adları kullanılabilmekteydi. **Dede Korkut**'ta Kazan Beyin Oğlu Uruz Beyin tutsak olduğunu anlatan hikâyede, oğlu için yüreği yanan anne Burla Hatun'un, oğlu Uruz için "yavrucuğum, oğulcuğum" yerine deve, at ve koyun yavrularının adlarını sevgi ifadesi olarak kullandığı görülmektedir:

Kaytabanda kızıl deve bundan kiçdi

Qorumları bundan buzlayıp bile kiçdi

Qorumcuğum aldurmışam buzlayayın-mı

Qara qoçda qazılık at bundan kiçdi

Qulunçuğı kişneyip bile kiçdi

Qulunçuğum aldurmışam kişneyeyin-mi

Ağayıldı ağça qoyun bundan kiçdi

Quzıçağı mañrışup bile kiçdi

Quzıçağum aldurmışam mañrıyayın-mı

Oğul oğul diyü buzlayayın mı (DK / D139-6,7,8,9,10,11)

Bu aktarmalardan çoğu sevgi ifadesi, kimileri de aşığılama ifadesi taşımaktadır.

Ayı yavrusu ile şişman insanlar arasında biçim benzerliği kurularak, deyim aktarması yoluyla **abaz** "ayı yavrusu" adı insanlar için de kullanılmıştır: **abaz (III)** şişman, etli, gürbüz (Göremez *Araç -Ks.) (DS I / 13). Kimi insanların yeme ve yürüme biçimleri, bu hayvanlarınkine benzetilerek, 'abaz' adıyla kurulan ikilemeden de yararlanılarak anlatım bulmuştur:

abaz abaz ye- ağzını doldura doldura yemek, obur gibi yutmak (*Sarayköy -Dz.) (DS I / 13).

abaz abaz yürü- büyük adımlar atarak, sallapati yürümek (Medele *Çal -Dz.) (DS I / 13)

ayı balağı 1. ayı yavrusu (Dereçine *Sultandağı -Af.) (DS XII / 4434)

2. kaba, tembel, hantal (Dereçine *Sultandağı -Af.) (DS XII / 4434). Erzurum'da da **ayı balağı** "ayı yavrusu; tombul çocuk" anlamlarında geçmektedir (EİA III / 36).

ayı balağı iri, hantal adam: *Ne dimişler de gızcağızı o ayı balağına virmişler!* (*Bor -Nğ.) (DS I / 416). Deyim aktarması yoluyla 'ayı balağı' insanlar için de kullanılmıştır.

Orta Türkçe'de **bala** "kuş ve hayvan yavrusu" (DLT IV / 64) anlamındayken, ağızlarda **bala (I) [balaca, balaò]** **1.** çocuk, yavru, küçük (DS'ye Anadolu'nun her bölgesinden geçmiş; fakat Mersin'de kullanılmaz) **2.** oğlan çocuğu (Kerkük) (DS II / 496) anlamlarında geçmektedir. Bu adın iyelik ekini alarak sevgi ifade eden

ünlem olarak kullanımını, Anadolu’da Azeri bulunan bölgelerde görmekteyiz: *Ay balam* A yavrum, yavrum! (Taşburun *İğdir -Kr.) (DS I / 410) *balacan 2.* sevgili, canım, yavrum: *Balacan neye hiç gelmisen.* (-Ama. Azeri köyleri; -Kr.) (DS II / 497)

*barak*¹² (I) -4. küçük köpek, fino (Bozan -Es.; *Serik -Ant.) (DS II / 524)
barak (III) çocuk, küçük çocuk (Beyköyü *Dinar -Af.) (DS II / 524).

Erzurum’da *biliyh* “yavru; küçük çocuk; kaz yavrusu” anlamlarında; *buligim* “çağırma sözü: yavrum” olarak geçmektedir (EİA III / 611). Yine Erzurum’da “civciv; yavru (tavuk, hindi vb.) anlamındaki *cücüyh*, iyelik ekiyle seslenme ünlemi ya da sevgi ifadesi olarak, (benim) *cücügüm* “yavrum; evladım” biçiminde geçmektedir (EİA III / 59).

bodik [*boduk* (II)-2] deve yavrusu (-Uş.) [*boduk* (II)-2] (*Emirdağ -Af.) (DS XII / 4461).

boduk (I) Kısa boylu, şişman çocuk (Dereçine *Sultandağı -Af.) (DS XII / 4461).

boduk (I) 1. deve yavrusu 2. ayı yavrusu 3. küçük çocuk (-Bo.) (DS II / 721).

cırık (II) 2. kuş yavrusu (*Boyabat -Sn.) 3. piliç (Istargöz -İz.; *Kandıra -Kc.; -Mğ. ve ilçeleri) (DS III / 929) *cırık* (I) büyümemiş, gelişmemiş (Batı grubu ağızları) (DS III / 929).

celfin (I) [*celhin*, *çelfin*] henüz yumurtlamayan küçük tavuk, piliç (-Gaz.; *Elbistan -Mr.; -Hat. ve ilçeleri; -Sv.; -Ada.; -İç. ve ilçeleri; -Ant.) (DS III / 873) 2. ilk ötmeye başlayan horoz (-Mr.; Mut -İç.) 3. tavuk (-Ky.) *celfin* (II) genç, taze (*Nizip -Gaz.; -Mr.) (DS III / 873). Mersin ağızlarında ‘celfin’, cıvil cıvil genç kızlar için de kullanılır.

cülük “civciv” çocuklar için iyelik ekleriyle sevgi ifadesi olarak kullanılırken, celfin Mersin’de ergenlik çağını geçmiş genç kızlar için kullanılır.

çebiç “bir yaşına ulaşmış oğlak” (Mersin köyleri) adı da, “*çebiç seni*” biçiminde kız çocuklarını tatlı sert uyarı için kullanılmaktadır.

‘*danam*’ paşam, arslanım gibi övgü ifadesi olarak delikanlılara söylenen söz (-Gaz.) (DS IV / 1356) ‘*tanam*’ paşam, arslanım anlamında övgü sözcüğü (-Nğ.) (DS X / 3818). Bu sözcüğün ses açısından Farsça “*dānā*” sözcüğüyle kolayca ilgisi kurulabilir. Ancak, böyle bir yorumun anlam açısından yaşını başını almış insanlar için uygun düşeceğini; iyelik ekiyle delikanlılar için kullanılıyor olması sözcüğün yavru adıyla ilişkilendirilmesi gerektiğini düşündürmektedir. Canlı kaynaklardan aldığımız açıklamalar da, bu düşüncemizi desteklemektedir.

¹² DS’de bu maddeler Romen rakamıyla gösterilmiş; oysa bu maddeler de birleştirilmeliydi. Çünkü biri diğerinin yan anlamıdır.

Mersin köylerinde ise, ‘**tana**’ iyelik eki almadan “böñ, aptal” anlamında hakaret, aşağılama sözü olarak kullanılır.

danaş (II) kadın, kız (Erkilet –Ky.) (DS IV / 1357).

daplak (II) bir yaşındaki dana (DS IV / 1365) **dablak (I)** buluş çağı yaklaşmış olan (DS IV / 1316).

“Deve yavrusu” anlamındaki ‘**köşek (II)**’ adı da, insanlara aktarılarak “torun” anlamını kazanmıştır (*Burhaniye –Ba.) (DS VIII / 2979).

döl (I) 1. çocuk (Ekinözü *Elbistan –Mr.) **2.** erkek delikanlı (Ekinözü *Elbista –Mr.) (DS XII / 4487).

ecik¹³ (IV) küçük çocuk (*Bor –Nğ.) **ecik (VI)** köpek yavrusu (Devri Bucak –Brd.) (DS V / 1661). İkilmede de yer almaktadır ‘ecik’ sözcüğü: **ecik boncuk** çoluk çocuk (*Edremit –Ba.) (DS V / 1661)

Aşağıdaki örnekte de oğlak ve kuzu ile insan arasında karakter ve nitelik açısından bir benzerlik kurulduğu kolayca anlaşılmaktadır:

ekti¹⁴ (I) [ehdi (II), ehti (I), ekdi (I)-1, ekte (I)] 1. anası ölüp de başka bir koyuna alıştırılan ya da elde beslenen kuzu (Batı grubu ağızları) **2.** önüne gelen koyunu emen kuzu (Başpınar Tefenni –Brd.; Gördes ve köyleri –Mn.) **3.**başkasının otlağından geçinen (hayvan) (*Kula –Mn.) **4.** alışkın, evcil (hayvan) **[ekdi (I)-3]** (DS V / 1700). **ekti (II) 1.** asalak, başkasının sırtından geçinen (Batı grubu ağızları) (DS V / 1700) **ekti (III) 1.** anası ve babası olmayan (çocuk) (*Tire, -İz.; Kula –Mn.; Kargı –Çr.; -Nğ.; Milas –Mğ.) **2.** atılmış, bırakılmış (çocuk) (*Tire –İz.; -Nğ.) **3.** Kimsesiz (Büyükcabaca *Senirkent –İsp.; -İz.) (DS V / 1701) **[ekdi (I)-2]** *sorgun –Yz.; Çanılı *Ayaş –Ank.; *Ermenek ve köyleri –Kn.) **[ektioğlak]** (Eymir *Bozdoğan –Ay.) (DS V / 1700)

ekdi (I) 4. oğlak (Kızıltı, Çamlıbel *Artova –To.) **ékde (II) [ekte (II)]** istenmediği halde arkasına takılıp gelen, gölge gibi dolaşan: *Bu ekdeyi getirmesen olmaz mı* (Darıveren Acıpayam –Dz.) **[ekte (II)]** (Navlu *Yeşilova –Brd.) (DS III / 1691) **ekdi (IV) 1.** yetim çocuk (Taşkoprü –Ks.) **2.** yanaşma, piç, öksüz (*Mudurnu –Bo.) **3.** Anası başka kocaya gidince babasının evinde kalan çocuk (-Çkr.) **ekdi (V) 2.** serseri, başiboş (*Senirkent –İsp.) (DS V / 1691)

encek (I) 2. hayvan yavrusu (Tepeköy *Torbalı –İz.; -Ba. ve çevresi; *Gölpazarı –Bil.; -Ama.; -Tk.) (DS V / 1744) **encek (II) [encik (II)]** beş altı yaşına kadar olan çocuk (Tepeköy *Torbalı –İz.; Saka –Kü.; *İnegöl –Brs.; -Bo.; -Ama.; Osmaniye *İlgın –Kn.) (DS V / 1744) **[encik (II)]** (*Karamürsel –Kc.) (DS V / 1744)

¹³ **ecik (IV)** ve **ecik (VI)** maddeleri de DS’de birleştirilmeliydi.

¹⁴ ‘**ekte**’ maddeleri de birleştirilmesi gereken maddelerdendir.

ganik 1. küçük çocuk (Yeniköy –Ba.; Bizmişen –El.; Dombay –Ed.; Çavuşköy *Babaeski –Krk.) **2.** domuz yavrusu (*Biga –Çkl.) anlamlarına gelmektedir.

feriyh piliç; genç kız : “aşşaldan gelirem yüküm eriyhdir
erigin dallari deliyh deliyhdir.

bir emim gızı var teze **feriyh**dir.” (EİA III / 110).

DS’de yer alan “yeni doğmuş kuzu” anlamındaki **göbelle (I)** ile, “1.zekâsı az gelişmiş olan, budala” ve “2. çok zayıf ve güçsüz, cılız” anlamındaki **göbelle (II)** (DS VI / 2116) sesteş değil, aynı sözcük olmalıdır. Bu örnekte de hayvandan insana deyim aktarması söz konusudur.

kelbaş “tüy değiştirmeye başlayan civciv ya da palaz” (Mersin köyleri) (MAS / 251) da ergenlik çağına yeni girmiş erkek çocuklar için de kullanılmaktadır.

kırık 2. eşek yavrusu, sıpa **3.** hafif, hoppa: *Şu kız pek kırık* (Milas /-Mğ.) (MİAS / 195).

kodak [koduk] 1. eşek yavrusu, sıpa (Bulgaristan Türkleri –Kc.; –Çr.; –Vn.; Kerkük) **[koduk] (*Kula –Mn.) 2.** annesinin yanından ayrılmayan çocuk (–Çr.) (DS XII / 4562) **kodak (II) [koduk (II)]1.**dul kadının ikinci kocasının yanına götürdüğü çocuk (*İskilip –Çr.) **[koduk (II)] (Gürün –Sv.; –Ky.) 2.** evlilik dışı dünyaya gelen çocuk (–Brd.) (DS VIII/2896) **kodak (IV)** on iki, on beş yaşları arasında çiftçi yamağı erkek çocuk (–Ezm.) (DS VII / 2897).

kodok (II) üvey çocuk (–Bt.) (DS VIII / 2898).

kurk cücüğü (mec.) annesinin dizinin dibinden ayrılmayan çocuk (Antakya) (AA / 326).

malak (II) şişman, gürbüz (kimse) (*Kemaliye –Ezc.; Çakallı *Seyhan –Ada.). Malak adı, manda, tavşan, ayı yavrusu, buzağı anlamlarındayken insana da aktarılmıştır.

mendek (I) çocuk (Ayvalı *Taşköprü –Ks.) **mendek (II)** tavşan yavrusu (*Boyabat –Sn.)(DS IX / 3160).

moza (I) [mozak (IV), mazalak (I), mazu (III), mozak (I), mozalak (II), mozga, mozu (I)-2; muzak (I), muzu (II)] domuz yavrusu (Batı grubu ağızlarında) **mazak (IV)** (Selanik göçmenlerinde de geçmektedir) (DS IX / 3212) **moza (III) [mozalak (I), muza (I)]1.**çocuk **2.** yaramaz çocuk **3.** sıska çocuk (Zeytinli *Edremit –Ba.), **4.** direngen, ayak direyici (kimse) (Papasköy-Sm.) (DS IX / 3212) **muza (I) 1.**düşman (Hisarcık-Ky.) **2.** cadı (İshaklı *Bolvadin –Af.) **3.** kinci (–Sm.) **4.** arabozucu (*Kurşunlu –Çkr.; Buğabağı –Çr.; –Ama.; Batı gr.) **5.** baş belası (Batı grubu ağızları) **6.** zarar veren, zarar yapan (*Bor –Nğ.; *Mut köyleri –İç.) (DS IX / 3227).

moza 1. yaramaz çocuk (Gölkonak *Şarkikaraağaç –Isp.) **2.** domuz yavrusu (Aşağı Yaylabel –Isp.) **3.** kısa boylu kimse (Melikli, Gümölcine) (DS XII / 4598).

mozuk (I) -2. İkinci kez evlenen kadının ilk kocasından olan çocukları: *Ahmet, Mehmet'in mozigidir.* (*Erciş –Vn.) (DS IX / 3213). Sözcüğün dana anlamı için bkz.: İnek Yavrusu bölümüne.

mucuk (IV) domuz yavrusu (*Çerkeş –Çkr.) (DS IX / 3214) **mucuk (I) 1.** cüce (kimse) (Erenyaka *Akseki –Ant.) (DS IX / 3214).

“Kuş palazı”ndan aktarma ile **palas (I)** büyük çocuk (*Menemen –İz.) (DS IX / 3383) anlamını kazanmıştır. **palaz (I) 1.** güzel, canlı (genç kız için) (*Düzce –Bo.) **2.** gürbüz, şişman (Halidere –Kc.; *Bafra –Sm.) **3.** çirkin, kötü (Koruköy *Yalova –İst.) (DS IX / 3384) anlamlarına da gelmektedir. KKTC’de de **palaz 3.** (mec.) “ergenlik çağına yeni girmiş kız” anlamında da geçmektedir (KTS / 236).

patanak (I) 1. domuz yavrusu (-Bo.) (DS IX / 3408). **patalak (I)** şişman (çocuk için) (Hançerli –Sm.) (DS IX / 3407)

tay (V) 1. babasız çocuk (-Kn.) **2.** üvey çocuk (-Isp.) (DS X / 3850). Bu anlamlarının yanında, Niğde İli Avanos İlçesi Köşektaş köyünde ‘tay’ sözcüğünün, fiziği düzgün, alımlı, neşeli genç kızlar için de kullanıldığını öğrenmiş bulunuyoruz¹⁵.

“At yavrusu” anlamındaki **taylak (III)** erinlik çağına girmiş kız (Gelendost –Isp.) (DS X / 3852) anlamında da geçmektedir.

“Deve yavrusu” anlamındaki ‘daylak’ biçiminin de, insanlara aktarıldığı görülür. Bu ad da çok anlamlı sözcüklerdendir: **daylak (II) 1.** sakalı, bıyığı çıkmamış delikanlı (-Nğ) **2.** ince, uzun boylu (kimse) **4.** baldırı, bacağı açık (kimse) **5.** gelişigüzel büyümüş ve terbiyesiz kalmış, başıboş (kimse) (DS IV / 1389).

taygeldi ikinci kez evlenen kadının beraberinde götürdüğü çocuk (*Fethiye –Mğ.) (MİAS / 263).

toslak (II) bir yaşını geçkin dana (-İç. ilçe ve köyleri) **toslak (I)** yaşından iri görünen, gürbüz çocuk (Batı grubu ağızları) (DS X / 3972) *Hadi toslām üç dene ekmâğ-Âal gel!* (Mersin köyleri). Derleme Sözlüğü’nde sesteş gibi gösterilen bu sözcükler, aynı sözcüktür, ‘**toslak**’ adı, hayvandan insana aktarılarak yan anlam kazanmıştır.

tula (II) 1. köpek yavrusu **tula (IV)** çocuk: *Usandım, bıktım bu tulalardan* (Hacıilyas *Koyulhisar –Sv.) (DS X / 3987)

¹⁵ Bu bilgiyi Doğu Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü hocalarımızdan Prof. Dr. Adnan İnce’den edindim. Bu katkısından dolayı İnce Hocaya teşekkürü bir borç bilirim.

Anadolu’da ‘tülek’ adının, değişik yaşlardaki kekliklere ad olduğunu ilgili bölümde görmüştük, bu adın insanlara aktarıldığında da, değişik yaş grubundaki insanlar için kullanıldığı dikkatleri çekmektedir: **tülek (V)** evlenmemiş, yaşlı kız (Yaka *Datça –Mğ.) (DS X / 4007) **tülek (VI)** efe (-Kü.) **tülek (VIII)** çok genç, delikanlı (-Ant.) (DS X / 4007).

zıplak (III) dana (Sazlıca, Beyağıl –Nğ.) (DS XI / 4375) **zıplak (IV)** on beş yaşındaki erkek çocuk (Belenkeşli –İç.) (DS XI / 4375) **zıplak (V)** uzun boylu (-Nğ.) **zıplak (VI)** -1. hoppa, delidolu (Ahiköy –Mğ.) (DS XI / 4375). ‘Zıplak’ biçimi, **zıbık (VII)** 1. bir yaşında buzağı (Maden, Şıhlar –Nğ.) 2. dana (Temürlü –Krs.) (DS XI / 4364) adının bir türevi gibi görünmektedir.

Halkın ağzından çocuklar için aşağılama, kızgınlık ifadesi olarak **itiş eni**, **eşşek sıpası**, **doğuzun sıpası** gibi ifadeleri de duymaktayız (Ayvagediği / Mersin). ‘**Vay deve vay- Vay ayı, öküz, eşek sıpası vay**’, beceriksiz, görgüsüzce edimlerde bulunan kişiler için söylenir (YDA / 185). **Gâvurun eniği, gâvurun gunnadiği! Hadi ordan itin eniği** (Çorum) (ÇAD / 81, 82). **katr sıpası** “melez, kırma çocuk”. Bir hakaret sözü olarak kullanılır (Antakya) (AA / 322). Bir anne, yaramazlığı nedeniyle kızdığı erkek çocuğuna ‘sıpa’ seslenme ünlemini kullanabilmektedir: **Sıpa, dur hâyle, ıcık!** (Ayvagediği / Mersin). **aç enik** para durumu iyi olmayan, malı mülkü bulunmayan ve bu yüzden sıkıntılar içinde yaşadığı için sağa sola saldıran, yasa ve ahlak dışı eylemlere yönelen kişilere Çorumlular “aç enik” derler (Çorum) (ÇAD / 55). **dul avrat sıpası** babası ölmüş, dul anası tarafından büyütülen, özellikle erkek çocuklar için kullanılan bir deyimdir (*Aman yavrım! O dul avrat sıpasının yanına, terbiyen bozulur*) (Çorum) (ÇAD / 63). **gobel dana** yetim kalmış, dul anası tarafından büyütülen erkek çocuk. Böyleleri sokaklarda, mahalle arkadaşları ile sürekli oynarlar, biraz da yaramaz olurlar (*Gobel danalar gibi sürtücaana, otur da dersine çalış*) (Çorum) (ÇAD / 66).

Sevgi ifadesi olarak da Anadolu’da **kınalı güzum, cülüğüm ya da cülüklerim** geçmektedir. Bir anne oğlunun yaş gününde mutluluğunu dile getirirken, ‘oğlum’ sözcüğünü değil, ‘güzum’u yeğleyebilmektedir: **On yedisine girmiş benim güzum!** (Puğ / Mersin). Hem civciv hem de piliç karşılığı kullanılan **bulli** adı da, “Bullim” biçiminde yavrum, sevdiğim anlamlarında kullanılmaktadır (KKTC) (KTS / 43, 44). Çorum ve çevresinde çocuklar sevilirken, **ğara combam** “manda yavrusu”, **ğara bilicim, tosunum, cücüğüm** seslenme ünlemleri kullanılmaktadır.¹⁶ Kullanıldığı ortam ve duruma göre, çocuklara yönelik olarak, **sıpa** ve **enik** adları sevgi ifadesi de içerir, ses tonuyla da bu ifade belirtilir.

Yavru adlarından türemiş eylemlerde de aktarmalara rastlanır. Ölçünlü dildeki **yumurtla-** eyleminin deyim aktarması yoluyla “uydurup söylemek veya

¹⁶ Bu bilgi de, Çorumlu Hayrullah Layık adlı öğrencimin katkısıdır. Bu katkısından dolayı kendisine teşekkür ederim.

söylenmemesi gereken şeyi açığa vurmak” anlamını kazandığı gibi, Erzurum ağzlarında “(küçükbaş hayvanlar için) doğurmak” **guzla-** (<guzula-) “yalan uydurmak; atıp tutmak” anlamında da geçmektedir (EİA III / 150). Soyut bir kavram böylece somutlaştırılmıştır.

gunna- (<kulunla-) eylemi, çok doğum yapan kadınları aşağılamak için de kullanılır: *Avrat beşinci bebāni doğurmuş, gancık enik gibi gunnuyo* (Çorum) (ÇAD / 19).

Bazen de deyim aktarmasına geçilmez, insanın ya da yavrusunun nitelikleri ile hayvan yavrularınıninki arasında benzerlik kurulur, kendisine benzetilen belirtilir, benzetme yönü verilmez; fakat ‘gibi’ benzetme ilgecinden yararlanır: Çok şişman insanları betimlemek için **potuk gibi** benzetmeleri yapılır, **potuk** domuz yavrusu (Mersin köyleri) (MAS / 307).

dorum gibi uzun boylu ve hantal (KKTC) (KTS / 80).

tosalak gibi genç ve tombul, iri yarı erkek için söylenir (FDD / 117).

deve durumu gibi (daha çok genç kızlar için) genç, güzel, etine dolgun, uzun boylu ve alımlı (FDD / 78).

dombay danası gibi çok şişman, yaşından ve olması gerekenden daha iri daha tombul (FDD / 79).

günsüz oğlak sesi gibi zayıf ve iyi çıkmayan ses için söylenir (Zamansız doğan oğlağın sesi cılız ve az çıkar) (FDD / 90).

arı oğulu gibi çok kalabalık, gelip giden belirsiz (FDD / 66).

Zaman zaman da huy, tutum ve davranış açısından insanlar, ölçünlü dildeki ‘tilki gibi’ benzetmesinde olduğu gibi, hayvan yavrularına benzetilmekte; oranlama ya da ölçü sırasında da hayvan yavrularıyla insan karşılaştırılabilmektedir:

dana gibi kavrayışsız, bön (Beyceli *Fatsa –Or.) (BS / 73).

deve durumu kadar ol- çocuğun yaşına göre fazla yetilmesi (KKTC) (KTS / 80).

eşek sıpası kadar ol- çocuğun serpilip kocaman olması, büyümesi. “Eşek sıpası kadar varsın, parmak kadar çocuklarla oynamaya utanmıyor musun?” (YDA / 71).

8. Deyimlerde Yavru Adları

Deyimler, deyim aktarmaları (İng. metaphor), ad aktarmaları (İng. metonymy) ve benzetmelere dayalı sanatlı anlatımlardır. Bünyesinde yavru adı bulunan deyimler de, aşağıdaki örneklerde görüleceği gibi benzetmeli ve deyim aktarmalı deyimlerdir. Biçim açısından ise, deyimlerimizin genelinde olduğu gibi, bunların çoğunun master öbeği biçiminde kurulan deyimler olduğu görülür:

mart balağı gibi bak- aptal aptal bakmak (Miri, *Fatsa –Or.) (BAAD / 362).

balak gibi yat- saygısızca, boylu boyunca yatmak (Beyceli *Fatsa –Or.) (BS / 38).

bulli gibi ol- (subbasucuk olmak) çok ıslanmak, **bulli gibi titre-** çok üşümek (KKTC) (KTS / 44).

Ali ağanın ala danası gibi kendisine has özellikleri olan. Boş boş gezen. İstedığı gibi davranan (FDD / 65).

dorum gibi koş- korkarak ardına bakmadan iri adımlarla bönürerek kaçmak (KKTC) (KTS / 80).

kuş pulisi “yavrusu” **gibi düş-** yorgunluktan ya da bir darbe ile düşmek (Güney *İkizdere –Rz.) (BAAD 358 / 151).

destimenci danasına dön- Destimenci kır bekçisidir. Bekçilik yaparken kendi danasını da otu bol yerlerde, bazen kaçamak olarak başkasının ekinlerinde otlattır. Zavallı dana davul gibi şişer. Obur ve pisboğaz kişiler için bu benzetme yapılır (Çorum) (ÇAD / 62).

leyleğin yuvadan attığı yavruya dön- bir kişi bir yerde tek başın kalmak, kimseden bir ilgi ve yardım görmemek (YDA / 121).

komşu buzağısı ara- bir işi, görevi üstünkörü yapmak (İğneciler, *Mudurnu –Bo.) (BAAD / 354).

cülük çıkarama- bulunduğu yerde rahat edememek (Mersin köyleri) (MAS / 75). Bu deyim Erzurum’da **cücüyh çılardamama-** “bir yerde başarıya ulaşamamak” biçiminde görülmektedir (EİA III / 59).

cülük çıkartdırma- rahat vermemek (Mersin köyleri) (MAS / 75).

danayı dağa sür- iş işten geçmek (Genzele –Dz.) (BAAD II / 116).

dorum dorum at- abartmak (-Kü.; İstiklalbağı *Sivrihisar –Es.) (DS IV / 1566).

dorum sahibi ol- yapmadığı hâlde suç üstünde kalmak (Körküler *Yalvaç –İsp.) (DS IV / 1566).

guli köpek yavrusu. **falanın gulisı ol-** sözü edilen kişinin her dediğini yapmak ya da o kişinin uşağı gibi olmak. **süs gulisı ol-** 1. sert kadının erkeğini yönetmesi sonucunda kişiliği bozulan erkeğin durumunu anlatır 2. gülünç biçimde giyiniş süslenen (kadın) için kullanılır (KKTC) (KTS / 130).

kuzuluğunu attır- 1. beynini attırmak, sinirlendirmek: *Öyle laf söylerim ki adamın kuzuluğunu attırırım.* (*Bor –Nğ.) 2. çocuğunu düşürtmek (*Bor –Nğ.) (DS VIII / 3022).

ak keçinin ger oğlağı ol- her yerde üstün tutulmak, kendisine ayrıcalık tanınmak. Birisine biraz ayrıcalık tanırsanız, o kişiye derler ki “sen ak keçinin ger oğlağı mısın?” (FDD / 63).

toslak (topuş) ol- çocuk iyi gelişip büyümek; gürbüz, sevimli bir duruma gelmek (YDA / 176).

sıpası eşeğinden kalafatlı çık- oğlu, kızı (çocukları) babasından daha gösterişli olmak (YDA / 155).

tasından tay getir- ikinci kez evlenen kadın çocuğunu yanında getirmek (YDA / 169).

tay bubasını geç- büyüklerden daha becerikli olmak (Beyceli *Fatsa –Or.) (BS / 201).

Deyimlerden bir bölümü de yapı açısından cümle biçimindedir:

İnek almaz, *buzā* emmez *tarafklar anlaşamamak* (Beyceli *Fatsa –Ordu) (BS / 148)

Benim aklım öküzünen danada, onun aklı boyayınan kınada *Ben geçim düşünüyorum, oysa süs püs düşünüyor. Yaşamsal yönden birbirine ters düşen iki insanın durumu anlatılmaktadır* (YDA / 31).

Dana öldü, süt kesildi, inek öldü hep kesildi (*Arapkir –Ml.) (BAAD II / 116).

Hangi tavuğun darısı çok ise, onun civciviyim (Müslüm, *Polatlı –Ank.) (BAAD / 327).

Anası danası hepsi bu Ne varsa hepsi ortada. Benim söyleyeceklerim bu kadar (*Fethiye / -Mğ.) (FDD / 65).

Kurdun bir danası yok, kuşun bir denesi yok Kıtık durumunu anlatır (Turan –Ky.; *Silifke –İç.) (BAAD / 151).

Yaza çıkarttık danayı, beğenmez oldu anayı (Pazarören, *Pınarbaşı –Ky.; *Mudurnu –Bo.) (BAAD / 400).

Şeytan eniğini yitirir aranan bulunamayacak denli çok kalabalık, karışık ve düzensiz olan bir yer betimlenirken kullanılan bir söz (Mersin)

Eşeğin goduğuna uyduğu sıra büyüklerin, küçüklerin olumlu olumsuz tüm isteklerini yerine getirdiği, yanlış da olsa yeniye ayak uydurmak zorunda kaldığı yaşanılan çağ (FDD / 84).

Kaç kuzu başı yemiş Feleğin çemberinden geçmiş, tecrübeli kimse hakkında övgü olarak kullanılır (-Tr.) (BAAD II / 143).

Nineyoŋ (ne yapıyorsun) elin beş oğlaklı keçisini elin işine karışma, kendi işine bak, elde fazla olmuş, az olmuş var mı sana faydası (FDD / 105).

Eşegimiz kunnadı, sıpamız arttı Torunları olanların söylediği bir söz (*Zile –To.) (BAAD II / 127).

Dağda dayısını, harmanda tayını bilmez (Yukarı Bozkuyu, *Kadirli –Ada.) (BAAD / 279).

İki örnek de, girişik bir söz öbeği biçimindedir:

gözü açılmadık sığırcık yavrusu Acemi. Bir yere yeni gelen, oranın örf ve geleneklerini bilmeyen kişiler için söylenir (YDA / 81).

èAli Fakı'nın tay kuvaladığı yèr Uzaklık kavramına güç kazandıran bir deyim. İnsan ve hatta hayvanların bile uğramayacağı kadar uzak ve sapa bir yer (Antakya) (AA / 277).

10. Atasözlerinde Yavru Adları

Doğan Aksan, atasözlerinin de deyimler gibi, bir dili konuşan ulusun maddî ve manevî kültürünü, yaşadığı ortamı ve yaşam koşullarını yansıttığını, tarihi boyunca atla haşır neşir olan Türk ulusunun sözvarlığında, atla ilgili sözcüklerin, deyimlerin yanında, içinde atın geçtiği pek çok atasözü de bulunduğunu, aynı biçimde, eşek, koyun, öküz, deve gibi hayvanların, tarımla hayvancılıkla uğraşan Türk ulusunun dilinde, değişik öğeleriyle, önemli bir yer tuttuğunu bildirir (2002:141). Anadolu'da hayvan yavru adlarının yer aldığı atasözlerimize şöyle bir göz atacak olursak, sayıca burada bütün örneklerini gösteremeyeceğimiz kadar çok olduğunu görürüz. Sadece **Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler** adlı sözlüğün ilk cildinde, yapısında yavru adı bulunan 90 atasözü belirlenmiştir. Elbette bilgi ve sanayi toplumu oluncaya dek, coğrafyasının ve ikliminin elverdiği ölçüde insanların evcilleştirip yararlandığı hayvanlarla ilişkisi ya da çetin doğa koşullarında zarar gördüğü hayvanlarla savaşımı, yaşamının dolayısıyla kültürünün bir parçasını oluşturacaktır. Dil kültürün aynası olduğuna göre, sözvarlığının içinde de hayvanlarla ilgili değişik kavramlar önemli bir yer tutacaktır. İnsanlar kendilerini anlatmak, iyiyi kötüden ayırmak, birbirlerini uarmak, doğruya yönlendirmek için yaşamlarının önemli bir parçası olan hayvanları ile ilgili kavramlara başvurmuşlardır. Anadolu insanının yaşama biçimini ve yaşam felsefesini hayvan yavru adlarından yararlanarak nasıl anlattığını atasözlerinden seçme birkaç örnekle tanıklayabiliriz:

Anadan doğar buzağı, dökülür çamın kozağı Çamın yere düşen kozlaklarından çam yetiştigi gibi sağlıklı, iri yapılı çocuk da gülbüz, zaplı anadan doğar (YDA / 247).

Ortak inekten ayrı buzağı iyi olur Ortaklık mal iyi değildir. Birçok sakıncaları vardır. Zamanla ortakların arası açılır, mal yüzünden geçimsiz olurlar (YDA / 415).

Kapı danasından öküz olmaz, sürü danasından olur El üstünde tutularak yetiştirilen kişiler güç işlerini yapamazlar. Ama zor koşullarda yetişen niceleri vardır ki, diğerlerinin yapamadıklarını göğüslerler (YDA / 368).

Cılk yumurtadan cüçük çıkmaz (Çökek *Ürgüp –Nş.) (BAAD / 76).

Anasının bastığı cülük ölmez Anneler yavrularını korurlar. Tırnağına taş değsin istemezler. Kendilerinden onlara gelecek bir zarar, analık içgüdüğü ağır bastığından dokunmaz. Çünkü yavrusunu yaşatmak ananın tek isteğidir (YDA / 248).

Sansar yuvasına tavuk cülüğü salar Güçlü birine onun çabucak yeneceği, tam dişine göre, zayıf birini göndermek (YDA / 436).

Yazının cülüğü şehirde gezer, kendini horoz oldum sanır Bu söz, köyden kente gelmiş, cebine koyduğu birazcık harçlıkla dolaşan, kentsoylular gibi olmaya özenen delikanlıların durumlarındaki değişikliği belirtir (YDA/ 484).

İyi çobanın elinde uyuz çebiş erkeç olur (Bayat *Emirdağ –Af.) (BAAD II / 60).

Boynuzu gözüne batmayan danayla vuruş (Küçükisa *Zile –To.) (BAAD II / 31)

Dek duran danayı canavar yemez (*Fethiye –Mğ.) (BAAD II / 37)

İtin eniği kendir kesen olur Dostluğuna güvenilmeyen oyuncu, çıkarıcı kişilerin çocukları da kendileri gibi olurlar. Hatta kendilerinden daha kötü davranışta bulunur, fenalıklar yapabilirler (YDA / 362).

Evecen it gözsüz enik gunnar (*Gürün –Sv.) (BAAD / 118).

Bodur tavuk her gün ferik Kısa boylu kişiler genç, taze görünürler, yaşlandıkları pek belli olmaz (YDA / 271)

Köşşek deveye uymazsa, deve köşeğe uyar / Köşeği deveye uymazsa deve köşeğine uyar (köşşek: deve yavrusu) Yaş farkına bakılmaksızın birbiriyle yakınlığı olan kişiler özveride bulunmalıdırlar. Amaçları hır çıkarmadan, zorlamadan, uyarlı, uygun iş yapmak olmalıdır (YDA / 388).

Emgin kuzu çok uyur (Bayat *Emirdağ –Af.) (BAAD II / 44).

Arık kuzuya kuyruğu yüküdür. Ekonomik durumu zayıf, yoksul olan kişiye yanından ayrılmayan, onunla birlikte yaşayan yakını yük olur (YDA / 251).

Koç olacak kuzu kuyruğundan belli olur. Bir çocuğun ilerde nasıl adam olacağı fiziksel gelişiminden, durum ve davranışlarından belli olur (YDA / 383).

Koç olacak kuzuya bıçak salınmaz (*Silifke –İç.) (BAAD II / 68).

Koç olacak kuzu gider de koçun yanına yatar (İlyasköyü –Brd.) (BAAD / 162).

Kuzu gütmesi kan kusması. Kuzuları otlatmak çok zordur. Herkes bu işin hakkından gelemmez. İşte bunun gibi küçük çocuklar okutup eğitmek de en güç görevlerden biridir. Kişi ne denli bu işin ehli de olsa, küçükler ona kan kustururlar. Anasından emdiği sütü burnundan getirirler (YDA / 391).

Üreğen it, kuzuya getirmez kurt. Sesini cesur, mertçe yükselten kişiler mal ve canlarını korumakla sorumlu oldukları insanların yanlarına uğruları (hırsız) yaklaştırmazlar. Zarar verecek yağlıları (düşman) onların semtinden uzaklaştırırlar (YDA / 468).

Oğlum: Anaç balım. Kızım: Kınalı kuzum. Eşim: Çiçekli kilim. Aile bireylerine duyulan sevgi ve tutkuyu belirtmek için söylenmiştir (YDA / 411).

Geçen yılın kuzusu şişektir, selamsız geçen eşektir (Fandasköyü –İsp.) (BAAD / 123).

Oğlağı ye, oğluna duyurma (gösterme) Gizini oğlun da olsa kimseye söyleme. Unutma ki, herkesin en yakınına bile söylemeyeceği gizleri vardır (YDA / 410).

Analı oğlak (kuzu) yarda (gökte) oynar (gezer), anasız oğlak (kuzu) yerde oynar (gezer) (-Ada.; Yenice *Tarsus –İç.; *Taşova –Ama.; Anamas *Eğridir – İsp.; *Gürün –Sv.) (BAAD / 42).

Oltaç “olacak” **oğlak bokundan belli olur** (-Gaz.) (BAAD II / 75).

Eşekle harman döven godukla çeç taşır İşini gereği gibi yapmayan sonucuna katlanır, çocukla iş yapan çocuğun alacağı sonucu alır. Yavaş ve amaçsız iş yapan başarısızlığa katlanır (FDD / 84).

Öğrenmiş eşek tor sipa olamaz Yaşlı kişi ne denli özense de genç olmayı beceremez. Çabası boşunadır. Alışkanlıklarını bırakamaz. Gencin devinimlerini göstermeye kalkarsa gülünç duruma düşer (YDA / 418).

Tiryakiye zevk verir cezvenin kaynaması, eşeği baştan çıkarır sipanın oynaması Kişi hoşuna giden şeylerden zevk alır. Kahve cezvesinin kaynaması kahve tiryakisini memnun eder. Taze, gencecik kızların oyunları, cilveli gülüşleri yaşlı başlı erkekleri baştan çıkarır, cinsel duygularını kamçılar (YDA / 460).

Harmanda kulağı kesilen sipa (divranı yiyen eşek, porsuk), tekrar gelip yavaşamaz sapa Zararlı davranışından ötürü cezalandırılan kişi bir daha aynı eylemi yinelemekten korkar, çekinir. Bir daha yasaklanan o işi yapmaya cesaret edemez (YDA / 337).

At kişnemeyince tay gelmez (Karahüseyinli *Alaçam –Sm.) (BAAD / 51).

Tay seğirdir çul sallandır, aç ile çıplak şenlenir (*Senirkent –İsp.) (BAAD II / 82).

Komşunun sıpası tay gibidir, anasına kızı ay gibidir (Zuday *Taşova – Ama.) (BAAD / 163).

Tay iken oynamayan at olmaz (-Nğ.) (BAAD / 193).

SONUÇ

1. Tarım ve hayvancılıkla uğraşan, ortam ve yaşama koşullarının gerektirdiği biçimde at, deve, eşek; inek, manda; koyun, keçi; kedi, köpek; kümes hayvanları ve kuşlarla haşır neşir olan Türk ulusunun dilinde hayvan adları önemli bir yer tutmaktadır. Günümüzde bile, eşinin doğumunda ebe çağırmadığını; fakat ineği için veteriner çağırıldığını söyleyen bir Türk erkeğinin davranışından hayvanlarının aile bireylerinden önde geldiği anlaşılmaktadır. Vaktiyle tek mal varlığı hayvanları olan, döl alımında törenler yapan; evladı gibi hayvanlarına oğlum, kızım diye seslenebilen, kendi yavrusuyla hayvanının yavrusunu özdeşleştirip addaş yapan bir toplumun yanında hayvan yavrularının da çok özel bir yeri olmalıdır. Bundan dolayıdır ki, bu kültürün yansıması olarak, yukarıda hepsine yer verememiş olsak da, sadece Anadolu Türkçesinde bile, sayfalar dolusu, sayıya gelmez yavru adı bulunmaktadır.

Hayvan yavrularını her niteliğine göre ayrı ayrı adlandırmışlarından; bu adları, kavramlaştırmanın her türünde kullanmalarından, Anadolu insanının domuz ve ayıdan çok çektiği; at, eşek ve deveye de çok çektiği anlaşılmaktadır. İnek ve mandayı da az sağıp, az sömürmemişler hani. Keçi ve koyunların can yongası; kedi ve köpeklerin de can yoldaşı ve güvenlik sorumluları olduğu açıktır. Suda yaşayan hayvan yavru adlarının, kurbağa yavrusu dışında, sınırlı olması Anadolu insanının bu hayvanlarla çok ilgilenmediğini göstermektedir.

2. Yukarıda sıralanan yavru adlarına bakılarak bu adların büyük bir bölümünün küçüklük kavramını karşılayan sözcüklerle yakından ilgili olduğu, kuşlar ve kümes hayvanları yavrularının adlandırılmasında ses yansımalarından da yararlandığı, kimi yavruların adlandırılışında ise çocuk dilinin etkili olduğu söylenebilir. Yavru adlarının büyük bir bölümü hayvanları çağırma ve kovalama ünlemi olarak da kullanılmaktadır.

3. Anadolu ağızlarında hayvan yavruları, cinslerine, cinsiyetlerine, yaşlarına ve kimi niteliklerine göre ayrı ayrı adlandırılmıştır. Böyle bir adlandırma, Türkçenin ayrıntılı bir anlatım dili olduğunu bir kez daha kanıtlamaktadır.

4. Her canlının yavrusu ayrı ayrı adlandırılırken, aynı ad değişik hayvanların yavruları için de kullanılabilir. Başka başka bölgelerde, yörelerde yaşama nedeniyle, başka kültürlerin etkisiyle, var olan yavru adlarının üzerine yenileri de eklenmiştir. Aynı yavrunun adında yöreden yöreye farklılık görülmesinin, yavru adlarındaki çok çeşitliliğin nedenlerinden biri de bu olmalıdır. Genele göre

yavru adlarındaki farklılık çoğunlukla göçmen ağzında, Kuzey-doğu ve Doğu grubu ağızlarında görülmektedir. Derleme Sözlüğü'nde yer alan yavru adlarından çoğunun Batı grubu ağızlarından gönderildiği dikkati çekmektedir.

5. Yavru adlarının temel söz varlığımızın üyelerinden olmaları nedeniyle kavramlaştırmada önemli bir yeri vardır. Anadolu ağızlarında hemen hemen her canlının yavrusunun adı insanlara aktarılabilmiştir. Yavru adları çok anlamlılığa açıktır. Her hayvanın olmasa da, kimi hayvanların doğurması yavru adından türemiş eylemlerle anlatılmaktadır. Türkçenin tarihî dönemlerinden beri kullanılan yavru adları türetmelerde, birleştirmelerde, deyimlerde, atasözlerinde, ikilemelerde ve deyim aktarmalarında sonradan dile giren adlara göre daha sık geçmektedir. **Derleme Sözlüğü**'nde hayvan adlarının tanımlarında çoğu kez yavrunun yaşı verilmemiştir. Bu adların hayvandan insana aktarımından bu yavruların tam yaşı olmasa da, yaşamının hangi döneminde olduğu çıkarılabilmektedir.

6. Eski Türk lehçelerinden bu yana birkaç ses değişimiyle bazen anlamını koruyarak, bazen anlam değiştirerek ya da yeni anlamlar da kazanarak günümüze kadar gelen bala, boduk, buzağı, dana, enik, kuzu, oğlak, tay gibi hayvan yavru adlarının yanında, Anadolu ağızlarında yabancı kaynaklı olanlar da vardır. Yabancı kaynaklı adlara daha çok kümes hayvanları ve balık yavru adlarında rastlanmaktadır: **bulli** (Grk. Pulli) 1. kümes hayvanlarının yumurtadan yeni çıkmış yavrusu, civciv 2. tavuğun civcivlikten sonraki durumu; tavuğun küçüğü, erginleşmemiş tavuk ya da horoz, piliç (KKTC) (KTS / 43, 44), **celfin** “piliç” <Bizans Yunancası “genç horoz”>bir küçük Asya dilinden, ch. Tzitzilis 1989 s.3 (Tietze, 2002: 426), **yarka** <Blg. járka “büyük piliç”, **tula** (<Far. tōla) “köpek yavrusu” gibi.

7. Bu çalışmada her sözcüğün köken incelemesine gidilmedi, yalnızca Anadolu ağızlarının söz varlığı içinde, kavramlar dünyasında yavru adlarının yeri belirlenmeye çalışıldı. Köken incelemesi yapılmadan kimi adların temel anlamının ve yan anlamlarının belirlenmesi güçleşmekte, kimi sözcüklerde sesteşlikten mi, yoksa çok anlamlılıktan mı söz edileceği kestirilememektedir. **Derleme Sözlüğü**'nde yer alan sözcüklerden kimilerinin köken incelemesi yapılmış olsa da, bütün sözcüklerin kökenlerine ulaşmak güç. Doğru yorum, doğru yargı ve doğru sonuçlara gidebilmek için diğer adlarla birlikte, bütün yavru adlarının da köken incelemesinin yapılması gerekmektedir.

KISALTMALAR

AA: Antaya Ağızı

BAAD: Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler

BS: Beylice Sözlüğü

ÇAD: Çorum Ağzından Derlemeler

DLT: **Dinanü Lügati't-Türk**

DK: **Dede Korkut Kitabı**

DS: **Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü**

EİA: **Erzurum İli Ağzları**

EUTS: **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**

FDD: **Fethiye Dili ve Deyimleri**

KTS: **Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü**

MAS: **Mersin Ağzı Sözlüğü**

MİAS: **Muğla İli Ağzı Sözlüğü**

TS: **Tarama Sözlüğü**

Tü.S.: **Türkçe Sözlük**

YDA: **Yöremizden Çevremizden Deyimler ve Atasözleri**

İl adlarının kısaltmaları ise **Derleme Sözlüğü**’nden olduğu gibi alınmıştır.

KAYNAKÇA

Aksan, Doğan, (1996), **Türkçenin Sözvarlığı**, Ankara: Engin Yayınevi.

-----, (1998), **Anlambilim (Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi)**, Ankara: Engin Yayınevi.

-----, (2002), **Anadilimizin Söz Denizinde**. Ankara: Bilgi Yayınevi.

-----, (2003), **Türkçenin Gücü**, Ankara: Bilgi Yayınları/Bilgi Dizisi: 76, Doğan Aksan:1.

Atalay, Besim, (1986), **Divanü Lûgat-it-Türk Dizini “Endeks” IV**, Ankara: Türk Dil Kurumu: 524.

Beyhan, Ali İhsan, (1997), **Yöremizden Çevremizden Deyimler ve Atasözleri**. Ankara: Başkent Niğde Vakfı Eğitim ve Kültür Yayınları: 1.

Caferoğlu, Ahmet, (1968), **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, Ankara: Türk Dil Kurumu: 260.

Çınar, Abbas, (2004), **Muğla İli Ağzı Sözlüğü**, Birleşik Matbaacılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şrt. Muğla.

Eren, Hasan, (1999), **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**, Ankara: Bizim Büro Basımevi.

-----, (1949), “İkiz Kelimelerin Tarihi Hakkında”, **AÜ, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi III (2)**, 283-286.

Ergin, Muharrem, (1989), **Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları –Sayı: 169.

Gemalalmaz, Efrasiyap, (1995), **Erzurum İli Ağzları III. Cilt**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları: 590.

Hakeri, Bener Hakkı, (2003), **Hakeri'nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü**, KKTC: Samtay Vakfı Yayınları: 8.

Kerman, Tayyar, (1996), **Çorum Ağzından Derlemeler**, İstanbul: Çorum Eğitim ve Kültür Vakfı.

Nakib, Bülent, (2004), **Antakya Ağzı (Dilbilgisi ve Sözlük)**, Antakya: Hatay Folklor Araştırmaları Derneği Yayın No: 31.

Sarıhan, Ayhan, (2003), **Beyceli Sözlüğü**. Ankara: Ürün Yayınları.

Şahin, Recai, (2006), **Fethiye Dili ve Deyimleri**. Muğla.

TDK, (1993) **Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-XII**, Ankara: Türk Dil Kurumu: 211/1-12.

TDK, (1988) **Türkçe Sözlük I-II**, Yeni Baskı. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları: 549, Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu Yayınları: 1.

TDK, (1995), **Tarama Sözlüğü I-VI**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 211/1-6.

TDK, (1996) **Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler**, II. Baskı. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yayınları: 331.

TDK, (1996), **Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler II**, II. Baskı. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları: 279.

Tietze, Andreas, (2002), **Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı C. 1 (A-E)**. İstanbul-Wien: Simurg.

Tor, Gülseren (2004), **Mersin Ağzı Sözlüğü**, İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 38.

